Mészáros Sándor

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ÉS A VAJDASÁGIAK

„Ami vidámság most van az itthonmaradt világnak az arculatán: a férges gyümölcsön csillogó sugár" — írja Móricz Zsigmond az első világháború vége felé, amikor „Hetvennégy deka kenyeret adnak egy hétre, az ember, ha leül, egy ültőhelyében megeszi", s a másik oldalon az imperialista rablóháború nyerészkedő hadigazdagok, villatulajdonosok legfőbb gondja, hogy a nyaralók lekopasztanak egy-egy ribizlibokrot a kertjükben. Ady ekkor így kiált fel: „Már jöjj, Ökör: / Bomoljon föl e nem jó Élet" ... „S Jöjjön valami más, / Óh forradalmak miért késtek?" Az egyre kisebbedő fejadaghoz, a mind nagyobb közellátási zavarokhoz még hozzá kell tenni a százezrek frontra kergetését, az egyre gyakoribb halálhíreket, a hazaérkező rokkantak nagy számát, az eltüntek és fogságba esettek napról napra hosszabbodó listáját, hogy teljesebb képünk legyen az ország elcsigázottságáról, az elégedetlenség fokozódásáról, a „valami más" türelmetlen várásáról, egyszóval a forradalmi hangulat érlelődéséről.

Itt veszi fel Mészáros Sándor az események fonalát, hogy a polgári forradalom, majd a proletárdiktatúra ismertetése során eljusson a Tanács-

MÉSZÁROS SÁNDOR

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ÉS A VAJDASÁGIAK

MÉSZÁROS SÁNDOR

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ÉS A VAJDASÁGIAK

FORUM KÖNYVKIADÓ

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

Ausztria—Magyarország széthullásának napjaiban, a mai Magyarország területén jelentős számban tartózkodtak vajdaságiak is, polgárok és katonák egyaránt.

Az első vilgháború előtti Magyarország gazdasági, de főleg ipari fejlődése, nem volt egyenletes ütemű az ország minden területén. A konjunktúra idején az egyenlőtlen ipari fejlődés belső migrációs jelenségeket idézett elő az ország ipari központjai felé. A munkaerő-áramlás azonban főleg Budapest irányában volt évtizedeken át jelentős.

Az 1918 előtti Vajdaságról mint földrajzi fogalomról és közigazgatási területi egységről nem beszélhetünk. A mai jugoszláv Bánát nagy része Torontál, déli része pedig Temes vármegyéhez tartozott.

Ugyanakkor a mai Bácska Bácsbodrog vármegye része volt, de ide tartozott még két járás, a bajai és az almási is. A bácskai községek közül csak Horgos tartozott a szomszédos Csongrád vármegyéhez. Szerémség, vagyis az akkori Szerém vármegye közigazgatásilag Horvátországhoz tartozott.

Budapest gazdasági fejlődése különösen a századforduló éveitől az első világháború kitöréséig terjedő időszakban addig nem látott ütemben gyorsult fel. Ugyanakkor Vajdaságnak az első világháború előtt alig volt számottevő gyáripara, csak a kisipara volt viszonylag fejlett. Ilyen helyzetben az ipari munkások munkát keresve távolabbi területekre is elvándoroltak. Budapest természetesen állandó vonzóerőt gyakorolt, s a vajdasági ipari munkások is tömegesen mentek a fővárosba, hogy munkához és megélhetéshez jussanak. A fővárosban

egyébként a kereseti lehetőségek is jóval meghaladták az országos átlagot. De eljutottak a vajdasági ipari munkások Magyarország más, iparilag fejlett városaiba is (Pécs, Szeged, Győr, Székesfehérvár stb.). Emlékeztetnünk kell arra, hogy az ipari munkások vándorlásának Vajdaságban jelentős hagyományai is voltak, amelyek a XIX. század első felére, sőt még a korábbi időszakra is visszanyúlnak. A régi ipari céhrendszer idején ezeket a vándorlásokat a munkakeresésen kívül igen sokszor a szakmai tudás bővítésének vágya is fokozta.

Az uralkodó körök Vajdaságot főleg nyersanyagbázisnak tekintették, s az állami iparfejlesztési és beruházási vállalkozások során ezeket a területeket alig vették számításba. Az ilyen irányú kezdeményezés főleg a helyi kereskedelmi burzsoáziára vagy egyes merkantilista földbirtokosokra hárult, de ez sem változtatta meg lényegesen e területek agrárjellegét. Ezért az ispari fejlődés üteme igen lassú volt, s a vidék kisipari jellege alig változott az első világháború kitöréséig.

A háború előtti utolsó, 1910-es magyarországi népszámlálás adatai szerint például Vajdaság területén egyetlen városnak sem volt jelentősebb számú gyáripari munkássága. A főváros gyors ütemű építése ugyanakkor lehetővé tette a szakképzetlen munkások tömeges alkalmazását is, s ezek egy része a Vajdaság mezőgazdaságában jelentkező munkaerő-feleslegből került ki.

A Vajdasági munkások közül Budapesten és az ország többi ipari központjaiban sokan bekapcsolódtak a munkásmozgalomba, s a Magyarországi Szociáldemokrata Párt soraiban harcoltak a jobb élet- és munkafeltételekért. A még élő munkásmozgalmi harcosok élénken emlékeznek az utolsó békeévek osztályharcos küzdelmeire. Tevékenyen részt vettek a fővárosi proletariátus harcaiban, többek közt az 1912. május 23-i „vér vörös csütörtökön". Sokan emlegetik még a barikádharcokat, a feldöntött villamosokat, a lovasrendőrök rohamait és a sebesültekkel borított utcákat. Ezekben a harcokban részt

vett például a vajdasági Krstić Svetozar is, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Szerb Agitációs Bizottságának tagja. A harci készség azután sem csökkent, hogy a pártvezetőség a harc beszüntetésére hívta fel a szervezett munkásságot.

A vajdaságiak közül sokan bekapcsolódtak az első világháború előtti szakszervezeti mozgalomba is, s a Szociáldemokrata Párt osztályharcos tagjaivá váltak. A visszaemlékezők szerint egy részük elítélte a Párt vezetőségének megalkuvó, s a „törvényes kereteket" mindenáron betartani igyekvő politikai irányvonalát. Egy részük a pártellenzék álláspontját tette magáévá. A Szociáldemokrata Párt baloldali ellenzékével és ennek egyik kiemelkedő vezetőjével, a szindikalista nézeteket valló Szabó Ervinnel szoros kapcsolatokat tartott fenn Krsta Iskruljev, aki 1908-ig a Szerb Agitációs Bizottság vezetője volt, de anarcho-szindikalista nézetei miatt kizárták a bizottságból. Ugyancsak tartós kapcsolatai voltak a Magyar Szociáldemokrata baloldallal a zombori Lazar Vukovićnak, a későbbi jeles forradalmárnak is.

Tudvalevő, hogy Budapesten az első világháború előtt nagy számban dolgoztak más nemzetiségű vajdasági munkások is. Ezek nagy része szakképzetlen munkásként került fel a fővárosba, és főleg építkezéseknél alkalmazták őket. Nemcsak gazdasági emigránsok éltek azonban Budapesten. Vasa Stajić polgári demokratikus ifjúsági szervezeteinek is érvényesült a befolyásuk. A fővárosban tanuló vajdasági egyetemisták közül sokan rokonszenveztek a munkásmozgalommal, egyesek pedig be is kapcsolódtak a tevékenységébe. A vajdasági származású Sima Aleksić például tagja volt a haladó egyetemi hallgatók Galilei-körének, és előadásokat tartott az ipari munkásoknak. Együttműködött a Szerb Agitációs Bizottság lapjával, a Slobodával is, és „Strophantus" néven jelentette meg írásait.

Az első világháború kitörése után Vajdaságban is életbe léptek a rendkívüli intézkedések, s végrehajtották a kijelölt korosztályok mozgósítását is. A katonai szolgálat alól azonban felmentették mindazokat, akik nélkülözhetetlenek voltak a

haditermelésben. Ily módon Budapesten és a többi ipari központban továbbra is jelentős számban dolgoztak Vajdaságiak, főleg a fegyver- és hadianyaggyárakban.

A világháború kitörése és a rendkívüli intézkedések meghozatala súlyosan érintette a magyarországi munkásmozgalmat. Az üzemek militarizálása, nagy részükben az általános munkakényszer bevezetése, a tömeges katonai behívások teljesen megbénították a munkásszervezetek nagy részének tevékenységét. A Magyarországi Szociáldemokrata Pártot ugyan nem tiltották be, de a munkásság szervezkedési és gyülekezési jogának felfüggesztéséről szóló hatósági intézkedések nagymértékben visszavetették a munkásmozgalmat a háború első éveiben.

A rendkívüli intézkedések és tilalmak ellenére a szervezett munkásság Magyarországon már 1915 elejétől harcot indított a bérek emeléséért, az ellátás javításáért és a munkaszervezetekben érvényesülő katonai önkény megszüntetéséért. A háború megpróbáltatásai ugyanis főleg a munkásosztályt sújtották.

A világháború első éveiben a rendkívüli intézkedések fékezték a szervezett munkások gazdasági harcát, bár az ipari és mezőgazdasági dolgozók élet- és munkakörülményei napról napra rosszabbodtak. 1915 első felében az ipari munkásság sztrájk- és bérmozgalmat indított, sőt ez év nyarán már arató- és cselédsztrájkokra is sor került.

Egy időre Vajdaság területén is úgyszólván teljesen megszűnt a munkásmozgalmi tevékenység, noha a világháború kitörése előtt már szép tradíciói és eredményei voltak.

Azokat a gyárakat és üzemeket, melyeknek termelése hadi szempontból jelentős volt, katonai felügyelet alá helyezték. Ezek az intézkedések Vajdaságban is lehetővé tették a kizsákmányolás minden módszerének alkalmazását. A tiltakozókra súlyos pénzbüntetést róttak ki, az engedetlen munkásokat a katonai parancsnokok letartóztatták, és börtönbe vetették. Legtöbb esetben azonban büntetésből a frontra küldték őket.

A kizsákmányolás fokozódása s a közellátási viszonyok állandó romlása kiváltotta előbb a munkások spontán, majd szervezettebb jellegű tiltakozásait. Ilyen mozgalmakra került sor már 1916-ban Szabadkán, Zomborban, Úvidéken, Nagybecskereken, Kikindán és más városokban is, ahol nagyobb számban dolgoztak szervezett munkások.

A háború harmadik évében a széles néptömegek helyzete Magyarországon egyre elviselhetetlenebbé vált. Már régen elpárolgott a háború első heteinek nemzeti felbuzdulása és harcias hangulata. Mindenki a békére áhítozott, amely azonban egyelőre még csak megvalósíthatatlan vágyakozás volt. Az uralkodó körök szűk csoportjain kívül senki sem gondolt már győzelemre, esetleg csak kompromisszumos békében reménykedtek. Ahogyan a közellátási viszonyok romlottak, úgy fokozódott napról napra a háborúellenes hangulat. A hátország lakosságának ellátása egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. A rögzített árakat már csak nagyon kevesen tartották be, s az áruhiány következtében még jobban felvirágzott a feketepiac és az üzérkedés. Akárcsak az ország más részeiben, Vajdaság területén is kivált a bankárok, földbirtokosok és a magas rangú állami tisztviselők soraiból egy különleges réteg, a hadigazdagok, akik a hadsereg részére történt szállításokból milliós nyereségeket zsebeltek be. Másrészt a gabona rejtegetése és az élelmiszerrel való titkos üzérkedés egyre tömegesebb méreteket öltött. A munkássajtóban például 1916 februárjában adatokat közöltek arról, hogy 20 bácskai községben a hatóságok nagy mennyiségű rejtett gabonát találtak. Hasonló volt a helyzet Bánátban és Szerémségben is.

A háború embervesztességének pótlására 1915—1916-ban Vajdaságban is mozgósították a 18 éveseket, a katonai kötelezettség korhatárát pedig egészen 50 évig tolták ki. Egyidejűleg növekedett azoknak a száma is, akik megpróbáltak kibújni a katonai kötelezettség alól. 1916-ban például bíróság elé állították az orvosok egy csoportját, azzal a váddal, hogy katonai szolgálatra alkalmas egyéneket alkalmatlanokká nyil-

vánítottak. Ilyen bírósági eljárások voltak Szabadkán, Versecen, Zomborban és Nagybecskereken. Ugyanakkor a katonai szökevények, a később egyre többet emlegetett zöld káderosok száma is napról napra növekedett. 1914-ben például Magyarország területén még csak néhány ezer katonaszökevény volt, 1915-ben pedig már több tízezer. A következő évben a korabeli források szerint az ország területén körülbelül százezer szökött katona bujkált.

A munkásmozgalom 1916-ban még nem tudott újabb erőre kapni Vajdaságban sem. A munkásszervezetek tagjainak nagy részét már a háború elején mozgósították, s így sok szervezet gyakorlatilag feloszlott. Ahol a tagság egy része elkerülte a mozgósítást, még azon a véleményen voltak, hogy a háborús viszonyok és a rendkívüli intézkedések alkalmazása lehetetlenné teszik a szervezett munkásság gazdasági és politikai tömegakcióit, ezért csupán a szervezetek megerősítésére kell törekedni, s az anyagi körülményekhez mérten gondoskodni a mozgósítottak, elesettek és a sebesültek családtagjairól.

A REMÉNYSÉG ÉVEI

1917 Magyarország népei számára is a reménységek éve volt. Az oroszországi polgári-demokratikus forradalom hatására az első kisebb-nagyobb tiltakozások és tömeges jelenséggé vált elkeseredést a fokozatos forradalmi érlelődés folyamata váltotta fel. Egyúttal a szervezett munkásság nagy része számára a forradalmi perspektívák immár nem tűntek távoli utópiának, hanem a közeljövő reális valóságának. Ami sikerült Oroszországban az elnyomott társadalmi osztályok forradalmi akciója során, sikerülhet másutt is. A magyarországi munkásmozgalomban azelőtt csak egy öntudatos kisebbség hitt abban a lehetőségben, hogy a szocialista forradalom és a társadalmi változások a közeljövőben megvalósíthatók. Ezek hite is részben megingott a világháború első éveiben, amikor a nacionalista elvakultság ideiglenesen felülkerekedett a nemzetközi összefogást hirdetők elvein.

A háborús rendszerrel való határozott szembehelyezkedés és szervezett fellépés élén a gyári munkásság állt. 1916-tól kezdve a szakszervezetek taglétszáma állandóan növekedett, sokasodtak a gazdasági küzdelmek. A forradalmi erjedésnek ebben az időszakában is sok vajdasági gyári munkás dolgozott budapesti gyárakban és üzemekben, és vált igazi forradalmárrá, később pedig, a Magyar Tanácsköztársaság idején a proletár forradalom aktív részvevőjévé.

A magyar belpolitikai élet 1917 tavaszától igen felélénkült. Májusban megbukott Tisza István, a gyűlölt háborús miniszter. A polgári ellenzék pártjai is felújították küzdelmüket a parlamentben. Az ellenzéki csoportosulás élén a 48-as független-

ségi párt állt, amelynek elnökévé a következetes háborúellenes politikust, Károlyi Mihályt választották. Az ellenzéki pártcsoportosulás Választási Blokk néven hamarosan parlamenten kívüli tömegszervezetet is létrehozott, amelynek programja az ország demokratizálása és az általános választói jog kivívása volt.

A magyar belpolitikai helyzetre és általában a szervezett munkásság gazdasági és politikai küzdelmeire döntően kihatottak az oroszországi események és az októberi szocialista forradalom győzelme. A sorsdöntő oroszországi forradalmi események és az új szovjet kormány békejavaslata a magyarországi munkásmozgalomban is meggyorsította a forradalmi folyamatot.

Az oroszországi szocialista forradalom győzelmének híre mozgásba hozta Budapest proletariátusát. A Szociáldemokrata Párt felhívására a főváros munkássága november 25-én tömeggyűlést rendezett, amelyen szolidaritást vállalt a szovjet kormány békefelhívásával. Hasonló tömeges megmozdulásra került sor december 1-én. Ezekben a tömegmozgalmakban tevékenyen részt vettek azok a vajdasági ipari munkások is, akik a fővárosi üzemekben dolgoztak. A budapesti példát hamarosan követték a vidéki városok.

Az egész ország közvéleménye fokozott érdeklődéssel figyelte a Breszt-Litovszkban megindult béketárgyalásokat, mert a már általánossá vált bókeóhaj megvalósulását várta tőlük. A két fél béketárgyalásai azonban nehezen haladtak előre, mert hamarosan lelepleződtek a Német Császárság és Ausztria—Magyarország hódító annexiós tervei a fiatal szovjet köztársaság kárára. Ezért az Osztrák—Magyar Monarchia területén újabb háborúellenes tömegmozgalmakra került sor. Az első tömegakciókat az osztrák proletariátus indította meg 1918. január 13-án. Az ausztriai események hírére ismét megmozdult Budapest szervezett munkássága is, s a január 17-én megrendezett tömeggyűléseken mintegy 100 000 ember vett részt.

A budapesti példa, ha nem is ilyen méretekben, de megismétlődött még számos vidéki városban. Ebbe az országos akcióba kapcsolódtak be például a szabadkai szervezett munkások. A városban a tömeggyűléseken kívül néhány üzemben munkabeszüntetésre is sor került. Igy sztrájkba léptek a városi forgalmi vállalat, a „Grajcer"-féle fémfeldolgozógyár s a gázgyár munkásai. A hatalom képviselői itt is megijedtek a szervezett munkásság háborúellenes fellépésétől, és mozgósították a városi rendőrséget, amely minden tömeges gyülekezést betiltott. Ennek ellenére január 19-én és 20-án a munkások néhány tömeggyűlést tartottak, amelyeken egyöntetűen követelték, hogy a kormány mindent kövessen el a kompromisszumos és hadikárpótlások nélküli béke érdekében.

A békemozgalmak tovább folytak. Megmozdult a vidéki proletariátus is. Az uralkodó körök komolyan tartottak a belső politikai válság elmélyülésétől és a társadalmi megrázkódtatásoktól. Ezért a mozgalmak fegyveres letörését tervezték. A Szociáldemokrata Párt vezetősége visszarettenve a véres összeütközések lehetőségétől és a Párt legalitásának esetleges megszüntetésétől, felhívással fordult az ország szervezett munkásságához, hogy szüntesse be a tömeggyűléseket és sztrájkokat, és ismét vegye fel a munkát. A felhívást a szervezett munkások egy része mély elkeseredéssel fogadta, bár a pártfegyelmet tisztelve, engedelmeskedett. Sokan kifejezésre juttatták azonban elhatározásukat, hogy a megkezdett küzdelmet tovább folytatják.

A pártvezetőség érezte pozícióinak gyengülését, s 1918. február 10-ére rendkívüli kongresszust hívott egybe, amelyen megpróbálta megindokolni az országos tömegmozgalmak beszüntetésére vonatkozó felhívását. A kongresszusi többség bizalmat szavazott a pártvezetőségnek, és helytelenítette azok álláspontját, akik a január 15-én megkezdett harc folytatásához ragaszkodtak. A kongresszusnak külön vajdasági vonatkozása, hogy Jócsák Kálmán, az újvidéki szervezett munkások képviselője bátran védelmébe vette azokat, akik a tömeges

akciók folytatása mellett foglaltak állást, s elítélte a módot, ahogyan ezek álláspontját a kongresszusi többség jellemezte.

Az utolsó háborús év kezdetét a közgazdaság további romlása és a belpolitikai helyzet kiéleződése jellemezte. A helyzet romlásával párhuzamosan tovább fokozódott a hatósági terror, azzal a céllal, hogy a szervezett munkásság további akcióit fegyveres erővel törjék le. Hasonló módszereket alkalmaztak a vármegyei szervek is. Vajdaságban, illetve Bánátban, Bácskában és Szerémségben mindezek ellenére a munkásmozgalmi tevékenység napról napra fokozódott. Még a januári tömegmozgalmak idején megmozdult Újvidék szervezett munkássága. Erre a mozgalomra — amely január 15-én a város egész munkásságának háborúellenes tüntetésévé szélesedett — az szolgáltatta a közvetlen okot, hogy a hatóságok 25%-kal leszállították a napi lisztfejadagot. A tömeggyűlések részvevői követelték a haladék nélküli békekötést is, ezenkívül 500 tagú küldöttséget választottak, amely a városi főispánnak átnyújtotta a munkásság követeléseit a közellátás javítására vonatkozólag.

E harcba hamarosan bekapcsolódak a szabadkai munkások, majd pedig hasonló mozgalmakra került sor Vajdaság más városaiban és községeiben is.

A központi hatalmak katonai helyzete a breszt-litovszki béke megkötése után ideiglenesen javult, s a magyar uralkodó körök előtt is felvillant a győzelmes békekötés reménye. A néptömegek azonban továbbra is a hódítások nélküli békét követelték, továbbá a társadalmi és politikai viszonyok gyökeres megreformálását. Ilyen követelések jegyében folyt 1918 tavaszán és nyarán a szervezett munkásság gazdasági és politikai küzdelme. Az események ebben az időszakban Vajdaság területén is az osztályharc kiéleződéséről tanúskodnak. Ahol a helyi viszonyok lehetővé tették, a szervezett munkásság tömegesen megünnepelte május elsejét. (Újvidéken, Szabadkán, Zsombolyán, Nagybecskereken, Kikindán, Vrdniken és Beocsinban.)

Május elsejének osztályharcos megünneplése bizonyos mér-

tékben szintén hozzájárult a munkásszervezetek további megerősödéséhez és tömegesítéséhez. A Szociáldemokrata Párt szervezetei a mai Vajdaság területén 1918 tavaszán tevékenységet folytattak Nagybecskereken, Kikindán, Versecen, Zsombolyán, Szabadkán, Zomborban, Újvidéken, Sremska Mitrovicán, Vrdniken és Beocsinban. A munkásság tömeges bekapcsolódására a szakszervezetekbe döntő hatással volt az októberi forradalom győzelme és ennek magyarországi visszhangja. Ennek eredményeként a szakszervezeteknek 1917 decemberében 215 000, 1918 májusában pedig már 270 000 tagjuk volt.

1918 második felében az év elejei nagy béketüntetések, majd május elsejének osztályharcos megünneplése után a proletár tömegek és a polgárság demokratikus rétegei, amelyek ugyancsak a haladék nélküli békekötés hívei voltak, rövid időre felhagytak a küzdelemmel. Az uralkodó köröket a tömeges akciókkal nem lehetett gyors békére kényszeríteni. A hadsereg, bár harci készsége napról napra romlott, még tartotta a frontokat. A szökevények, az úgynevezett zöldkáderosok száma azonban már a korabeli hivatalos becslés szerint is több százezerre rúgott. A karhatalmi szervek sokszor egész csatársorokat vívtak a bujkáló katonaszökevényekkel. Az elfogottakat legtöbbször nyilvánosan végezték ki. A zöldkáderosok — a mai Vajdaság területén — legtömegesebben a Fruška gorában rejtőzködtek. A katonai parancsnokságok 1918 nyarán két ezredet mozgósítottak ellenük. Az egész akció azonban nem sok eredményt hozott, mert a katonaszökevényeket a lakosság is rejtegette. Közben a hátországban a közellátási viszonyok úgyszólván a mélypontra süllyedtek. Egyes nélkülözhetetlen élelmezési és más közszükségleti cikkek ára a háború előtti szint 200—1200%-ára szöktek fel, ugyanakkor a munkabérek alig emelkedtek a háború előtti reálbérek 100—200%-ára. Hasonlóak voltak a közellátási viszonyok Vajdaság területén is.

A szervezett munkásság passzivitása ezért nem sokáig tartott. 1918 júniusában az egész országban ismét tömeges béke-

tüntetésekre került sor. Az újabb háborúellenes tömegmozgalmakra a Budapesti MÁV-gépgyár négy munkásának meggyilkolása szolgáltatta az okot, akik a gyár dolgozóinak a katonasággal lefolyt június 20-i összetűzésében estek el. A főváros proletariátusa tiltakozása jeléül általános sztrájkba lépett, amely hamarosan kiterjedt az ország más városaira is. (Salgótarján, Tatabánya, Miskolc, Győr, Szeged, Debrecen stb.) Ugyanakkor tiltakozásuk jeléül a budapesti vasutasok is beszüntették a munkát, hamarosan csatlakoztak hozzájuk az aradi, kolozsvári, temesvári és szabadkai vasutasok is. Mozgalmaikban összesen 15 434-en vettek részt. Szabadkán például a vasutasok fellépését már június 10-e óta komoly előkészületek előzték meg. Először a teherforgalmi vállalat munkásai tartottak tömeggyűléseket, s miután a vasutasok akcióba léptek, az említett vállalat dolgozói is csatlakoztak hozzájuk.

A júniusi tömegtüntetéseknek és sztrájkoknak mintegy félmilliónyi részvevője volt. Háborúellenes jellegük mindenhol kifejezésre jutott, mert a részvevők az annexió nélküli békekötést követelték. A magyarországi tömegmozgalmak előtt hasonló tömeges gazdasági és politikai akciókat kezdett Ausztria proletariátusa is. Ezek a magyarországi és ausztriai mozgalmak az osztrák-magyar hadseregnek az olasz fronton, a Piave folyónál elszenvedett súlyos veresége után játszódtak le, s így az uralkodó rendszert alapjaiban rendítették meg.

A hatósági terror a mai Vajdaságban — a terület nemzetiségi összetétele folytán — még súlyosabb volt, mint az ország többi vidékein. A hatósági közegek ugyanis az osztályharcos munkásmozgalom erősödésén kívül komolyan tartottak a nem magyar, főleg a szerb lakosság nemzeti mozgalmaitól is. Egyes parlamenti képviselők ezért interpellációkat terjesztettek be a parlamentben, amelyekben követelték a rendkívüli bíráskodás kiterjesztését egész Bács-Bodrog vármegyére, azzal az indokolással, „hogy a jugoszláv nemzetiségű mozgalom komoly méreteket kezd ölteni, különösen a vármegye déli részén".

Mindezek az eljárások és intézkedések azonban alapjában véve egy háborút vesztett és a fennállásának utolsó szakaszát élő rendszer kétségbeesett próbálkozásai voltak, hogy elkerülje a katasztrófát, amelynek körvonalai már egyre jobban kibontakoztak.

Az általános politikai és gazdasági helyzet 1918 tavaszától kezdve az eddig meglehetősen passzív magatartást tanúsító agrártömegeket is mozgásba hozta. Az agrárproletariátus kései bekapcsolódását az egyre élesedő osztályharcba azzal is magyarázhatjuk, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak a háborús években nem volt lehetősége olyan átfogó propaganda tevékenységet folytatni, amely a falusi tömegeket is bevonta volna a mozgalomba.

A vajdasági, de főleg a bácskai agrárproletariátus és szegényparasztság lassan éledő mozgalmát nagy mértékben serkentette a mezőgazdasági munkások kerületi értekezlete is, amelyet 1918 tavaszán tartottak meg a Szabadka melletti Mérges-pusztán (1918. március 25-én). Ezen az értekezleten a Mezőgazdasági Mukások Országos Szövetsége képviseletében részt vettek Váci András és Tumbász Antal. Az értekezlet fő témája a helyi szervezetek megalakításának szükségessége volt. Ugyanezen a gyűlésen hoztak határozatot a mérges-pusztai helyi szervezet megalakításáról is. Ezen a pusztán egyébként a mezőgazdasági munkások harcának komoly tradíciói voltak, mivel már 1903-ban szervezetet alakítottak, amely egészen a világháború kitöréséig működött, s csak a rendkívüli háborús intézkedések bevezetése után szűnt meg.

Az említett kerületi értekezlet pozitív hatása rövid időn belül érezhetővé vált: már március végén sztrájkba léptek a Szabadka környéki Zobnatica-pusztán a mezőgazdasági munkások, és jobb élet- és munkafeltételeket követeltek. Az északbácskai mezőgazdasági munkások mozgalmai a következő időszakban is állandóan erősödtek. Ehhez nagymértékben hozzájárult az a tény is, hogy a szövetség vezetősége újabb szervezetek megalakítását tervezte, s így a mezőgazdasági munká-

soknak hamarosan szervezeteik alakultak Tavankuton, Telecskán és Bajmokon is.

Ezek a példák csak kiragadott mozzanatok a vajdasági munkásosztály harcából a világháború utolsó hónapjaiban. Az eddigi példák főleg Bácskára és Bánátra vonatkoznak. Az osztályharc azonban ugyanakkor erősödőben volt Szerémségben is, bár mások voltak a feltételei. Ez a terület közigazgatásilag Horvátországhoz tartozott, és a munkásmozgalom is a Horvátországi Szociáldemokrata Párt szerves részét képezte. Május elseje megünneplése mindenütt az igazságos békekötés melletti állásfoglalás jegyében folyt le.

A háborús kimerültség és a békevágy napról napra egyértelműbb jelei az uralkodó köröket is komoly gondba ejtették. Mindezek ellenére az egyre kilátástalanabbá váló háború, a hátország rendjét és békéjét új terrorintézkedések életbe léptetésével próbálták folytatni, illetve biztosítani. Mindezek az intézkedések ideig-óráig ugyan még elodázhatták a rendszer elleni tömegakciókat, a helyzeten azonban már lényegesen nem változtathattak. A háborúellenes hangulat egyik fokmérője a zöldkáderosok számának állandó emelkedése is volt. Vajdaság területén 1918 nyarán a katonaszökevények nemegyszer fegyveresen is szembeszálltak az elfogatásukra kiküldött csendőri és katonai alakulatokkal. A hivatalos jelentések is kénytelenek voltak elismerni a szökevények nagy számát és tevékenységük állandó erősödését. Az egyik hivatalos jelentés szerint a katonaszökevények egy csoportja 1918. május 26-án megtámadta és kifosztotta a begecsi községházát. Egy másik jelentés ugyanakkor arról számolt be, hogy a Fruška gorában ebben az időszakban körülbelül 7000 zöldkáderos rejtőzködött. Az ellenük foganatosított intézkedések nagyon csekély eredménnyel jártak. Az egykori katonai parancsnokság jelentése kénytelen volt beismerni, hogy a katonaszökevények elleni harcot nagyon megnehezíti az a körülmény is, hogy nagy részük a lakosság teljes bizalmát élvezi. Ezenkívül az ellenük küldött csapatok sok esetben megbízhatatlanoknak bizonyultak. A 27.

domobrán ezred egyik százada például a Fruška gora-i tisztogató akció során megszökött, és a zöldkáderosokhoz csatlakozott. A szökevények tömeges akcióiról a polgári lapok és a munkássajtó egyaránt beszámolt. A Szociális Forradalom című lap például 1918. szeptember 28-án közölte, hogy a zöldgárda katonái különösen elhatalmasodtak a horvátországi Szerémségben, és hogy valóságos „forradalmi bandák" harcolnak itt az államhatalom fegyveresei ellen. Szeptember 5-én egy ilyen dezertőrcsapat Grabovci községben megtámadta Radosevics József csendőrőrmestert és Androvics Pál őrvezetőt, akik őrjáraton voltak. A dezertőrök agyonlőtték a két csendőrt, és elszedték azok lőszerét, fegyverét. Szeptember 6-án Erdevikben — áll a hivatalos híradásban — „forradalmár bandák" agyonlőttek egy csendőrt. Ettől is elszedték a fegyvert és lőszert. Szeptember 8-án — ugyanezen bandák „nagyobb számú legénysége" Velika Bastaja faluban két csendőrőrsöt talált. Az egyik őrjárat a faluban járt, a másik a községházán maradt. Az 50 tagú fegyveres csapat megostromolta az őrszobát, a községházát, s Deutsch Miksa csendőr-szakaszvezetőt agyonlőtte, a községi rendőrt és az éjjeliőrt pedig lefegyverezte. A községházán összeszedett fegyvert, lőszert mind magával vitte.

Inđija szerémségi városkába is ellátogattak a „zöldgárdista forradalmárok". Müller Jakab dúsgazdag malomtulajdonostól elvitték az egész lisztkészletét, és 20 000 korona sarcot róttak ki rá, Motz Mihály vagyonos földesgazdára és több társára pedig 100 000 koronát, amit a megrémült emberek — tudva, hogy a csendőri védelem mit sem ér — ki is fizettek. Décs, Kupinovo és más községek minden vagyonos emberét, papját, jegyzőjét, meggazdagodott földbirtokosát kifosztották, megsarcolták a fegyveres dezertőrök. Mindez egyetlen hét leforgása alatt történt.

Az említett hír szerint ezeket az adatokat először a Reichspost tudósítására hivatkozva a Szociáldemokrata Párt központi lapja, a *Népszava* közölte, amely kommentárt is fűzött az eseményekhez: „a cenzura által körülnyirbált adatokból is

világosan kitűnik, hogy itt nem egyszerű rablásokról, nem is bűnügyi rovatba való rablóbanda működéséről van szó, hanem komoly politikai jelentőséggel bíró esetekről." A lap szerint a szerémségi dezertőrök fegyveres csoportjai nem érik be azzal, hogy védekezzenek az őket halálra kereső üldözőktől, hanem nyíltan fegyveres felkelést vezetnek az elnyomó osztályállam ellen, annak hóhérlegényei és a burzsoázia ellen. „Ott a Szerémségben, ahol a zöldgárda »forradalmár bandáitól« rettegnek — már tűzzel forrt, lángbacsapott tűz a születőben levő nyílt fegyveres felkelés . . ."

A breszt-litovszki békekötés után a szerződés egyik pontja értelmében megkezdődött a volt osztrák-magyar hadifoglyok tömeges visszatérése Szovjet-Oroszországból. A korabeli hivatalos adatok szerint 1918. május elsejéig mintegy 380 000 volt hadifogoly tért vissza. Többségüket rövid időn belül ismét beosztották a hadseregbe, azért közülük is sokan megszöktek, növelve ezáltal is a zöldkáderosok számát. A katonai és polgári hatóságok Vajdaság területén is külön megfigyelés alatt tartották a visszatérőket, attól tartva, hogy sokan majd a forradalmi eszméket terjesztik. A polgári hatóságok rendszeresen küldözgették jelentéseiket a belügyminisztériumhoz a bolsevista propagandáról. Az újvidéki városi tanács például június végén aggodalmas hangú jelentést küldött a belügyminisztériumhoz, miszerint a volt hadifoglyok nagyszabású szabotázsakciókra készülnek, és az érő gabona felgyújtását is tervbe vették. Feltételezéseit azzal támasztotta alá, hogy a katonaszökevények egy csoportja nemrégiben a város közelében — a még le nem aratott búzatáblák egyikéből — puskatüzet nyitott a rendőrőrjáratra. Ugyanebben az időszakban a hatóságok jelentették Zomborból, hogy nagy mennyiségű propagandaanyagot sikerült lefoglalniuk, amelyben főleg röpiratok voltak a „győzelmes tömegsztrájk" címmel.

A háború utolsó heteiben az osztrák-magyar hadsereg egyes alakulatainál is lázadások törtek ki, amelyekben számos vajdasági származású katona vett részt. Különösen jelentős

volt a Pécsett állomásozó hatodik újvidéki közös gyalogezred pótzászlóaljának lázadása. A fellázadt katonák május 20-án kapcsolatba léptek a pécs-bányatelepi bányászokkal is. Mindezek ellenére a többi katonai egységeket nem sikerült megnyerniük, és így a lázadás elszigetelt maradt. A katonai parancsnokságok a város és a környék helyőrségeiből négy teljes ezredet mozgósítottak a fellázadt egység ellen, és ily módon sikerült a lázadást vérbefojtani. Az elfogottak közül megtorlásként 14-et kivégeztek. Ugyanakkor a hatóságok megtiltották a sajtónak, hogy írjon az eseményről, a lázadás híre mégis gyorsan terjedt egész Vajdaságban. A fellázadt katonák egy csoportjának sikerült megmenekülnie. Ezek átszöktek a szomszédos Bács-Bodrog vármegyébe és Szerémségbe, és a katonaszökevényekhez csatlakoztak. Ezekben az eseményekben fontos irányító szerepe volt a kikindai Kovács Jánosnak.

Még jóval a pécsi katonai lázadás előtt, 1918 februárjában Kotorban fellázadtak az Osztrák—Magyar Haditengerészet egyes egységei is. Ebben a lázadásban részt vett a bánáti Szekács Lajos. Bár a háborús cenzúra alig közölt híreket erről a lázadásról, híre mégis eljutott Vajdaságba, s még jobban fokozta a tömegek békevágyát.

A frontokon az osztrák-magyar hadsereg harci ereje napról napra csökkent. Az olasz fronton harcoló egységeknél is gyakorivá váltak a parancsmegtagadások és a zendülések. Ezekben a mozgalmakban részt vett Danilo Tomin, a háború utáni bánáti forradalmi munkásmozgalom egyik vezetője és Farkas György, aki a romániai Bánát Resica nevű bányatelepén született, és egyik legtevékenyebb részvevője volt a háború előtti munkásmozgalomnak. A breszt-litovszki békekötés után Ukrajnában állomásozó osztrák-magyar egységek között is voltak hasonló megmozdulások. A katonák és tisztek között sokan rokonszenveztek a bolsevikiekkel, és nem hajtották végre feletteseik parancsait. Ilyen mozgalmakban vettek részt Hermál József (Nagybecskerekről) és Andorka Sándor (Debelásról), akiknek mint a későbbiekből látni fogjuk, vezető szerepük

volt a Tanácsköztársaság idején a szegedi forradalmi eseményekben. Ugyancsak bolseviki propagandát fejtett ki 1918 tavaszán és nyarán az osztrák hadsereg akkori tisztje, Lőbl Árpád is.

Az 1918-as év nyara és kora ősze egyébként Magyarországon is a reménykedések és a kétkedések váltakozó belpolitikai légkörében múlt el. A kettős monarchia rendszerének végső agóniája alapjában véve már megkezdődött. A frontokon folytak az elkeseredett harcok, és Ausztria—Magyarország egyelőre még harcba küldte utolsó tartalékait, bár már a hadvezetőség is tisztában volt azzal, hogy a győzelemre úgyszólván semmi kilátás nincs.

A munkásosztály és a polgárság demokratikus részének békeharca ebben az időben a rendkívül súlyos közellátási és gazdasági helyzet ellenére is mintha vesztett volna intenzitásából, és egy időre politikai szélcsend állt be. A tömegek kiábrándultsága az egész országban érezhető volt. Az év első felének nagy tömegmozgalmai — bár a legfelső államvezetésben bizonyos személyi változásokat eredményeztek — végeredményben nem érték el céljukat, és a remélt gyors békekötés elmaradt. A harc egyelőre tovább folyt, a győzelmes befejezés minden reménye nélkül. Ezek a körülmények természetesen nagyban kihatottak a szervezett munkások gazdasági és politikai küzdelmeire. Hasonló volt a helyzet Vajdaságban is. A passzív magatartást azonban hamarosan megszakította a vrdniki bányászok június 25-én kitört általános sztrájkja. Hogy a sztrájkolók erejét megtörtjék, a hatóságok ez alkalommal is a már sokszor bevált módszerekkel éltek: a sztrájkolók nagy részét mozgósították. Bácskában a szabadkai szabómunkások helyi szakszervezeti csoportja volt a legaktívabb. A szervezet augusztus végén és szemptember elején gazdasági harcot indított a munkaadók ellen, és két heti küzdelem után a szabómunkásoknak sikerült 50%-os munkabéremelést kivívniuk.

A háborús évek utolsó időszakában Vajdaság munkásmozgalma szempontjából nagy jelentőségű az a kísérlet, amely a

háború előtti *Sloboda* című lap újbóli megindítására irányult. Ez a lap a Szerb—Bunyevác Agitációs Bizottság sajtószerve volt, a hadiállapot bekövetkezte után azonban betiltották. A lap kiadására ösztönzésül szolgált az a körülmény is, hogy Erdélyben 1917 őszétől a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Román Agitációs bizottsága is felújította munkáját, és újra megjelenhetett lapja, az *Adeverul* is.

A *Sloboda* című lap megindításának kísérletéről tudomást szerezhetünk a budapesti katonai főparancsnokságnak a Városi Rendőrkapitánysághoz küldött egyik hivatalos értesítéséből is. E szerint a háború előtt Újvidéken megjelent *Sloboda* című szociáldemokrata lap nyomdáját Budapestre óhajtják áthelyezni, és itt indítanák meg a lapot. Ezek az első kísérletek 1917 őszén történtek. A megkezdett akciót azután az újvidéki szerb szocialisták 1918 tavaszán is folytatták. Májusban a Szarajevóban megjelenő *Glas Slobode* című szocialista lap értesítette olvasóit, hogy rövid időn belül közölni fogja a Szerb—Bunyevác Agitációs Bizottság felhívását a *Sloboda* című lap megindításáról. A lap azonban négy nappal később csak részleteket közölt a felhívásból, mert a cenzúra a szöveg nagy részét törölte.

A VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZÉSE

Vajdaságiak részvétele a magyarországi polgári demokratikus forradalomban

A négy és fél évig tartó világháború, amely óriási anyagi és emberveszteségekkel járt, a végéhez közeledett. A központi hatalmak seregeinek a kegyelemdöfést a szeptember 29-i bolgár fegyverletétel adta meg. A teljesen kimerült bolgár hadsereg a szaloniki expedíciós antanthadsereg általános támadását nem tudta tovább feltartóztatni, felbomlott, és elhagyta a frontot. Az antantcsapatok számára megnyílt az út észak felé. Ilyen helyzetben az ugyancsak bomlásnak indult osztrák-magyar csapatokat a Duna és Száva vonala mögé vonták vissza.

A Monarchia uralkodó körei ezekben a sorsdöntő napokban végleg belátták, hogy a háborút elvesztették, hiszen a német katonai vezérkar is a háború folytatásának céltalanságáról nyilatkozott. Ezért Ausztria-Magyarország külügyminisztere szeptember 14-én jegyzéket küldött az antanthatalmakhoz, amelyben haladéktalanul tárgyalásokat javasolt azzal a reálisnak nem mondható reménykedéssel, hogy sikerül megőrizni a Monarchia területi épségét. A győztes antanthatalmak azonban már nem békekötést akartak, hanem teljes győzelmet, az ellentábor kapitulációját. Ezért a békejavaslatot, amely már nem volt összhangban az új katonai és politikai helyzettel, tárgyalások nélkül elutasították.

A Monarchia már összeomlóban volt, bár állami gépezete még működött. A tömegek azonban már megindultak a maguk választotta úton. A nemzetiségek azonban már egyre nyíltabban hangoztatták elszakadási szándékukat. Október 5-én és 6-án Zágrábban már meg is alakult a Délszláv Nemzeti Tanács. A Román Nemzeti Komité egy héttel később végrehajtó bizott-

ságot választott, bár a Román Nemzeti Tanács formálisan csak október 31-én alakult meg. A Szlovák Nemzeti Tanács október 30-án, a prágai forradalom után jelentette be megalakulását.

Ilyen kül- és belpolitikai események árnyékában tartották meg 1918. október 13-án a Magyarországi Szociáldemokrata Párt rendkívüli kongresszusát, „hogy az elkövetkező forradalmi eseményekre kijelöljék a munkásosztály célkitűzéseit". A párt még a rendkívüli kongresszus összehívása előtt, október 8-án nyilvánosságra hozta akcióprogramját, s ebben olyan demokratikus kormány megalakítását javasolta, amelyben az ország progresszív erői, továbbá a területén élő kisebbségek méltóképpen képviseltetik magukat. A program követelte az általános választói jogon alapuló választások kiírását, ugyanakkor a megalakítandó demokratikus kormány elsődleges feladatául jelölte ki: tegyen nyilatkozatot azonnali békekötési készségéről „az orosz proletárforradalom és a wilsoni elvek alapján". A kongresszuson teljes polgári és jogegyenlőséget követeltek az ország területén élő nemzetiségek számára, beleértve „anyanyelvüknek a törvény előtti egyenlőségét is".

A kongresszuson részt vettek a nemzetiségek szocialista képviselői is, s meglehetősen tartózkodóan viselkedtek, bár megígérték, hogy a Szociáldemokrata Párttal nem szakítják meg kapcsolataikat, amíg az ország jelenlegi kiterjedésében megmarad. Elutasítottak azonban minden nyilatkozattételt az elszakadás kérdésében, ily módon meghiúsult a kongresszusnak az a célja, hogy nemzetiségi bizottságai foglaljanak állást Magyarország területi integritása mellett.

A régi rendszer képviselői tovább kísérleteztek, hogy kezükben tartsák a hatalom gyeplőit, bár társadalmi bázisuk napról napra szűkült. Végül is hosszabb ingadozások után a demokratikus és progresszív erők is hozzáláttak a szervezkedéshez. Budapesten október 25-én proklamálta megalakulását a Magyar Nemzeti Tanács, élén Károlyi Mihállyal, a kitartó békepolitikussal, a Függetlenségi Párt elnökével. A Nemzeti Tanács

az ország legdemokratikusabb társadalmi rétegeit képviselte: a Függetlenségi, a Radikális és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt képviselőit.

A Nemzeti Tanács megalakulása Vajdaságban is mozgásba hozta a Szociáldemokrata Párt szervezeteit, amelyek tömeggyűléseket szerveztek, és szolidaritást vállaltak az új demokratikus politikai csoportosulással. A legnépesebb tömeggyűlést az újvidéki szociáldemokrata szervezet tartotta 1918. október 27-én, s erről a Népszava is részletesen beszámolt. A tömeggyűlésnek egyetlen napirendi pontja volt: a béke és Magyarország jövője. Az elfogadott határozati javaslat a következő követeléseket tartalmazta:

1. A politikai életből haladéktalanul el kell távolítani mindazokat, akik közvetve vagy közvetlenül felelősek a háború előidézéséért.

2. Károlyi Mihály elnöklete alatt olyan kormány alakuljon, amelyben a nemzeti tanácsba tömörült pártok képviselői vegyenek részt. Elvárjuk a Szociáldemokrata Párttól, hogy ilyen kormány megalakításával elősegíti, ezáltal megmenti Dél-Magyarország népét az ellenséges inváziótól, s a magyarországi szerb nemzettel való becsületes megegyezéssel megakadályozza, hogy Dél-Magyarország akaratunkon kívül is esetleg idegen államalakulathoz csatoltassék.

3. Ha a demokratikus kormány megalakítását a feudális oligarchia továbbra is lehetetlenné tenné, a Magyar Nemzeti Tanács egyfelől lépjen érintkezésbe az ország többi nemzeteivel, őket Nemzeti Tanácsok megalakítására hívja fel, és ezek megbízottaival a tárgyalást kezdje meg, másfelől az Egyesült Államok elnökével a kormánytól függetlenül lépjen érintkezésbe a béke érdekében.

— Egy, a Nemzeti Tanácson kívüli esetleges kormány ellen készek harcolni, és várják a Nemzeti Tanács utasításait.

A gyűlés határozatának szövegéből világosan látszik hogy az újvidéki szervezett munkásság, de főleg a magyar és a német munkások ekkor még a Szociáldemokrata Párt vezetősé-

gének politikai irányvonalát követték, amely lényegében megegyezett a polgári demokratikus pártok álláspontjával, hogy az elvesztett háború ellenére is lehetőleg megőrizzék az ország területi integritását. Ugyanakkor a „wilsonizmus", vagyis az Amerikai Egyesült Államok elnökének a népek önrendelkezéséről proklamált elvei az újvidéki tömeggyűlés határozatában olyan értelmezést nyertek, hogy ezek az elvek lényegében nincsenek ellentétben az ország területi épségének megőrzésére irányuló erőfeszítésekkel.

Három nappal később Zentán a polgári demokrata párt jelentette be megalakulását. Ezen az alakuló gyűlésen is határozatot hoztak, amelyben a „Károlyi koncentráció" azonnali kormányalakítását követelték. Ugyanakkor üdvözölték a Szociáldemokrata Pártot, és kifejezték együttműködési készségüket a szervezett munkássággal. Ezt a példát egy nappal később követték a polgári demokratikus erők Szabadkán is, és ugyancsak bejelentették csatlakozásukat a Magyar Nemzeti Tanácshoz. Hasonló belpolitikai paralizáció kezdődött Vajdaság más városaiban és községeiben is, függetlenül attól, hogy a helyi körülmények folytán nem volt lehetőség tömeggyűlés megtartására. Ezekben a napokban egyébként az egész országban hasonló tömegmozgalmak voltak.

A Magyar Nemzeti Tanács azonban Budapesten még mindig ingadozott. A szervezett munkásság és a polgári demokratikus erők pedig már határozott cselekvést vártak: követni a széteső monarchia önállósuló nemzeteinek példáit.

A főváros szervezett munkássága egyébként készen állt arra, hogy azonnal harcba induljon, és csak a jeladásra várt. Ez a jeladás azonban egyelőre késett. Ezért a tömegek léptek akcióba: október 28-án a tüntetők a Lánchíd pesti oldalán megütköztek a rendőrséggel, amely még a fennálló rendszernek engedelmeskedett. Közben megkezdődött a szervezett munkásság felfegyverzése is. A már korábban megalakult Katonatanácsnak sikerült megnyernie a budapesti katonai helyőrség egy részét. A Katonatanács, amelynek élén demokratikus

érzelmű tisztek álltak, tagjai között pedig baloldali szocialisták is voltak, késznek mutatkozott a Nemzeti Tanács támogatására és híveit harcba vinni a forradalom mellett. Végül október 30-án Bécsben, a régi császárvárosban győzött a forradalom, másnap pedig Budapesten is kitört a polgári demokratikus forradalom. A fővárosban ekkor már mintegy 30 000 munkásnak volt fegyvere, akik a forradalom napjaiban a Magyar Nemzeti Tanács fegyveres élcsapatát, amely bár vonakodott a forradalomtól, élére állt a megindult eseményeknek. A régi rendszer hívei kétségbeesett erőfeszítéseket tettek, hogy mentsék, ami még menthető. A budapesti helyőrség még fel nem bomlott egységeit akarták harcba küldeni a forradalmi hullám feltartóztatására, próbálkozásaik azonban nem jártak eredménnyel. Kudarcot vallott az a próbálkozás is, hogy a helyőrség bosnyák egységeit küldjék harcba: a katonák megtagadták az engedelmességet. Így Budapesten 1918. október 31-én győzött a polgári demokratikus forradalom. A felfegyverzett munkások és a Katona Tanács egységei birtokukba vették a város fő stratégiai pontjait. Rövid időn belül megalakult az új polgári demokratikus kormány — Károlyi Mihállyal az élén.

A budapesti forradalomban jelentős szerep jutott a vajdasági származású katonáknak és munkásoknak is. A Budapesten dolgozó vajdasági munkások egy részét a háború kitörése után sem vonultatták be, mivel a haditermelés szempontjából fontos ipari objektumokban dolgoztak. Többségük még a háború előtt bekapcsolódott a munkásmozgalomba, és tevékenyen részt vett a forradalmi eseményekben. A fővárosban ezenkívül ezekben a napokban mintegy 60—80 000 különböző fegyvernemhez tartozó katona tartózkodott. Nem kevesen voltak a katonaszökevények sem, akik egységeiket elhagyva a fővárosban bujkáltak. A helyőrség katonái és a szökevények között ugyancsak jelentős számban voltak vajdaságiak, akiknek jó része a Katonatanácshoz csatlakozott. Az események részvevőinek visszaemlékezései is ezt tanúsítják.

Lutkity Konsztantin zombori nyugdíjas, a Magyar Tanácsköztársaság későbbi részvevője például a 23. zombori közös gyalogezredben szolgált, de később megszökött egységétől. Miután elfogták, Budapesten börtönbe zárták, s a forradalom kitörése után engedték szabadon. Visszaemlékezésében beszámolt egy munkástanácsi értekezletről, amelyen személyesen is részt vett egyik ugyancsak vajdasági barátjával, Nagy Jánossal.

A budapesti polgári demokratikus forradalom győzelmének hírére megmozdult a vidék népe, és a régebben megalakult városi és helyi nemzeti tanácsok egymás után jelentették be csatlakozásukat az új rendszerhez. A bánáti 29. közös gyalogezred például a forradalom napjaiban Komáromban állomásozott, s a budapesti események hírére megválasztotta a maga Katonatanácsát, amely kifejezésre juttatta, hogy csak a budapesti Forradalmi Katonatanács felettességét ismeri el, és nem engedelmeskedik tovább a volt hadsereg-főparancsnokságának. A Katonatanács egyúttal a város katonai szerve is volt. Tagja volt Andorka Sándor is, aki később igen jelentős szerepet játszott a szegedi forradalmi eseményekben. Mivel az ezred katonatanácsa a helyi katonai ügyekben is illetékesnek tartotta magát, a Városi Nemzeti Tanáccsal szoros kapcsolatra lépett, és közös bizottságot alakított, amely az osztrák tisztektől átvette a komáromi erődöt. Jelképes történelmi epizód volt ez: az osztrák tisztek felsorakozva fogadták a delegációt, és ünnepélyesen átadták az erődöt a helyi Nemzeti és Katonatanácsnak.

A 29. bánáti közös gyalogezred ezután már csak néhány napig maradt Komáromban, mivel a katonák egyhangúlag követelték hazaszállításukat. Az ezred vissza is tért Bánátba, később pedig feloszlott.

A győztes polgári demokratikus forradalom utáni vajdasági eseményekről a *Népszava* is elég részletesen ír. Ilyen hírek érkeztek például Nagybecskerekről: november 3-án több ezer főnyi részvevő tartott nagygyűlést a Pest-szálló termei-

ben, amelyen bejelentették csatlakozásukat a Magyar Nemzeti Tanácshoz. A híradás szerint hamarosan megérkeztek Temesvárról a 12. ezred tisztjei is azzal a hírrel, hogy Temesvárott is megalakult a Katonatanács. A jelenlevő összes tisztek erre letépték sapkarózsáikat, kardot rántottak, és feleskődtek a Nemzeti Tanácsra.

Hasonló híradás szól az újvidéki eseményekről is és a városi Nemzeti Tanács táviratáról, amelyet a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak küldött: „Mai alakuló ülésünk határozata értelmében testvéri szolidaritással üdvözöljük az első magyar pártot, amely a magyar nép boldogulásáért és a világbékéért már abban az időben folytatott élethalálharcot, amikor teljesen egyedül állt. Éljen a magyarországi szociáldemokrácia. — Az újvidéki Nemzeti Tanács nevében Mayer József hírlapíró."

Az események azután meglehetősen gyorsan követték egymást, és Vajdaság népei is a forradalmi események lázában éltek. Ezekben a napokban még nem rajzolódott ki világosan, hogy Vajdaság különböző népcsoportjainak a forradalom és általában a további politikai fejlemények menetét illetőleg különböző elképzeléseik vannak. Ekkor még úgy látszott, hogy Bácskában és Bánátban is a Károlyi-kormány uralja a helyzetet, mert a nemzeti tanácsok sorra jelentették be csatlakozásukat a Magyar Nemzeti Tanácshoz. November első napjaiban például Szabadkán is megalakult a Nemzeti és a Katonatanács, amely átvette a város vezetését. A Tanács első intézkedése volt, hogy a legfontosabb gazdasági objektumokat külön felügyelet alá helyezték. Így például a villanytelep felügyeletével Rizsányi Pál vasúti munkást, a Nemzeti Tanács tagját bízták meg. A rend fenntartására külön polgárőrséget szerveztek. A városban ezekben a napokban egyébként a Szociáldemokrata Párt politikai irányvonalát követő szervezett munkásság együttműködött a polgársággal. Megalakították a Katonatanácsot is, s, amint a *Népszava* hírül adja, a Városi Nemzeti Tanács leváltotta Hajek ezredes állomásparancsno-

kot, és Szokoli Pál alezredest, a Katonatanács elnökét bízta meg a város parancsnokságával.

A hírek azonban tovább érkeztek, az események és a forradalom hullámai átcsaptak a falvakba is. Vajdaságban is, mint az ország más területein, október 31-én kezdődtek a parasztmozgalmak a régi közigazgatás maradványai és a vagyonosok ellen, tetőpontjukat azonban november 3-a és 10-e között érték el. E mozgalmak jellege más volt, mint a városokban folyó politikai küzdelmeké. Az eseményekről a hivatalos közegek, de maga a sajtó is csak szűkszavú jelentéseket hoztak nyilvánosságra. Ugyanakkor a *Népszava* a Szociáldemokrata Párt álláspontjával összhangban a forradalom elmélyülésétől tartott, s a falu mozgalmát nemegyszer a csőcselék zavargásainak nevezte. Ilyen hangvételű hír látott napvilágot november első napjainak eseményeiről is. E híradás szerint például Kistárnokon egy fűszeres üzletet kiraboltak, a zavargások vezetőjét azonban elfogták, egy részvevőt pedig lelőttek. Ugyanitt közölték, hogy Melencén, Kumánéban és Alibunáron is voltak zavargások, és azok elfojtására az illetékesek minden intézkedést megtettek. A hír szerint a megye területén egy német repülőosztag is letáborozott, és az illetékes tényezők kérésére vállalkozott arra, hogy repülőgépei gépfegyverezik azokat a községeket, ahol zavargások törnek ki.

A következő híradás arról számolt be, hogy az ország déli megyéiben előforduló zavargások szigorú intézkedéseket tettek szükségessé. Az úgynevezett Bánáti Néptanács nevében Bartha Albert ezredes és Róth Ottó polgári funkcionárius kihirdették a statáriumot, amely kiterjedt Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyékre. Az újság a továbbiakban közölte, hogy Torontál megyében, ahol az előbbi napokban nagyarányú zavargások voltak, teljes a rend és nyugalom, és Nagybecskereken a 29. gyalogezred hazatért katonáiból külön rohamzászlóalj alakult, amely állandó készültségben van. Ezzel kapcsolatban emlékeztetnünk kell, hogy arról a Komáromból visszatért katonai egységről van szó, amely nagyrészt felosz-

lott, és katonái nem voltak hajlandók harcba indulni a zavargók ellen, bár a hatóságok mindent megtettek, hogy erre megnyerjék őket. A *Népszava* tudósításai nem titkolták azokat a körülményeket sem, hogy a nemzetőrségek karhatalmi osztagai statáriumot alkalmaztak, a tetten ért fosztogatókkal szemben, és Melence községben 20, Törökkanizsán 18, Kumánban pedig 30 fosztogatót lőttek agyon.

Hírek érkeztek november elején a szabadkai helyzetről is. A Városi Nemzeti Tanács egyik rendelete például a hazatérő katonák leszereléséről intézkedett. A rendelet értelmében a városba érkező vonatokat 11 km-re az állomástól megállították, hogy a frontokról visszaérkező katonákat leszereljék, és csak a fegyverek átadása után engedték be őket a városba. Ezenkívül külön rendelettel bezárták az összes bankokat és takarékpénztárakat, csökkentették a vendéglők és italmérők nyitvatartási idejét, és korlátozták az esti forgalmat; este 9 óra után csak külön engedéllyel lehetett az utcákon tartózkodni. Az említett intézkedések ellenére sem szilárdult meg a közrend a városban, mert a Nemzeti Tanács és a városi közgyűlés hamarosan az egész város területére elrendelték a statáriumot. A Károlyi-kormány igazságügyi minisztériuma jóváhagyta a határozatot, de azzal a módosítással, hogy a rögtönítélő bíráskodást csak a katonai személyekre lehet alkalmazni. Ugyanakkor közölték még, hogy statáriális bíráskodás alá esnek a gyilkosságok, gyújtogatások, rablások és lopások bűncselekményei.

November elején a forradalom eljutott Zomborba, Bács megye székhelyére is. A hónap elején a szervezett munkásság tömeggyűlést rendezett, amelyen megalakították a Városi Nemzeti Tanácsot. Ugyanakkor egy 50 tagú intéző bizottságot választottak, melynek tagjai közül 14-en szervezett munkások voltak. A közrend megóvására egy 5 tagból álló rendészeti bizottságot is választottak, amelynek két szervezett munkás is tagja volt. Ez a bizottság nyomban határozatot hozott a polgárőrség megszervezéséről. A városban ezután meg-

kezdődött a tömeges csatlakozás a Nemzeti Tanácshoz. November 4-én a Városi Nemzeti Tanács és a városi tisztikar felesküdött a Károlyi-kormányra és az új polgári demokratikus rendszerre. Másnap letették az esküt a többi hivatalnokok is. A városi és megyei tisztviselőkön kívül csatlakoztak a Nemzeti Tanácshoz a katonatisztek, a városi helyőrség katonái, a csendőrség és az egész polgárság. A zombori események külön érdekessége, hogy ezekben a napokban a városban is működött a Katonatanács, sőt rövid időn belül megalakult a Munkástanács is. A munkástanácsok megalakítása különben ezekben a napokban az egész országban folyamatban volt, de mivel a déli területekre hamarosan bevonult a szerb hadsereg, ilyen szervet csak Zomborban sikerült létrehozni. A zombori Nemzeti Tanács munkájáról a szerb katonaság bevonulása előtti napokban még közölt híreket a szociáldemokrata sajtó is. Az egyik gyűlésen, amelyet az ipari és mezőgazdasági munkások rendeztek, a szónokok magyar és szerb nyelven ismertették a magyarországi polgári demokratikus forradalom célkitűzéseit. A tömeggyűlés külön érdekessége volt, hogy a régi rendszer hívei is sorban támogatásukról biztosították a forradalmat. Így pl. a gyűlésen megjelent Baloghy Ernő vármegyei főispán is, aki üdvözölte a Szociáldemokrata Pártot a forradalom sikere alkalmából. Újvidékről is jelentek meg híradások ebben az időszakban. A *Népszava* egyik ilyen híréből kitűnik, hogy a városban november első napjaiban a 31. gyalogezred pótzászlóalja biztosította a rendet. Egy másik hír szerint Újvidéken a szerb és a magyar nemzeti tanács szorosan együttműködött. Ugyanakkor a vasútállomást a magyar katonák és a felfegyverzett volt szerb hadifoglyok őrizték. November 6-án egyébként rövid ideig a városban tartózkodott az a magyar békedelegáció is, amelyet Károlyi Mihály miniszterelnök vezetett. A delegáció útban volt Belgrád felé, hogy a balkáni francia haderők főparancsnokságával a fegyverszüneti feltételekről tárgyaljon.

A városok politikai küzdelmeivel párhuzamban folyt a falvak forradalma is Vajdaságban. A városokban az első időszakban kevesebb vagy több eredménnyel sikerült létrehozni a szervezett munkásság és a polgárság demokratikus részének együttműködését, ami az új rendszernek szolíd társadalmi bázist biztosított, és az első napok zavaros és társadalmi ellentétekkel terhes légköre után lehetővé tette a konszolidálódást. Más volt azonban a helyzet a falvakban. A parasztság szervezetlensége, az agrárproletariátus gyér kapcsolatai a Szociáldemokrata Párttal olyan helyzetet teremtettek, hogy minden falu állásfoglalását sajátos helyzete, lakosságának szociális összetétele, birtokviszonyai és nem utolsósorban nemzetiségi összetétele határozta meg. Ehhez járult még az agrárproletariátus és a szegényparasztság mozgalmainak közös vonása is, amely mindenütt kifejezésre jutott: a föld utáni vágy és a földreform követelése. Ez a törekvés november első napjaiban az önkényes földfoglalásokban jutott kifejezésre. A mozgalmakat természetesen nemegyszer a háborús években kiéhezett és lerongyolódott tömegek éveken át felgyülemlett elkeseredése vezette; e tömegek fellépése minden ideológiai alapot nélkülözött, de a vagyonosabb osztályok, főleg azok egyes gyűlölt képviselői, a hadigazdagok, spekulánsok és más, a háborús konjunktúrából megtollasodott egyének ellen irányult. A falusi mozgalmakban jelentős szerep jutott a hazatért katonáknak is. Sokan az orosz hadifogságból tértek vissza, ahol szemtanúi vagy pedig aktív részvevői voltak az októberi forradalomnak, illetőleg a munkások és parasztok állama létrehozásának. Ezek a katonák a falusi mozgalmakban az orosz példa megvalósításának lehetőségeit is látták. Ezzel magyarázható a volt katonák és hadifoglyok tömeges részvétele a mozgalmakban. A katonák másik csoportját azok képezték, akik a november 3-án megkötött fegyverszünet után tértek vissza a felbomlott egységekből. A vajdasági származású katonák jó részét a háború folyamán a 29. bánáti, a 6. újvidéki, a 23. zombori, a 70. péterváradi és a 86. szabadkai

ezredbe osztották be. A fegyverszünet aláírása után ezek az egységek is nagyrészt felbomlottak, s a katonák rövid időn belül fegyveresen vagy fegyver nélkül visszatértek otthonaikba. Közöttük sokan voltak olyanok is, akik a breszt-litovszki békekötés után tértek vissza orosz hadifogságból, és itthon újból beosztották őket az említett egységek egyikébe. Sokuk szeme előtt az orosz példa lebegett, más részüket viszont a háború okozta nyomor miatt érzett elkeseredés sodorta a mozgalomba.

A falusi tömegmozgalmakban magasabb fokú szervezettség csak ott volt tapasztalható, ahol a mezőgazdasági munkásoknak erős szervezeteik voltak. Így például a moravicai mezőgazdasági munkások a forradalom napjaiban szervezett gyűléseket tartottak. Kecskeméti Lajos és Jeges Sándor vezetésével vörös zászlók alatt felvonulásokat rendeztek, s helyeselték a Károlyi-kormány megalakítását, valamint az új polgári demokratikus rendszert. Mozgalmuknak ideológiai alapja is volt, mert elfogadták a Szociáldemokrata Párt programját, amelyet megfelelőnek tartottak az agrárproletariátus követeléseinek valóra váltására. A városi nemzeti tanácsokhoz hasonlóan Vajdaság területén a falvakban is tanácsszerű szervezetek alakultak, amelyek osztályjellegüket tekintve lényegében parasztt anácsok voltak. Politikai állásfoglalásukat a forradalom egyes kérdéseiben a község és környéke parasztságának politikai érettsége és a lakosság vagyoni rétegeződése szabta meg. A falusi tanácsok nagy része már az első napokban a hatalom fő hordozójává vált, és természetesen gyakorolta is ezt a hatalmat. Céljuk a közellátási bajok rendezése volt, a közrend megszilárdítása, a földreform előkészítése stb. A tanácsok nagy része pozíciójának bizonyos önállósítására törekedett a központi hatalommal szemben. A zentai főszolgabíró pl. november 6-án azt jelentette a vármegyei főispánnak, hogy a „nép régi alkalmazottairól hallani sem akar, nemzeti tanácsok, nemzetőrségek alakulás alatt...". Ebből látható, hogy a főszolgabíró ezekben a napokban még uralta a helyzetet,

és maga szervezte a tanácsokat a közigazgatás erősítésére. Három nappal később azonban a főszolgabíró már azt jelentette, hogy „A községi alkalmazottak még mindig nem tértek vissza állomáshelyeikre, nemzeti tanácsok különben hallani sem akarnak róluk... községi elöljárók elcsapva, nemzeti tanácsok korlátlanul rendelkeznek, községi pénztárakból utalványoznak vágómarhákat, állam részére lekötött sertéseket vágatják, a lakosság között szétosztják, nemzetőrségek megalakítva, teljesen megbízhatatlanok... községek csőcselék kezében, a hatóság tehetetlen"...

Ezekben a napokban a falusi tanácsok Vajdaságban is sorban kifejezték szolidaritásukat a Károlyi-kormánnyal, és üdvözlő táviratokat küldtek, amelyekben támogatásukról biztosították az új rendszert. Ezek a táviratok beszámolnak egyes területek paraszti megmozdulásairól is. Ugyanakkor világosan bizonyítják, hogy a falusi mozgalmakban nemcsak a magyar parasztttömegek, illetve az agrárproletariátus és szegényparasztság vett részt, hanem a szerb dolgozó tömegek is, s ezek — sok helyen spontán, de alapvetően szociális jellegű — forradalmi megmozdulásai megelőzték a polgárság nemzeti megmozdulásait, melyek célja az elszakadás és a kialakulóban levő új jugoszláv államhoz való csatlakozás volt. A szerblakta területek közül Észak-Bánátban Nagykikinda környékén, Közép-Bánátban Nagybecskerek és Melenci vidékén, Eleméren, Kumánén és Tárosban, Dél-Bánátban pedig Csentán és Versec környékén vettek részt a szerb tömegek a paraszti mozgalmakban. Hasonló mozgalmakra került sor Bácskában is Zombor környékén, Sztapáron, Ószivácon, Óbecse környékén, Nádalján, Turján és a Sajkás terület községeiben. Ezekben a mozgalmakban helyenként földfoglalásokat is megkíséreltek.

Parasztmozgalmak voltak Szerémségben is. Ebben a térségben azonban az események menetének más irányt szabott az a körülmény, hogy — amint már említettük — ez a terület közigazgatásilag azelőtt Horvátországhoz tartozott, és így a háború befejezése utáni napokban a Zágrábban megalakult

szerb-horvát-szlovén nemzeti tanács gyakorolt névleges hatalmat. A parasztmozgalmak azonban, szociális jellegüket tekintve, Szerémségben is hasonlóak voltak a bácskai és bánáti mozgalmakhoz. Ezeknek a mozgalmaknak azonban a szerb hadsereg bevonulása egy időre véget vetett, hogy utána tovább folytatódjanak és csak november végén és december elején csendesedjenek le.

A politikai változások és fejlemények azonban a mai Vajdaság területén sokkal összetettebbek voltak, mint az a korabeli sajtóból kitetszik. Az új magyarországi polgári demokratikus rendszer megszilárdításán fáradozó erők a nemzeti tanácsok létrehozásával a saját helyzetüket, elsősorban a polgári rendszert és osztályérdekeiket kívánták biztosítani. Ezeket a feladatokat szánták a magyar-német és szerb nemzeti tanácsoknak. A közrend megóvására alakult meg november elsején Újvidéken az 500 tagú szerb polgárőrség. November 3-án este azután a Matica srpska dísztermében létrejött az Újvidéki Szerb Bizottság (Srpski odbor), az akkor nem működő radikális, demokrata és liberális párt képviselőiből. Az új szervezet élén Jaša Tomić radikális vezető állt, de beválasztották a szervezetbe a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szerb-bunyevác agitációs bizottságának képviselőit is (Dušan Tusanovićot és Pavle Tatićot). A következő napokban az újvidéki szerb bizottságot mint szerb nemzeti tanácsot emlegetik, és hangsúlyozzák szoros együttműködését a magyar nemzeti tanáccsal. Ez az együttműködés azonban csupán az osztályérdekek megóvására korlátozódott, mivel mindkét szervezet a polgári rend, továbbá a vagyon- és a közbiztonság megóvására törekedett. Politikai síkon az érdekellentétek kezdettől fogva kifejezésre jutottak. Vajdaság területén, pontosabban Bácskában és Bánátban a magyar és német nemzeti tanácsok alapjában véve a magyar polgári demokratikus rendszer megszilárdításán fáradoztak, és elfogadták a Károlyi-kormány politikai koncepcióját, amely a „wilsonizmust" továbbra is olyan módon értelmezte, hogy a népek önrendel-

kezésére vonatkozó proklamáció nem irányul az ország területi integritása ellen. A Károlyi-rendszer azonban Bácskában és Bánátban valójában soha nem szilárdult meg, mert a szerb királyi hadsereg hamarosan bevonult ezekre a területekre. Ily módon a magyarországi polgári demokratikus forradalom és a szerb csapatok bevonulása közötti időszak Vajdaságban lényegében interregnum volt. Az újvidéki Szerb Nemzeti Bizottság a megalakulása után közzétett nyilatkozatban a népek önrendelkezési jogának értelmezésében már burkoltan kifejezésre juttatta, segítségére lesz a délszlávoknak abban, hogy az önrendelkezés alapján jogaikhoz jussanak. A következő időszakban a bizottság tevékenységében valóban kifejezésre jutott az a törekvés is, hogy összefogja a délszlávoklakta helységekben november első napjaiban megalakult tanácsok munkáját, és egy közös politikai irányvonal körvonalai is kezdtek kibontakozni. Ennek lényege az volt, hogy a népek önrendelkezési jogának érvényesítését ne a magyar állam keretében szorgalmazzák, hanem ezeket a területeket a kialakulóban levő délszláv államhoz csatolják. Ezért az újvidéki Szerb Nemzeti Bizottság szorgalmazta, hogy a vajdasági délszlávok tanácsai ne hajtsák végre a Károlyi-kormány rendeleteit, mivel a kormány hatásköre úgyis csak átmeneti jellegű. A következő napokban a szerblakta területeken alakult nemzeti tanácsok valóban az újvidéki Szerb Nemzeti Bizottságot ismerték el irányító felsőbb szervüknek. Vajdaság területén egyébként a régi magyar közigazgatás széthullóban volt, és gyakorlatilag nem létezett új hatalmi szervezet, amely a magyarországi új rendszert ezeken a területeken megszilárdította volna. A magyar és német nemzeti tanácsok erre nem voltak alkalmasak, s a szerb csapatok bevonulásáig terjedő rövid időszak ezt különben is lehetetlenné tette. Másrészt a délszlávlakta területek nemzeti tanácsai egyre jobban megszilárdították kapcsolataikat az Újvidéki Szerb Nemzeti Bizottsággal. Ezek közül egyik legjelentősebb volt a Zomborban november 4-én megalakult Bunyevác-Szerb Nemzeti Tanács, amely mindjárt

megalakulása után az újvidéki Szerb Nemzeti Bizottsággal keresett kapcsolatot. A szabadkai Szerb-Bunyevác Nemzeti Tanács azonban csak néhány nappal később, pontosabban november 10-én alakult meg.

Bánát területén ezekben a napokban különleges helyzet alakult ki. A temesvári Szerb Nemzeti Tanács — amelynek hatásköre a városon kívül kiterjedt Torontál és Temes vármegye egyes részeire is — nyilatkozatában olyan álláspontra helyezkedett, hogy a „magyarországi szerb nép az ország politikai életében végbement eddigi változásokban nem lát elegendő garanciát, hogy a népek önrendelkezésének jogát azon elveknek megfelelően gyakorolják, amelyeket Wilson, az Amerikai Egyesült Államok elnöke jelölt meg". Ezzel szemben Róth Ottó és Bartha Albert alezredes, a Károlyi-kormány későbbi hadügyminisztere, még október 31-én megalakították az úgynevezett Bánáti Néptanácsot, és kikiáltották a Bánáti Köztársaságot. E lépés gyakorlati célja Magyarország területi integritásának megőrzése volt.

A balkáni francia főparancsnokság azonban még november 7-én átadta Belgrádban Károlyi Mihály miniszterelnöknek a fegyverszüneti feltételeket, amelyek délen is kijelölték az új demarkációs vonalakat, és intézkedtek az ezen kívül eső területek katonai megszállásáról — bár ezek a fegyverszünet értelmében jogilag továbbra is Magyarország részei maradtak, mivel a területi kérdést békeszerződéssel kellett véglegesen rendezni. A fegyverszünet rendelkezéseinek értelmében a szerb csapatok november 8-a és 18-a között megszállták a déli demarkációs vonalig húzódó területeket. Vajdaság területén a további események gyakorlatilag már egy új állam keretében játszódtak, s valójában a Károlyi-kormány és általában az új polgári demokratikus rendszer minden befolyása megszűnt, mivel az újvidéki Népszkupstina 1918. november 25-én határozatot fogadott el a Szerbiához való csatlakozásról, és a népek önrendelkezési jogára hivatkozva proklamálta Bánát, Bácska és Baranya Magyarországtól való elszakadását.

E területi változások után vajdaságiak nagy számban maradtak Magyarország területén, s számuk a polgári demokratikus köztársaság fennállásának egész időszakában növekedett, aminek különböző indítóokai voltak.

1. Jelentős számban átköltöztek Vajdaságból, főleg magyarok, de németek, szerbek, románok és más nemzetiségűek is, mert sokat vártak a magyar polgári-demokratikus forradalom győzelmétől, és a szocializmus megvalósulásában reménykedtek. Sokan érezték, hogy a forradalom Magyarországon a polgári demokratikus rendszer létrejöttével még nem fejeződött be. Fontos körülmény, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt az addig üldözött pártból a Magyar Népköztársaság megalakulása után kormánypárt lett, s képviselői részt vettek Károlyi Mihály kormányában. A szervezett munkások jó része még hitt a Szociáldemokrata Pártban, s bízott abban, hogy Magyarországon igazságosabb társadalmi rendszer valósul meg, mint a kialakulóban levő új jugoszláv államban. Voltak, akiket a szerb hatóságok utasítottak ki mint nemkívánatos egyéneket (pl. Galamb Ödön és Betkovszky tanárokat).

2. A fegyverszünet aláírása után a felbomló osztrák-magyar hadsereg keleti fronton állomásozó egységeiből, Ukrajnából, Galíciából és Bukovinából nagy számban tértek vissza vajdasági katonák is. A visszatérők közül a demarkációs vonalak létrehozása után sokan nem tudtak visszatérni otthonaikba, vagy pedig bizonytalannak látva a politikai helyzetet, egyelőre önként maradtak Magyarországon. Ezzel egyidőben tovább tartott a volt hadifoglyok visszatérése is Szovjet-Oroszországból, ezek közül is sokan hasonló okokból Magyarországon maradtak.

3. Vajdaság területén az interregnum napjaiban, de még a szerb hadsereg bevonulása után is teljes közigazgatási és gazdasági káosz uralkodott. A visszatérő katonák nagy része a legnagyobb nyomorban találta családját, munkaalkalom viszont alig volt, a gazdasági és a politikai helyzet még sokáig

nem rendeződött. Mivel pedig itthon nem találtak munkát, sokan a demarkációs vonalon át Magyarországra szöktek, és ott próbáltak elhelyezkedni. Minthogy a demarkációs vonalakon ebben az időszakban elég enyhe rezsim uralkodott, aránylag könnyen lehetett közlekedni.

4. A Károlyi-kormány már kezdetben a polgári demokratikus rendszer megszilárdítására törekedett. A népköztársaság kikiáltása után nagy figyelmet szentelt az új magyar néphadsereg megszervezésének is. A fegyverszünet értelmében a magyar fegyveres erő legfeljebb 6 gyalogos és 3 lovashadosztályból állhatott. A magyar hadügyminisztérium rendelete értelmében ezért a leszerelendő egységekben visszatartották, vagy pedig utólag behívták azokba fegyveres szolgálatra a tényleges idejüket szolgálókat, tehát az 1896 és 1900 között született katonaköteleseket. A részvevők vallomása szerint a vajdasági városokban és községekben is megjelentek a falragaszok az említett korosztályok szolgálati kötelezettségéről — még a szerb hadsereg bevonulása után is. Ezért azokban az ezredekben — amelyekben főleg vajdaságiak szolgáltak — a leszereléskor a katonaköteles korosztályokat visszatartották, többen pedig utólag tettek eleget a rendeletnek, és bevonultak. A hadügyminisztérium rendeletének főleg Észak-Bácskában volt foganatja. Így például a szabadkai volt 6. és 86. közös gyalogezredeket csökkentett állománnyal ugyan, de megtalálhatjuk az új magyar hadseregben is. A déli katonai körzet egységei — köztük az említettek is — Kiskunhalason és Kiskunfélegyházán állomásoztak. Egyes részvevők visszaemlékezései szerint a zombori 23. közös gyalogezred sem bomlott fel teljesen a háború befejezése után, s valószínűnek látszik, hogy ebben az ezredben is visszamaradtak azok, akik tényleges katonai idejüket szolgálták. A háború idején Bánát területéről mozgósított katonák jó részét a 29. és 46. ezredekbe osztották be. Észak--Bánát területéről a tényleges katonai szolgálat letöltésére kötelezettek egy része valóban eleget tett a hadügyminisztérium mozgósítási rendeletének, s ezek

bevonultak még a szerb csapatok megérkezése előtt. A visszaemlékezések szerint a bevonultak közül sokan már a háború alatt is szolgáltak, s a fegyverszünet után visszatértek otthonaikba. A mozgósítási kormányrendelet nyilvánosságra hozatala után azonban újra bevonultak, ezúttal az új magyar néphadseregbe. A 46. közös gyalogezred sorkatonáit először Szegeden helyezték el. Az egység létszámát később valószínűleg kiegészítették magyarországiakkal is. Ebbe az egységbe osztották be Észak-Bánát területéről azokat a ténylegeseket is, akik a háború befejezése előtt más egységekben szolgáltak, melyek viszont a háború után felbomlottak, és a csökkentett létszámú magyar néphadseregben nem újították fel őket. Egyes részvevők a 46. gyalogezredet gyalogos egységként emlegetik, mások pedig tüzérezrednek vagy pedig lovas tüzérezrednek mondják. Az ezred, miután létszámát feltöltötték, 1918 decemberétől 1919 februárjáig Szegeden állomásozott, utána pedig harci szolgálatra kirendelték a román demarkációs vonalra. Egy ideig az Arad megyei Tóthvárad környékén állomásozott, és ott értesült március 21-én a Tanácsköztársaság kikiáltásáról.

5. A demarkációs vonalak létrehozása után jórészt Magyarországon maradtak azok a vajdasági ipari munkások és más dolgozók, akik már a háború alatt is Budapesten vagy más városokban találtak munkát, s a gyorsan bekövetkező politikai változás miatt nem tudtak hazatérni. Legtöbben azonban önként maradtak Magyarországon, mivel a rendszerváltozás után Vajdaságban nem látták biztosítva jövőjüket.

6. Magyarországon maradtak, vagy pedig ide tértek vissza azok a vajdasági származású aktív tisztek is, akik a háború előtt és a háború idején az osztrák-magyar hadseregben szolgáltak. A Monarchia széthullása után ezek az új jugoszláv államban nem látták biztosítva egzisztenciájukat, és ezért Magyarországon maradtak, remélve, hogy az új néphadseregben is beosztást kaphatnak. Természetesen a kis létszámú hadseregben ez csak egy részüknek sikerülhetett.

7. Sokan Magyarországra költöztek azok közül is, akik a háború előtt és alatt az akkori dualista rendszer közigazgatásában dolgoztak. A fegyverszünet megkötése után egy ideig még beosztásukban maradtak, s a szerb királyi hadsereg közeledtére, az állami szervek képviselőiként elhagyták a demarkációs vonalak mögötti területeket.

8. Legutolsó helyen említjük azokat a vajdaságiakat, akik a nemzeti propaganda hatására szöktek át Magyarországra a demarkációs vonal kijelölése után. Ezek száma volt kétségkívül a legcsekélyebb. A Tanácsköztársaság egyes kanizsai részvevői pl. élénken emlékeznek néhány leszerelt tiszt fellépésére, akik Kanizsán, Törökkanizsán és más Tisza menti községekben a szerb csapatok bevonulása utáni napokban arra biztatták a leszerelt katonákat, hogy szökjenek át Magyarországra s álljanak be a hadseregbe. Ugyanakkor azt is hangoztatták, hogy ezeket a területeket később fegyveresen visszafoglalják. Fellépésük hatására egyes kisebb csoportok 1918 novemberében valóban át is szöktek Magyarországra.

Láthatjuk tehát, hogy már a polgári demokratikus rendszer idején sok vajdasági tartózkodott a Magyar Népköztársaság területén. Egy részük katonai szolgálatot teljesített, a többiek pedig a termelésben vagy a közigazgatásban dolgoztak. Az ipari munkások túlnyomó többsége belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt eszmei befolyása alatt álló szakszervezetekbe. A szakszervezetek taglétszáma egyébként a polgári demokratikus forradalom utáni időszakban nagymértékben megnövekedett, mivel a szervezett munkásság jó része ekkor még a továbbélő régi reformista politikai irányvonal ellenére is ebben a kormányban részt vevő Szociáldemokrata Pártban látta a proletariátus érdekeinek őszinte védelmezőjét. Az egykori vajdasági szervezett munkások, akik a polgári demokratikus rendszer idején Magyarországon dolgoztak, egyöntetűen állítják, hogy nagy részük bekapcsolódott a szakszervezetek munkájába, de részt vett a Szociáldemokrata Párt politikai küzdelmeiben is.

A háború előtti Magyarországi Szociáldemokrata Párt Szerb-Bunyevác Agitációs Bizottságának tagjai 1918 novemberében különböző álláspontokra helyezkedtek. Egyesek a szerb burzsoázia szolgálatába álltak. Az újvidéki Szerb Nemzeti Bizottságba beválasztották Pavle Tatićot és Dušan Tušanovićot is. A hamarosan meginduló *Sloboda* című lap írásával ugyancsak a vajdasági szerb polgári törekvéseket és általában a szerb burzsoázia célkitűzéseit támogatta. Az agitációs bizottság egyes volt tagjainak a *Slobodá*ban megjelent cikkei túlzó nacionalista szellemükkel sokszor túlszárnyalták a polgári lapok írásait is.

A bánáti szerb szocialisták közül néhányan — akik a háború előtt ugyancsak tagjai voltak a Szerb-Bunyevác Agitációs Bizottságnak — továbbra is a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kereteiben kívánták folytatni tevékenységüket. Bánát területén ugyanis november elején úgynevezett nemzetközi párt- és szakszervezeti bizottság alakult a román, német, szerb és magyar szociáldemokraták képviselőiből. A bizottság hamarosan kiáltványt adott ki, amelyben követelte „az önrendelkezés jogának wilsoni követelmények szerinti alkalmazását". Egyúttal tiltakozott a szerb nacionalista elnyomás ellen. A kiáltványt Svetozar Mošorinski és Mladen Stanačev is aláírták. Ez a bizottság tulajdonképpen a vegyes lakosságú Bánát önálló köztársasággá való kikiáltásáról szóló elképzeléseket támogatta. E politikai lépés kezdeményezője dr. Róth Ottó jobboldali szocialista volt, aki már október 31-én bejelentette, hogy kísérletet tesznek az önálló Bánát létrehozására. Ehhez a politikai lépéshez a régi rendszert kiszolgáló rétegek és a hasonló állásponton levő volt aktív tisztek támogatását is megnyerte. Ezek az elképzelések azonban elsősorban a polgári rendszer megmentését és e területeknek Magyarország számára való megőrzését célozták. A terv kezdeményezői a bánáti szocialisták bevonásával igyekeztek leleplezni reakciós magatartásukat. Az elképzelést szorgalmazó Bánáti Nemzeti Tanács, dr. Róth Ottóval az élén, már november

első napjaiban az egész Bánát területére kihirdette a rögtönítélő bíráskodást, s a népi megmozdulásokat a belevegyült különböző deklaszált elemek szertelenségei alapján teljes egészében a „csőcselék fosztogatásainak minősítette". Sebtében toborozott fegyveres erői egyes bánáti községekben, mint már ismertettük, tömeges kivégzéseket hajtottak végre. A megtorló intézkedések ellen a *Népszava* sem tiltakozott, csupán közölte a bánáti kivégzésekről szóló híreket, minden kommentár nélkül. A Bánáti Nemzeti Tanácsot egy ideig nem számolták fel a szerb hadsereg bevonulása után sem. Később, 1919. február 21-én a bánáti szociáldemokraták a pécsi és a szabadkai szocialistákkal együtt általános sztrájkot szerveztek a szerb megszálló hatóságok egyes túlkapásai miatt. A temesvári szerb főparancsnokság megtorlásként elrendelte a még formailag fennálló Bánáti Köztársaság felszámolását. Ezután a bánáti szociáldemokrata vezetők egy része — akik között szerbek is voltak — Magyarországra menekült.

A Magyarországi Szociáldemokrata Pártba bekapcsolódott vajdasági szocialisták egy része kitűnt kommunistaellenes álláspontjával, és a pártnak a Tanácsköztársaság kikiáltása előtti politikai állásfoglalását támogatta. Egyesek később is elleneztek minden együttműködést a kommunistákkal. Az utolsó szociáldemokrata országos választmányi ülésén, 1919. március 21-én — a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt néhány órával — Róth Ottó bánáti jobboldali szocialista a kommunistákkal való együttműködés és a proletárdiktatúra ellen lépett fel, és egyedül ő ellenezte az ilyen értelmű javaslatot. Ezt megelőzőleg, 1919. március 9-én megalakították a Magyarországi Délszláv Szociáldemokrata Pártot, amely az MSZDP keretében tevékenykedett. Ebben az új szervezetben is szerepet vállaltak a vajdasági származású szocialisták, akik ugyancsak kommunistaellenes álláspontot foglaltak el. Ennek a szervezetnek egyébként egész tevékenysége a magyarországi délszláv kommunisták ellen irányult, akik agitációs tevékenységükkel már akkor jelentős sikereket értek el a magyarországi délszláv

dolgozók között. Később, a Tanácsköztársaság kikiáltása, a szociáldemokraták és a kommunisták közös pártjának megalakítása után azonban a vajdasági szocialisták — Róth Ottó kivételével — aktívan támogatták a proletárdiktatúrát. A vajdasági szerb szocialisták közül kétségtelenül Svetozar Mošorinski foglalt el legkövetkezetesebb álláspontot, aki a Tanácsköztársaság előtt sem lépett fel a kommunisták ellen, a proletárdiktatúra kikiáltása után pedig annak egyik legtevékenyebb hívévé vált.

A KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJÁNAK MEGALAKULÁSA

Mielőtt a magyarországi forradalmi erők osztályharcos pártjának megalakulásáról szólnánk, feltétlenül szükséges röviden vázolni az októberi forradalomban részt vett magyar forradalmárok tevékenységét, továbbá az Orosz Kommunista (bolsevik) Párt magyar szekciójának jelentőségét, mert az új magyarországi forradalmi párt megalakításának gondolata itt vetődött fel, és az e szervezetbe bekapcsolódott forradalmárok alakították meg visszatérésük után az új pártot a hazai osztályharcos erőkkel együtt.

Az első világháború alatt a központi hatalmak hadseregeiből körülbelül 2 000 000, nagyrészt osztrák-magyar katona esett orosz fogságba. A forradalmár hadifoglyok 1918. április 16. és 18. között Moszkvában értekezletet hívtak egybe, amelyen megalakult a „Szocialista Munkások és Parasztok Nemzetközi Forradalmi Szervezete". A különböző nemzetiségű hadifoglyok már a szervezet megalakulása előtt tömegesen kérték felvételüket az OK (b) P soraiba. A Bolsevik Párt hadifogoly tagjai már 1918 márciusában megkezdték a nemzeti pártcsoportok létrehozását, két hónappal később pedig megalakult az OK (b) P Külföldi csoportjának Föderációja is. A külföldi pártcsoportok közül elsőnek a magyar alakult meg március 24-én, majd a román (április 13-án), a német (április 24-én), a jugoszláv (május 16-án) és a csehszlovák (június 3-án).

A nemzeti pártszervezetek fő feladata a fegyveres harcban való részvétel mellett a hazai osztályharcos erők erősítése és a forradalmak előkészítése volt, mivel a világforradalomra

és a tőkés rendszer közeli csődjére számítottak. Október 24-én megtartották Moszkvában a háború előtti Magyarország területéről származó kommunisták értekezletét, s ezen elhatározták, hogy rövidesen kiáltványt adnak ki, amelyben nyíltan kimondják, hogy a közeljövőben várható magyarországi forradalmi események fő célja a munkások, katonák és szegényparasztok Tanácsköztársaságának létrehozása lesz.

A kiáltványban hangoztatott forradalmi feladatok mielőbbi megvalósítása érdekében tíz nappal később újabb értekezletet hívtak össze, amely határozatot hozott az OK (b) P Magyarországról származó tagjainak haladéktalan hazatéréséről, és kimondta: „a legrövidebb időn belül hagyják el Szovjet-Oroszország területét, és Magyarországon minden erejüket állítsák a nemzetközi forradalom szolgálatába". A hazatérésre kötelezettek egy részéből megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártjának Ideiglenes Központi Bizottságát, ugyanakkor a Szovjet-Oroszországban maradók megszervezték a KMP Külföldi Irodáját.

Az ideiglenes központi bizottságba az ismert magyar kommunistákon kívül (Kun Béla, Pór Ernő, Vantusz Károly, Rudnyánszki Endre stb.) olyanokat is beválasztottak, akik egyidejűleg tagjai voltak más nemzetiségi pártcsoportok vezetőségeinek is. Közöttük volt például Franc Drobnik és Ivan Matuzović, a jugoszláv csoport vezetőségéből, továbbá Lazar Vukićević vajdasági származású kommunista, aki az első világháború előtt nyomdászként dolgozott Zomborban. Egy időben tagja volt a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Szerb-Bunyevác Agitációs Bizottságának és szerkesztője a *Sloboda* című lapnak. Az orosz hadifogságban vált egyik legkeményebb jugoszláv forradalmárrá. Egy ideig elnöke volt a jugoszláv csoportnak is.

A magyar csoporthoz hasonlóan az OK (b) P többi pártcsoportjai is határozatokat hoztak tagságuk nagy részének hazaküldéséről, azzal az utasítással, hogy a hazai forradalmi moz-

AZ IFJU PROLETÁR

IFJUMUNKÁSOK!

VÖRÖS UJSÁG

KOMMUNISTA LAP

OSZTALYHARCOT!

VÖRÖS KATONA

KOMMUNISTA PROLETÁRKATONÁK LAPJA

INTERNATIONALE

A SZEGÉNY EMBER

1. A KMP sajtója

2. Kun Béla a csepeli gyar udvarán beszél a dolgozókhoz

3. Sinkó Ervin író, Kecskemét kormányzóbiztosa

4. Lazar Vukičević, a KMP Jugoszláv Szekciójának vezetője

5. Andorka Sándor, a szegedi forradalmi események egyik vezéralakja

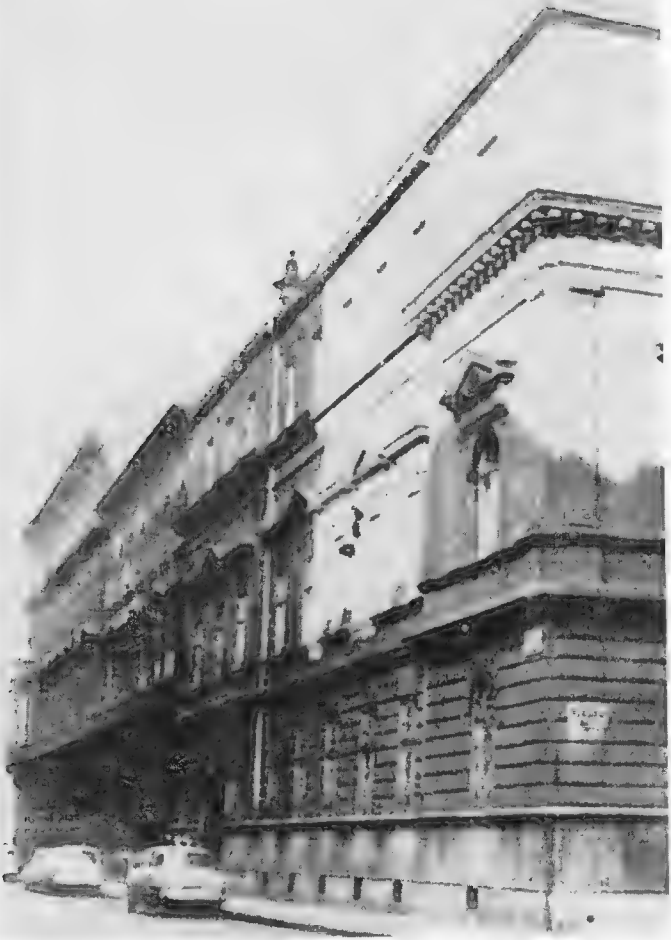

6. A Marx—Lenin ház, az internacionalisták politikai szervezeteinek központja, Budapest

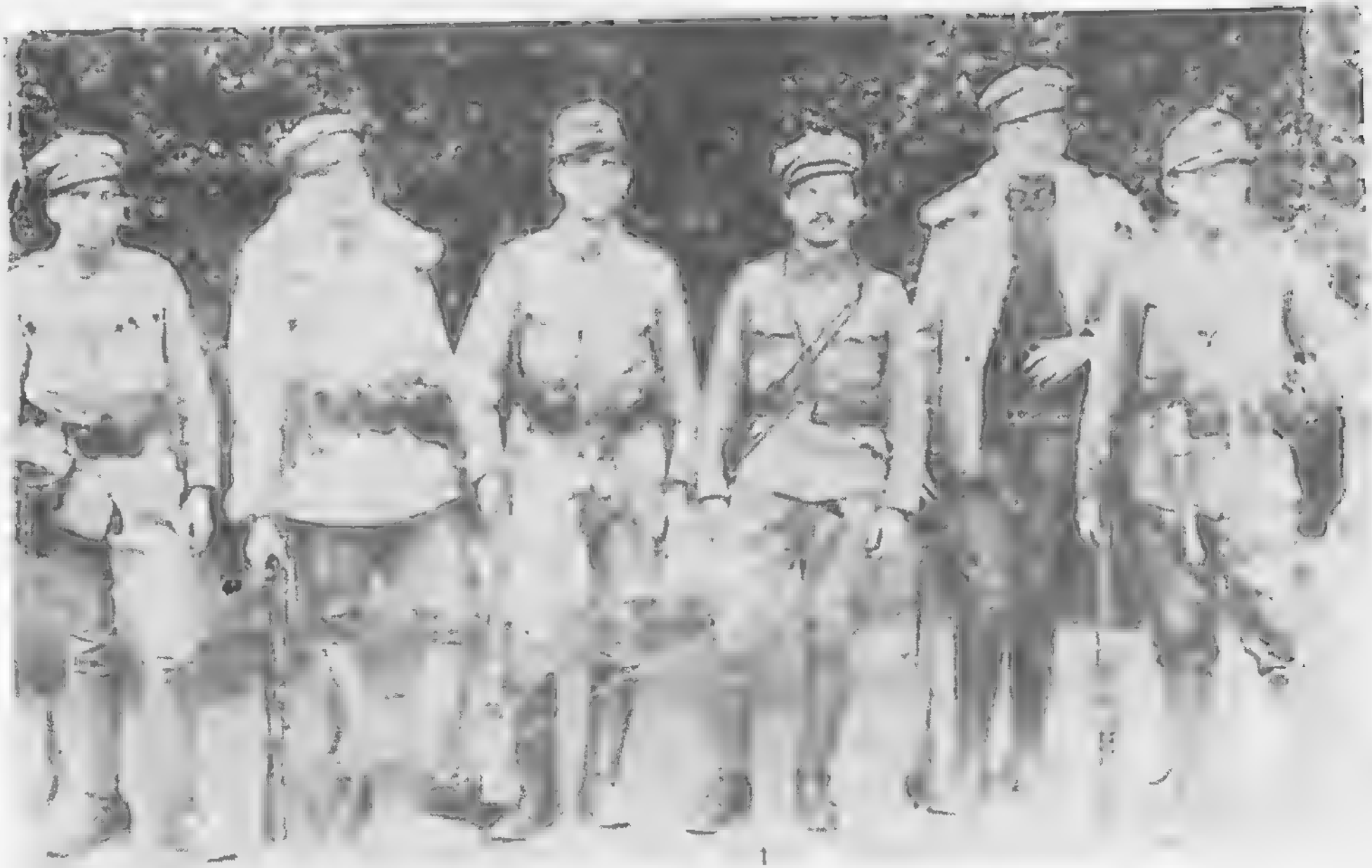

7. Bácskai vöröskatonák egy csoportja

[illegible] parancs — ad 15 [illegible]

[illegible] 92 száma.

[illegible]

[illegible]

Direktóriumnak

kk. halas

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Bácskai [illegible] parancsnokság.

6. számú Ezred napi parancs.

[illegible] 12 órakor

[illegible] jelentés

A helyzet jelentést az [illegible] halasi csoport parancsnoksága [illegible] napontta [illegible] 8 és [illegible] az alábbi pontokkal

1.) [illegible] helyzet
2.) [illegible] helyzet
3.) Lőgyógyszerek száma a demarkacionális vonalon
4.) [illegible] szabad és kézi gp. "
5.) Lőgyógyszerek száma a demarkacios vonal mögött
6.) Gp. száma szabad és kézi gp. " " " "
7.) Lőgyógyszerek gp.k [illegible] } darab szám
8.) " tartalékban
9.) Veszteség, eltűnt, halott, sebesült

Ezen jelentésben IV. V. VI. [illegible]

8. Dokumentumok a Bácskai Vörösezred harci tevékenységéről

galmaknak irányt szabjanak, és előfeltételként alakítsák meg az osztályharcos erők élcsapatát, a kommunista pártot.

A Kommunisták Magyarországi Pártja ideiglenes vezetőségébe, mint látjuk, beválasztottak nem magyar, de az 1918 előtti Magyarország területéről származó kommunistákat is. Ennek magyarázatát abban találhatjuk, hogy Moszkvában a forradalmárok nem ismerték eléggé a legújabb politikai fejleményeket, és a régi államok keretében sorra kerülő szervező munkára számítottak. A Duna-medencében azonban november végén — amikor az első kommunista csoportok hazatértek — már más volt a helyzet, mint november elején, amikor a hazatérést elhatározták. A széthulló monarchia helyén új államok alakultak. Ez azonban nem változtatott a forradalmi célkitűzések lényegén, csupán a szervező munka módszereiben igényelt változtatásokat. A hazatérő kommunisták ugyanis hittek a közeljövőben várható forradalmi eseményekben Közép- és Délkelet-Európában, és azért igyekeztek megvalósítani a szomszédos népek szocialista összefogását és közös harci frontját.

A Budapestre hazatérő magyar kommunisták a hazai forradalmi csoportok vezetőivel történt megbeszélés után és 1918. november 24-én megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártját, amelynek élére most már főleg hazai forradalmárokból álló központi bizottságot választottak.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának vezetői hazai forradalmi tevékenységük első időszakától kezdve szoros kapcsolatban álltak a jugoszláv forradalmárokkal, és Budapest kezdett a közép- és délkelet-európai forradalmárok közötti internacionalista kapcsolatok kiépítésének egyik központjává válni. Még 1918 novemberében Budapestre érkeztek Ivan Matuzović és Franc Drobnik, a moszkvai jugoszláv csoport vezetőségi tagjai, és itt találkoztak Filip Filipovićtyal, a Szerbiai Szociáldemokrata Párt titkárával. Filip Filipovićot 1916-ban Belgrádban az osztrák-magyar megszálló hatóságok letartóztatták, és egy Bécs melletti hadifogolytáborban őrizték.

A lehetőségekhez mérten itt is folytatta forradalmi tevékenységét. A háború befejezése után, 1918 november elején egy ideig részt vett Ausztria Kommunista Pártja megalakításának kísérleteiben is. Ezután Budapestre utazott, ahol összeköttetésbe lépett a magyarországi kommunista mozgalom vezetőivel és a Szovjet-Oroszországból visszatért, akkoriban Budapesten tartózkodó más nemzetiségű internacionalistákkal is. Már ekkor szóba kerültek a kialakulóban levő Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban folytatandó forradalmi szervező munka főbb kérdései is. Filipović és Matuzović azért egyelőre a magyar fővárosban maradtak, míg Franc Drobnikot Jugoszláviába küldték, hogy lépjen kapcsolatba a forradalmi osztályharcos erőkkel, és a helyszínen vizsgálja ki, milyenek a forradalmi perspektívák a megalakulóban levő új államban. Drobnik erről a küldetéséről beszámolt december 14-i keltezésű levelében is, amelyet a moszkvai jugoszláv szekció vezetőségéhez küldött. Ebből is láthatjuk, hogy a jugoszláviai forradalmi párt megalakításának gondolatát egyes jugoszláv forradalmárok már Budapesten felvetették. Az említett levél tartalma azt iz bizonyítja, hogy a magyar fővárosban már 1918. december közepén működött jugoszláv kommunista csoport, amely egy Oroszországból hazatérő kis hadifogolycsoportból alakulhatott meg. A *Vörös Újság*, a kommunisták Magyarországi Pártjának központi lapja rövidesen hírt adott róla, hogy 1919. január 6-án egy budai vendéglőben nyilvános gyűlést hívtak össze, amelyen megalakult a Délszláv Kommunisták Budapesti csoportja.

Filipović és Matuzović — valószínűleg 1919 február elején — Jugoszláviába utaztak, hogy bekapcsolódjanak a forradalmi szervező munkába. A hónap közepén azonban ismét visszatértek a magyar fővárosba, ahol találkoztak Lazar Vukičevićtyel és Nikola Grulovićtyal, a két ismert vajdasági forradalmárral, akik abban az időben tértek vissza Szovjet-Oroszországból. Mint ismeretes, Lazar Vukičević egy ideig a moszkvai jugoszláv szekció elnöke volt, Nikola Grulović

pedig a szekció vezetőségi tagja. A jugoszláv forradalmárok Moszkvából új fontos információt hoztak, s találkoztak Kun Bélával is, akivel a várható szocialista forradalmi időszakban szükséges nemzetközi összefogásról, valamint a magyar és jugoszláv kommunisták együttműködésének aktuális kérdéseiről tárgyaltak. Lazar Vukičević és Nikola Grulović a belgrádi munkásmozgalmi levéltárban őrzött emlékiratukban beszámolnak arról is, hogy a tárgyaláson részvevők felvetették a jövőbeni forradalmi szervező munka alapkérdéseit, a szomszédos országok forradalmi mozgalmai szoros egybehangolásának és a tartós együttműködés megteremtésének lehetőségeit is. Az együttműködés első gyakorlati megnyilvánulásaként a magyar kommunisták a jugoszlávok rendelkezésére bocsátották futárszolgálatukat, amely lehetővé tette a Moszkvával való rendszeres kapcsolatok fenntartását. Ez a futárszolgálat a későbbiek folyamán is fennállt. Szól erről a szovjet-oroszországi jugoszláv kommunista csoport 1919 áprilisi jelentése is:

„A kapcsolatot Budapesttel (Kun elvtárssal) úgy tartjuk fenn, hogy minden héten futár megy Budapestre, onnan pedig Jugoszláviába, majd vissza, rendszerint hadifogolytranszporttal, de sürgős esetben különrepülőgépen mennek. Ezen az úton néhány példányban újságot és propagandafüzetet is tudnak küldeni, amelyet Budapesten újranyomatnak és Jugoszláviába küldenek." Filipović, Vukičević és Grulović a Kun Bélával folytatott megbeszélések után hamarosan hazautaztak Jugoszláviába, illetve a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba, ahol bekapcsolódtak a foradalmi szervezőmunkába. További jugoszláviai forradalmi munkájuk már ismeretes. 1919 áprilisában Belgrádban megalakították a Jugoszláv Szocialista (kommunista) Munkáspártot, amelynek Filipović egyik titkára lett. Vukičević és Grulović még előbb (1919. március 2-án) Vajdaságban egy titkos összejövetelen létrehozták a Jugoszláv Kommunista Forradalmi Pelagić-Szövetség ugyancsak illegális szervezetét, amelynek tagjai főleg a Szovjet-Oroszországból visszatért hadifoglyok és forradalmárok voltak. A szervezet

legközvetlenebb feladatául tűzte ki a lenini forradalmi eszmék terjesztését és általában szervezett forradalmi csoportok létrehozását, amelyek a várható szocialista forradalomban a tanácshatalom közvetlen megvalósításáért indultak volna harcba. Más adatok szerint a jugoszláv forradalmárokon kívül 1919 elején Budapesten román, csehszlovák, osztrák és más nemzetiségű forradalmárok is sűrűn megfordultak, akik ugyancsak a magyar komunistákkal való tartós együttműködésen fáradoztak. Ez azzal is magyarázható, hogy a monarchia romjaiból alakult új államok közül Magyarországon voltak a társadalmi és politikai ellentétek a legkiélezettebbek, és ezért itt volt várható a legrövidebb időn belül a polgári rendszer összeomlása és a tanácshatalom megteremtése. Számolni lehetett azzal is, hogy a szomszédos országok forradalmi mozgalmai innen jelentős támogatásban részesültek, és ez a körülmény, illetve feltételezés indokolta a magyar kommunistákkal való kapcsolatok ápolását.

A Kommunisták Magyarországi Pártja egyébként már a megalakulása utáni első időszakban soraiba tömörítette a Szovjet-Oroszországból visszatért forradalmárokon kívül az ország osztályharcos forradalmi csoportjainak és áramlatainak nagy részét is. Ezek között legjelentősebbek voltak az úgynevezett baloldali szocialisták, akik már régebben elítélték a Magyarországi Szociáldemokrata Párt reformista és megalkuvó politikáját, de eddig vonakodtak szakítani vele, mert a munkásmozgalom megosztottságától és az osztályharc gyengülésétől tartottak. Nyomban elfogadták az új párt programját a „forradalmi szocialisták" is, akik Szabó Ervin eszmei befolyása alatt álltak. Az elsők között lépett be a pártba a fiatal haladó írók csoportja is. (Lukács György, Révai József, Fogarasi Béla, Lengyel József, Balázs Béla, Bauer Ervin, Bolgár Elek és Dienes László.) Közöttük említik a források Sinkó Ervin írót is, aki ebben az időben Budapesten élt.

1918 decemberétől, továbbá 1919 januárjától a Tanácsköztársaság kikiáltásáig terjedő időszakban igen jelentős volt a

kommunisták befolyása a budapesti szakszervezetekben, s a kommunista párt híveinek jelentős pozícióik voltak egyes budapesti nagyipari üzemek munkásai között is, különösen a fémfeldolgozó iparban. Ezekben az üzemekben is sok vajdasági szakmunkás dolgozott, akik közül többen még életben vannak. Visszaemlékezéseik szerint a vajdaságiak egy része ugyancsak elfogadta a Kommunisták Magyarországi Pártja programját és ideológiáját.

Az ország belsejében a pártnak öt jelentős szervezete volt. Szervezet alakult például Salgótarjánban, Sátoraljaújhelyen, Debrecenben, Nagyváradon és Szegeden.

A vajdasági kommunistáknak valószínűleg a szegedi kommunista szervezet létrehozásában és munkájában jutott legnagyobb szerep.

Az első szegedi kommunista szervezet megalakításáról nincsenek pontos írásos adatok, s ezért Andorka Sándornak, a debelyacsai származású, ekkoriban Szegeden élő forradalmárnak visszaemlékezéseire támaszkodunk. E szerint a szegedi kommunista szervezet 1918. november 25—26-án alakulhatott meg. A pártvezetőség összetételét lehetetlen e visszaemlékezés alapján rekonstruálni. Az első pártvezetőségbe beválasztották a később Újvidékre emigrált Széll Juliskát is, a város egyik legtevékenyebb forradalmárját, aki akkoriban futárszolgálatot teljesített Budapest és Szeged között, és többször értékes propagandaanyaggal tért vissza a fővárosból. A pártszervezetnek december közepén már nagy befolyása volt a tömegekre. Helyzetét azonban jelentősen megnehezítette az a körülmény, hogy a szegedi szociáldemokrata szervezet — tömegbázisának visszaszerzése érdekében — harcot indított a kommunisták ellen. A szociáldemokraták 1919. január 19-én tömeges kommunistaellenes akciót szerveztek: felvonultak a katonák, a szakszervezetek és a közigazgatási szervek dolgozói. Ezután a városháza előtt tömeggyűlést rendeztek, amelyen határozati javaslatot fogadtak el, és a kommunistákat ellenforradalmároknak nyilvánították. A hatóságok hamarosan betiltották a kom-

munisták szervezetét. A szegedi kommunisták azonban nem vették tudomásul a feloszlatást, és új szervező munkába kezdtek. Széll Juliskát Budapestre küldték azzal a kéréssel, hogy a Központi Bizottság küldjön megfelelő, tapasztalt párttagot, aki az újjáalakuló szervezet titkára lenne. A küldetés sikeresen végződött, mert Budapestről hamarosan Szegedre érkezett Udvardi János, a Központi Bizottság küldötte. Udvardi János szabadkai illetőségű forradalmár volt, aki már budapesti tevékenysége idején kitűnt szervezőképességével, és azért esett rá a Központi Bizottság választása, mivel úgy látták, hogy a szegedi küldetésnek ő felel meg a legjobban. Udvardi Szegedre érkezése után valóban rövidesen újjáalakult a pártszervezet, és megválasztották vezetőségét. A párttitkár Udvardi lett, Andorka Sándor, a másik vajdasági forradalmár pedig vidéki szervező titkár és katonai referens. Pártvezetőségi tagok voltak még Kovács János kikindai forradalmár, továbbá Kovács Péter, Sós János, Hartzinger József, Stehli István és Ördögh Pál. Az új pártbizottságból azonban kimaradt Széll Juliska. Andorka Sándor visszaemlékezései szerint főleg azért, mert Udvardinak nem volt bizalma a női vezetők iránt.

Udvardi János nagy energiával dolgozott a szegedi kommunista szervezet megerősítésén és tömegesítésén. Ugyanakkor Andorka Sándor egy fiatal párttaggal a vidék szervezésén dolgozott. Agitációs körútjukba bevonták Sándorfalvát, Kisteleket és Makót is. Andorkát néhányszor letartóztatták, és fegyveres kísérettel Szegedre toloncolták, ahol leginkább az ügyészségnek adták át. Hosszabb ideig azonban egyetlen alkalommal sem tartották fogva, és így a vidéki agitációs munka tovább folyt.

A szegedi kommunista pártszervezet hamarosan átköltözött az Alföld nevű szálló egyik épületrészébe, és innen irányította a szervező munkát. A kommunisták főleg a szakszervezetekben, ezenkívül a munkanélküliek, rokkantak, leszerelt katonák és diákok soraiban folytatták agitációs tevékenységüket. A Budapestről kapott agitációs anyagot is terjesztet-

ték. Különösen Kun Béla „Mi a Tanácsköztársaság" című brossúrája volt népszerű. Ezenkívül a pártszervezet propagandaanyagát is terjesztették, amelynek összeállításában rendszeresen részt vett Udvardi János és Andorka Sándor is.

A kommunisták agitációs propagandatevékenysége Szegeden igen tartalmas és termékeny volt. Ez abból is látható, hogy befolyását hamarosan kiterjesztette a festő, a fafeldolgozó és cipészmunkások szakszervezeti tagságának többségére. Jelentős volt a kommunisták befolyása a dohánygyár munkásnői között, valamint a helyőrség katonáinak egy részénél is. A katonák között nagyszámú vajdasági is volt.

A szegedi kommunisták szervező tevékenységében részt vett a becskereki Hermál József és az óbecsei Spasoje Stejić, a későbbi vidovdáni merénylő is. Stejić már a monarchia összeomlásának napjaiban Szegeden tartózkodott, és tagja volt a Katonatanácsnak, amely akkoriban Szegeden is megalakult. A kommunisták szervezetének létrehozása után Spasoje Stejić az elsők között lépett be az új szervezetbe. Jelentős szerepe volt abban, hogy a szegedi helyőrség katonái között a kommunista eszmék gyorsan terjedtek, és már december első felében kommunista sejtet is alakítottak. A kikindai Kovács János ugyancsak tagja volt a pártvezetőségnek. A háború alatt a 6. újvidéki közös gyalogezredben szoglált, és részt vett az ezred egyik zászlóaljának május végi pécsi lázadásában. Az összeomlás napjaiban Szegedre került, és ugyancsak az elsők között kapcsolódott be a kommunista mozgalomba. A helyőrség katonái között folytatott rendszeres kommunista agitáció olyan eredményes volt, hogy 1919 márciusában a katonák nagy része már teljesen megbízhatatlanná vált a polgári demokratikus rendszer számára; a katonák készen álltak a felkelésre, a proletárdiktatúra bevezetésére. Külön említésre méltó, hogy a szegedi kommunisták nagy része március elején a belpolitikai helyzetet a városban már érettnek találta a proletárdiktatúra bevezetésére. Március első napjaiban Andorka Sándor egy párttag kíséretében fel is kereste Tabódy Zsolt

ezredest, a szegedi katonai körzet és a helyőrség parancsnokát, és felkérte, hogy csatlakozzék a készülő felkeléshez, mivel az egész helyőrség és a tisztikar egy része is kész támogatni a forradalmat. Tabódy azonban elutasította a javaslatot, és kijelentette, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel a terv meghiúsítására fog törekedni.

Később, a Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalmi rendszer katonai bírósága Tabódy ezredes ellen is eljárást indított, hogy kivizsgálja magatartását a Tanácsköztársaság idején. Tanúként az ugyancsak letartóztatásban levő Udvardi Jánost is kihallgatták, aki vallomásában megerősítette, hogy a kommunisták a proletárdiktatúra bevezetésére készültek a városban. Vallomása szerint a kommunisták a felkeléshez körülbelül 3—4000 emberre számítottak. A felkelés jele: kürttel adott riadójel és vörös rakéták fellövése lett volna.

Közben a városban a politikai helyzet egyre feszültebbé vált. A szociáldemokrata pártszervezet, amely a szervezett munkásság egy részét még befolyása alatt tartotta, március 11-én mozgósította tömegeit, és nagygyűlést, valamint általános sztrájkot szervezett a kommunisták ellen, akiket felforgató tevékenységgel és a munkásmozgalom megosztásával vádolt. A szociáldemokraták gyűlése azonban robbanásig feszült légkörben kezdődött, mivel a gyűlésen nagyszámban vettek részt kommunisták is, akik követelték, hogy az ő szónokaikat is engedjék beszélni. Mivel a szociáldemokrata gyűlés szervezői ezt megtagadták, a kommunisták még aznap ugyancsak tömeggyűlést hívtak össze az akkori Kossuth Lajos sugárúton lévő Alföld szálló előtt, amelyen több mint 2000-en vettek részt. A tömeggyűlés egyik fő szónoka Udvardi János volt, akinek beszéde — mint a korabeli sajtótudósításokból is látszik — nagy tetszést váltott ki. Nyíltan hangoztatta, hogy a kommunisták a proletárdiktatúra bevezetésére törekszenek. Egyben megvádolta a szociáldemokratákat, hogy a helybeli proletárság öntudatos részének mozgalmát akarják letörni, a proletárság egy másik részével. Figyelmeztette a

résztvevőket, hogy a hatóságok a katonaság egy részét le akarják szerelni, mert nem tartják megbízhatónak, a kommunisták mozgalmát pedig vérbe akarják fojtani. A helyzetet válságosnak ítélte, és mindenkit fegyelemre intett.

A kommunista tömeggyűlés szónokai között volt még egy Félix nevű főhadnagy és Zarecsnik János. Egyes adatok tanúsága szerint Zarecsnik is vajdasági volt, és az első világháború előtt Szentmiklóson tanítóskodott. Részt vett az októberi forradalomban, és visszatérése után Szegedre került, ahol bekapcsolódott a kommunista mozgalomba.

A kommunista gyűlés még be sem fejeződött, amikor a Szociáldemokrata Párt hívei a helyszínre érkeztek. Véres összeütközésre került sor, amelynek jó néhány súlyos és könnyebb sebesültje volt. A Szociáldemokrata Párt szegedi szervezete ezután félnapos általános sztrájkot hirdetett. Az események hírére még március 11-én éjjel karhatalmi kirendeltség érkezett Szegedre, amelynek létszáma 960 főből állt, és 30 géppuskával volt felfegyverkezve. Ugyanezen az éjjelen Kiskunfélegyházáról további 400 főnyi tengerészkülönítményt küldtek a budapesti karhatalmi kirendeltség megerősítésére. Ennek parancsnoka megérkezése után nyomban városparancsnoknak nyilvánította magát, és kihirdette a statáriumot. Ezekből a lépésekből is látható, hogy a szegedi kaszárnyák katonáit a hatóságok megbízhatatlanoknak tartották, és nem is óhajtották őket igénybe venni, hanem külön fegyveres erők Szegedre küldését tartották előnyösebbnek. A szegedi szociáldemokraták március 11-i fellépését feltétlenül siettette a kommunisták két nappal előbbi sikeres tömeggyűlése, amelyről a *Vörös Újság* is részletesen beszámolt, s közölte, hogy ezen a tömeggyűlésen a résztvevők kimondották: a kizsákmányolás feltétlen megszüntetésére törekszenek, és az osztályharc minden eszközét felhasználják a burzsoáziával szemben. Ugyanakkor követelték Budapesten fogva tartott vezetőik és Szegeden elzárt társaik haladéktalan szabadon bocsátását. Ennek a gyűlésnek is Zarecsnik János volt a fő szónoka.

A gyűlés befejeztével a részvevők megindultak a Csillagbörtön felé, ahol a Budapesten elfogott orosz-vöröskeresztes misszió tagjait őrizték, s csak arra az ígéretre álltak el a börtönajtók megnyitásától, hogy a foglyokat hamarosan szabadon engedik.

A vajdasági kommunisták szegedi tevékenységéről szól a legtöbb adat. Ismeretes azonban, hogy Kiskunhalason a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt ugyancsak voltak vajdaságiak. A helyi kommunista szervezet létrehozásában 1919 februárjában részt vett Hódy osztrák-magyar tisztként esett orosz fogságba, és később részt vett az októberi forradalomban. Visszatérése után Kiskunhalason maradt, és az egyre erősödő kommunista mozgalom vezetője volt. Itt említhetjük meg az ugyancsak szabadkai Huber Oszkárt is, aki a Tanácsköztársaság napjaiban politikai megbízott volt Kiskunhalason, és valószínűleg már a két forradalom között bekapcsolódott a kommunista mozgalomba.

Egy kikindai volt vörös katona visszaemlékezései szerint Kiskunhalason már a tanácshatalom előtt bekapcsolódott a kommunista szervező munkába a kikindai származású Makai Gyula is, aki ugyancsak részt vett az októberi forradalomban, a háború befejezése után a városban maradt, és az elsők között lépett be a kommunista szervezetbe.

Nincs adatunk arról, hogy a kommunista mozgalom erősödése érezhető volt-e a Kiskunhalason állomásozó volt szabadkai 86-os gyalogezred pótzászlóaljának katonái között. Ez a zászlóalj 1918 november első felében érkezett Kiskunhalasra. A Károlyi-kormány idején az általános leszerelés után az ezredek természetesen nem maradtak meg régi összetételükben, hanem legtöbbször pótzászlóaljak és pótzászlóalj-keretparancsnokságok maradtak; régi ezredszámukat azonban megtartották. A Bács-Kiskun megye forradalmi múltjáról szóló (1969, Kecskemét) jubileumi kiadványban erre vonatkozólag nem találtunk adatokat. A másik egység a 6. szabadkai közös

gyalogezred pótzászlóalja ez idő szerint Kiskunfélegyházán állomásozott, és feltehetőleg nem volt megbízható a hatóságok számára, mert az 1919. február 18-i nagy népi megmozdulás alkalmával a városban tartózkodó helyőrség zöme csatlakozott a tüntetőkhöz. Ebből láthatjuk, hogy a Kiskunfélegyházán szolgáló vajdaságiak a szegedi helyőrség vajdasági katonáihoz hasonlóan igen fogékonyak voltak a kommunista propaganda iránt. A február 18-i nagy népi megmozdulás után először Neuberger Frigyes tengerész különítményét ide küldték Budapestről, és a március 11-i szegedi események után végül ebbe a városba irányították.

A Magyarországra került szervezett munkások közül azonban igen sokan a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása után is kitartottak a Szociáldemokrata Párt soraiban, és részt vettek a kommunisták elleni szervezett akciókban is. Andorka Sándor visszaemlékezéseiben például a tisztelet hangján ír a moravicai Nemes Lajosról, akiről úgy tudja, hogy a szegedi szociáldemokrata pártszervezet elnöke volt. A korabeli feljegyzések szerint azonban a szociáldemokraták vezetője Szegeden nem Nemes volt, noha szerepe jelentős volt a mozgalomban, mert a szociáldemokraták tömeggyűlésein többször lépett fel mint kijelölt szónok. Nemes Lajos tehát valószínűleg nem elnöke, hanem vezetőségi tagja volt a szegedi szociáldemokrata szervezetnek.

Igen jelentős szerep jutott a Károlyi-rendszer idején Jócsák Kálmánnak is, az újvidéki szociáldemokrata pártszervezet háború előtti elnökének is. Őt még 1918 december elején Csongrád megye kormánybiztosává választották, s így lett az ország első szociáldemokrata kormánybiztosa. Ebben a tisztségében támogatta a megyei agrárproletariátus földosztó törekvéseit. 1919 februárjában pl. Mindszent, Algyő, Sándorfalva, Sövényháza, Kistelek és Tömörkény községekben mozgalom indult a Pallavicini-féle nagybirtok felosztására. Szentesen a szegényparasztok és földnélküliek hasonló mozgalomba kezdtek, követelve a Károlyi Imre-féle birtok felparcel-

lázását. A földművelésügyi minisztériumtól Józsák Kálmán februárban felhatalmazást kapott a nagyobb birtokok kisajátítására, azzal, hogy a földterületeken termelőszövetkezeteket létesítsenek, a nagy bérleteket pedig kis bérletekké változtassák.

A PROLETÁRDIKTATÚRA KIKIÁLTÁSA

Vajdaságiak a forradalom első napjaiban
A bácskai vörös ezred megalakítása

A magyarországi polgári demokratikus rendszer 1919 márciusának első felében mély válságba került. Károlyi Mihály koalíciós kormánya, amelyben a Szociáldemokrata Párt is részt vett, mindenáron a polgári rendszer megőrzésére törekedett. A bejelentett gazdasági és népjóléti reformok már nem elégítették ki a széles néptömegek követeléseit. Így a forradalmi érlelődés igen meggyorsult.

A polgári demokrata rendszer bukását meggyorsította az antanthatalmak március 20-i jegyzéke is, amelyben követelték, hogy a Románia irányában kijelölt demarkációs vonal mögött a Magyar Népköztársaság új területeket ürítsen ki egy úgynevezett semleges zóna létesítése érdekében, hogy ezáltal elkerüljék az esetleges háborús konfliktusokat a két ország között. A Károlyi-kormány nem tartotta teljesíthetőnek a követelést, és benyújtotta lemondását. Még ezen a napon szabadon engedték a februárban letartóztatott kommunista vezetőket. Létrejött a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt fúziója. Az új egyesült párt a Magyarországi Szocialista Párt nevet kapta. Ezek után 1919. március 21-én kikiáltották a proletárdiktatúrát.

A Tanácsköztársaság kikiáltásával és a munkásosztály hatalomra kerülésével szemben a burzsoázia nem tanúsított ellenállást, és így a hatalomváltozás békés úton ment végbe.

A Magyar Tanácsköztársaságnak kezdettől fogva nagyszámú vajdasági részvevője volt. A közvetlen aktív részvevők közé soroljuk azokat, akik a proletárállam védelmében a

Magyar Vörös Hadsereg katonái vagy pedig a vörősőrségek és más fegyveres — leginkább különleges, gyorsan mozgó, az ellenforradalmi megmozdulások elfojtására szervezett — egységek tagjai voltak. A Tanácsköztársaság tevékeny részvevői közé számítjuk azokat is, akik tagjai voltak a proletár állam közigazgatási szerveinek, pontosabban a helyi városi és megyei direktóriumuknak, és általában valamilyen tisztséget vállaltak a hátországban, amivel hozzájárultak a Tanácsköztársaság belpolitikai konszolidációjához. Nem tekintjük azonban a Tanácsköztársaság aktív részvevőinek azokat, akik a proletárállam fennállásának időszakában ennek területén tartózkodtak ugyan, de nem tűntek ki mint a proletárdiktatúra hívei. Ezek közül sokan bekapcsolódtak ugyan a különböző társadalmi akciókba, a termelési folyamatba, de mindezt főleg személyi érdekből és létfenntartási célokból tették.

Már említettük, hogy a Károlyi-kormány idejében, a két forradalom között Magyarország területére nagy számban érkeztek vajdaságiak. A Tanácsköztársaság kikiáltása után azonban új áramlat indult meg, és a vajdaságiak újabb tömegei érkeztek a tanácsállamba. Legtöbben a proletárdiktatúra kikiáltásának hírére szöktek át a demarkációs vonalon. Ezek képezték a vajdasági részvevők legöntudatosabb és legforradalmibb részét, mivel erre a lépésre kizárólag forradalmi öntudatuk késztette őket és az az elhatározás, hogy részt vegyenek a Tanácsköztársaság védelmében a külső intervencióval és a hazai ellenforradalmi erőkkel szemben.

A Tanácsköztársaság létrejötte után a szervezett munkások legtömegesebben Szabadkáról szöktek át a demarkációs vonalon. Csoportos és szórványos szökések a proletárállam fennállásának úgyszólván egész ideje alatt történtek. Egy csoport pl. már a tanácshatalom kikiáltása utáni első napokban Magyarországra szökött. Ebben a csoportban mintegy 20-an voltak. A városban a szervezett munkások nagy része az alakulóban levő Jugoszlávia Szocialista (Kommunista) Munkáspártjának politikai platformján állt, de kapcsolataik voltak a

magyarországi forradalmi munkásmozgalommal is. Egyes szakszervezeti csoportok pl. rendszeresen megkapták a Kommunisták Magyarországi Pártjának központi lapját, a *Vörös Újságot* is. A rendőrség ezért tömeges letartóztatásokra készült, hogy még a kezdetben megakadályozza a forradalmi munkásmozgalom további erősödését a városban. A munkások azonban tudomást szereztek a készülő letartóztatásokról, és azért egy csoportjuk Magyarországra szökött. Ezek között voltak pl. a Szőlősy-testvérek, továbbá Árokszállási János, Szalai, Luter, Bauer és mások.

A Tanácsköztársaság első napjaiban Törökbecséről is szöktek át kisebb csoportok a demarkációs vonalon. Egy nyolctagú csoportot, a Károlyi-hadsereg volt katonáit a jugoszláv hatóságok utasították ki, illetve a francia parancsnokságnak adták át őket, amely azután a magyar tanácsszerveknek továbbította a csoportot. Tagjai rögtön jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. Április első felében a szervezett munkások egy kikindai csoportja is sikeresen átjutott a demarkációs vonalon, többek közt Fa Péter, Fa József, Nagy Béla és Németh György.

Ebből láthatjuk, hogy az önkéntes szökések főleg a demarkációs vonalhoz közel fekvő városokból és községekből történtek. Hasonló példákat azonban Vajdaság távolabbi területeiről is felhozhatunk. Megemlíthetjük pl. Szabó János és Majoros István temerini mezőgazdasági munkásokat, akik ugyancsak a Kommün első napjaiban vállalták az illegális szökés kockázatát. Sikeresen át is jutottak a demarkációs vonalon, és a Vörös Hadsereg egyik egységében küzdötték végig a proletárállam védelmi harcait.

Ezek a példák csak epizódjai a Tanácsköztársaság első napjaiban megkezdődött szökési hullámnak. Teljes képet erről nemcsak azért nem nyújthatunk, mert nincsenek róla írásos dokumentumok, hanem azért sem, mert a részvevők egy része már nem él. Az élők emlékezete is egyre halványul a már több mint fél évszázad előtti történelmi eseményekről. Annyit

azonban megállapíthatunk, hogy az első napok hullámai után történtek még csoportos és egyéni szökések a következő hetekben is. A részvevők visszaemlékezéseiből láthatjuk, hogy nem volt csekély azoknak a vajdasági származású forradalmároknak a száma sem, akik annak idején hadifogolyként Oroszországba kerültek, és a Tanácsköztársaság kikiáltásáig a szovjet állam és az októberi forradalom oldalán küzdöttek. A magyarországi események hírére ezek közül többen különbözű utakon és hosszas viszontagságok után eljutottak a magyar tanácsállamba, és nyomban jelentkeztek a Vörös Hadseregbe, hogy itt is részt vállaljanak a proletárdiktatúra védelméből. Itt is csak egyes kiragadott példákra szorítkozhatunk. A kikindai Mišković Božidar pl. a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása előtt az Orosz Vörös Hadsereg egyik egységében harcolt. A magyar proletárforradalom hírére engedélyt kért parancsnokságától, hogy Magyarországra utazhasson. Az engedélyt meg is kapta, és ezután hosszú kerülő úton érkezett meg a Tanácsállamba, s azonnal belépett az alakulóban levő Magyar Vörös Hadseregbe. Hasonló viszontagságok után tért vissza Szovjet-Oroszországból a Novi Beogradban élő Benkő Mihály is, aki egy ideig Veszprémben teljesített katonai szolgálatot, majd pedig a Kun Béla nevét viselő első vörös zászlóaljba került. Egy nagyobb forradalmi csoport visszaérkezését említi visszaemlékezéseiben a Pélmonostoron élő Österreicher Sándor is; a csoportban vajdaságiak is voltak — magyarok, németek, szerbek, románok vegyesen. Ez a csoport is a magyarországi forradalom hírére indult el Szovjet-Oroszországból, többségük Magyarországon maradt, és jelentkezett a Vörös Hadseregbe.

Igen fontos forradalmi feladatokat teljesített a pancsovai Klajić Nićifor is. Ő még o polgári demokratikus forradalom után érkezett Magyarországra, ahol nyomban belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába. Közvetlen kapcsolatba került a pártvezetőséggel, és visszaemlékezései szerint Kun Béla forradalmi feladatokkal Kolozsvárra küldte. Itt maradt

egészen 1919 áprilisáig. Ezután Kun Béla újabb utasítására Ivan Matuzovićtyal együtt a párt délszláv szekciójában dolgozott egészen a Tanácsköztársaság összeomlásáig. Hasonló volt az életútja a pancsovai Kuzmanović Živannak is, aki az orosz Vörös Hadsereg egyik ezredében harcolt az ellenforradalmi erők ellen. A háború befejezése és a monarchia szétesése után ezredparancsnokságától utasítást kapott, hogy utazzon Moszkvába, majd innen térjen haza Vajdaságba és kapcsolódjon be a forradalmi munkásmozgalomba. Moszkvából személyes üzenetet hozott Kun Bélának. Mivel hamarosan kikiáltották a Tanácsköztársaságot, Magyarországon maradt. A Magyar Vörös Hadsereg egyik egységében harcolt a csehszlovák és román intervenciós seregek ellen. Hasonlóképpen már a polgári demokratikus forradalom előtt Szovjet-Oroszországból Budapestre került Hőgyi Ernő is, aki a forradalmi napokban tagja volt a fontos szerepet játszó Katonatanácsnak a fővárosban. A Tanácsköztársaság kikiáltása után az 5. vörösezredben szolgált.

A Forradalmi Kormányzótanács a Károlyi-kormánytól egy felbomlóban levő, szervezetlen hadsereget örökölt. Ezért nyomban meg kellett szervezni az új Vörös Hadsereget. A hadsereg szervezésére és felosztására a Károlyi-kormány hadügyminisztériumának még 1919 februárjában kiadott 6/2669 számú rendelete szolgált alapul. A második hadosztály védőszakaszát Gyékényestől a Dunáig a 44. dandárnak kellett biztosítania, a Dunától Szegedig terjedő szakaszt pedig a 38. dandárnak. Számunkra ez azért fontos, mert a 38. dandárhoz tartozott a bácskai vörösezred is, amely már a Tanácsköztársaság első napjaiban megalakult Kiskunhalason.

Bácskából és Bánátból a szerb hadsereg bevonulása előtt nagyszámú polgári személy is Magyarországra menekült. Ezek nagy részét Kiskunhalasra irányították azzal, hogy tervszerű letelepítésüket később oldják meg. A jelek szerint azonban a menekültek nagy része Kiskunhalason maradt egészen a Károlyi-rendszer bukásáig. Ide irányították azután a Tanács-

köztársaság kikiáltása után átszökött polgárok többségét is. A menekültek nagy része a proletárdiktatúra mellett foglalt állást, és már az első napokban megérlelődött bennük az elhatározás, hogy külön ezredet alakítsanak. Ezt bizonyítja a kiskunhalasi Direktóriumnak március 29-én a Hadügyi Népbiztossághoz küldött következő felirata: „Kiskunhalason nagy számmal jelentkeztek elvtársak, akik a Vörös Hadseregbe akarnak belépni, de mint ahogy valamennyien bácskai származásúak, kiknek családtagjaik és hozzátartozóik Bácskában vannak, külön »bácskai vörös ezredet« óhajtanak alakitani. Minthogy az óhajtásuk ugyanis érthető és indokolt, kérjük ehhez hozzájárulását. A Kiskunhalasi Direktórium ezt a kívánságot teljesen méltányosnak és megengedhetőnek tartja, és ahhoz a maga részéről hozzájárult."

A „bácskai vörösezred" tagjai maguk közül megválasztották a raj- és szakaszvezetőket. Kérik a volt tiszti állományból kinevezni: „ezredparancsnokká Szokoly Pál volt alezredest, első zászlóaljparancsnokká Magyar Pál volt századost, segédparancsnokká Sodró Sándor volt századost, Kalocsai Ede volt századost, Hauzman Rudolf volt géppuskás századost, ütegparancsnokká Fetter György volt tüzérfőhadnagyot."

Kiskunhalas
1919. március 29-én Direktórium

Ebben az időszakban az egész Tanácsköztársaság területén már javában folyt a toborozás a megalakulóban levő Vörös Hadseregbe. A Hadügyi Népbiztosság nem tett ellenvetést, és engedélye az ezred megalakítására néhány napon belül megérkezett. Március 31-én, tehát mindössze két nappal a Hadügyi Népbiztossághoz küldött hivatalos kérelem után a városban megjelentek a „bácskai vörös ezred" toborzó plakátjai, amelyben közölték, hogy a Hadügyi Népbiztosság 243/Eln. 6-1919 számú rendeletével egy „bácskai vörös ezred" felállítását engedélyezte. Ugyanakkor felhívták a fegyverforgatásra alkalmas bácskai elvtársakat, hogy jelentkezze-

nek az ezredbe. A bácskai vörös ezred pár nap alatt megalakult, és az első időszakban állományának jó részét valóban a bácskai menekültek képezték. Erre utal a kiskunmajsai *Vörös Újság* 1919. április 13-i cikke is a bácskai vörös ezred megalakulásáról, amelyből kitűnik, hogy az ezredet a Bácskából Magyarországra menekült katonák alakították meg. Az ezredbe azonban már megalakulásától kezdve kiskunhalasi polgárok is beléptek. A halasi *Vörös Újság* pl. április 23-án a bácskai vörös ezredben szolgáló halasi katonák üdvözleteit közölte, s 14 nevet sorolt fel.

A bácskai vörös ezred tehát gyorsan megalakult, és határozottan állíthatjuk, hogy április első felében a Magyar Vörös Hadsereg egyik legkomplettebb ezrede volt. Beosztása a kezdettől fogva a következő volt: a 38. vörös ezreddel együtt a 38. brigádhoz tartozott. Az első, második és harmadik zászlóaljból alakult meg a 38. vörös ezred, a 4., 5. és 6. zászlóaljak pedig a bácskai vörös ezredet képezték. Az ezrednek később még egy zászlóalja volt. A 38. dandár a második vörös hadosztályba volt beosztva, amelynek elhelyezési vonalát már ismertettük. A bácskai vörös ezred gyors megalakulása azért is jelentős, mert a második hadosztály többi egységeinek szervezése meglehetősen lassú ütemben haladt. Az ezred a déli demarkációs vonal egyes szakaszain már ezekben a napokban fontos harci feladatokat kapott. Ez látszik a Hadügyi Népbiztosságnak a kiskunhalasi állomásparancsnoksághoz 1919. április 8-án küldött rendeletéből is, amelyben a parancsnoklási viszonyok végleges szabályozásáról intézkedett a Duna és Tisza között elhelyezett csapatoknál. Ebből a rendeletből kitűnik, hogy a 38. dandárcsoport parancsnoksága Kiskunhalas, Kalocsa és Kiskörös körletében végzett további toborozást a bácskai vörös ezred számára. Ugyanakkor a Hadügyi Népbiztosság elrendelte, hogy a kalocsai, kiskunhalasi és kiskunfélegyházi védőszakasznak mint harcvonal-parancsnokságnak a teendőivel — amíg a 38. dandárcsoport-parancsnokság a toborzással van elfoglalva — a bácskai vörös ezred parancs-

noksága bízandó meg. Azért az említett védőszakaszok jelentéseiket is a kiskunhalasi bácskai vörös ezred parancsnokságához mint harcvonal-parancsnoksághoz terjesztették be, és nem a Hadügyi Népbiztossághoz. A rendeletben végül még az állt, hogy a bácskai vörös ezred parancsnokságának jelentéseit a második hadosztály parancsnokságához kell rendszeresen beküldenie.

Lehetetlen az első időszakra vonatkozólag pontos kimutatást adni a bácskai vörös ezred létszámáról. A májusi kimutatások (amelyekről még lesz szó) 1500 főnyi összlétszámról tanúskodnak. Teljességgel lehetetlenebb mindazok nevét felsorolni, akik az ezredben szolgáltak a Magyar Tanácsköztársaság idején. Ebben a részvevők visszaemlékezései jelentik az egyetlen támpontot. Az így összegyűjtött anyag azonban megközelítőleg sem teljes, és a visszaemlékezések adatai, mivel több mint fél évszázad elmúltával kerültek lejegyzésre, nem tekinthetők teljesen hiteleseknek. Fontosnak tartjuk mégis egyes adatok felsorolását. A bácskai vörös ezrednek legtöbb szabadkai katonája volt. Az eddig ismert adatokban a következő neveket találtuk: Szabó Sándor, Bende Ferenc, Pandzsics Béla, Baka István, Miladinović Martin, Mész József, Tumbász Sztipán, Matković Luka, Sándor Béla, Zvekár István, Matijevics Lajos, Ištvanović Roko, Dević Franjo, Rutai János, Marjanušić Stipan, Nagy András, Meződi Antal, Deák Emil, Ürge István, Szöllősi Jakob, Romić Ivan, Bacsics Antal, Ábrahám Vince, Balázs László, Sós Ferenc, Percsik István, Landaček Toma, Šefčić Vrba. A következő névsorban szereplők jó része valószínűleg ugyancsak ebben az ezredben szolgált: Gubicsak Mihály, Hupko Vlaška, Šimoković Antun, Pajić Jakob, Kopunović Franja, Veres Péter, Rudinszki József, Kropacsek János, Cvijanov Feliks, Mészáros János, Rizsányi Péter, Budanović Bela, Bilicki Aladár, Kón Ádám, Becsei Jenő, Rudasics János, Cigler Sándor, Dónát Miklós, Kovács Miklós, Csernai Ferenc, Nadić Ivan, Lányi István, Lányi Kálmán,

Krotofil Sándor, Balogh Mátyás, Balogh Sándor, Blesics Zsigmond, Ódor Antal, Árokszállási János, Tumbász Perát és Újházi Miklós.

A bácskai vörös ezrednek voltak kishegyesi részvevői is: Konc Dezső és Konc Károly, de több részvevő volt Feketicsről: Sárándi Lajos, Sárándi Gábor, Őri László, Bácsi Sándor, Józsa Lajos és Lehr Konrád. Adáról Berkes Sándor nevét találtuk az ezred részvevőinek névsorában. Szolgáltak az egységben zomboriak is, és a következőkről vannak adataink: Lutkić Kosta, Benja Fülöp, Maršal Vido és Molnár Elek. Zentáról ugyanebben az ezredben szolgáltak Baka József és Kovács Ikladi Mihály.

Egyszerű körülmények között alakult meg a 46. vörös gyalogezred is, amelyben ugyancsak jelentős számban voltak vajdaságiak, főleg a Tisza menti községekből és Észak-Bánátból. Az ezred, illetve a volt 46. gyalogezred maradványa, amelyet a Károlyi-kormány idejében magyarországi bevonulókkal is feltöltöttek, Csucsa környékén, majd pedig Szegedtől keletre teljesített szolgálatot a demarkációs vonalon. A Tanácsköztársaság kikiáltása után az ezred nem bomlott fel, hanem továbbra is ellátta harci feladatát a demarkációs vonalon. Vajdasági részvevői emlékeznek rá, hogy a proletárhatalom létrejötte után néhány napra Budapestről agitátorok érkeztek az ezredhez, és felszólították a katonákat, hogy szolgáljanak tovább és legyenek a proletárállam katonái, mire az ezred legénysége egyhangúlag a Tanácsköztársaság mellett foglalt állást. Az ezred harmadik zászlóaljában szolgált a kanizsai Kenyeres Ferenc is. Visszaemlékezései alapján állíthatjuk, hogy a zászlóalj legénységének legalább fele vajdasági volt. Több mint 50 év távlatából azonban már csak néhány név maradt meg emlékezetében. Emlékszik például Cseszkó Istvánra, Törpei Pálra, Mazók Mihályra és Nagy Jánosra Kanizsáról, továbbá Józsa Istvánra és Balogh Mátyásra Törökkanizsáról. Kanizsáról ezenkívül még ebben az ezredben szolgáltak Almási Mátyás, Sarnyai Mihály és Kriska György, akik szegedi

vörös zászlóaljakat emlegetnek visszaemlékezéseikben, de nagy a valószínűsége, hogy ezek a zászlóaljak is a 46. vörös ezred részeit képezték. A kanizsaiak közül még Sarnyai Imre, Takács György, Takács János és Acsányi Mihály tekinthetők a Tanácsköztársaság részvevőinek, továbbá Mihályi János, Mihályi Sándor, akik a Tanácsköztársaság védelmi harcaiban estek el. Valószínűnek látszik, hogy az említettek jó része ugyancsak a 46. vörös ezredben szolgált. A rendelkezésre álló adatok szerint ebben az ezredben szolgált Rách Mátyás Begaszentgyörgyről, Horváth János és Urbán Gergely Adáról. Igen szép számban szolgáltak a 46. vörös ezredben Törökkanizsaiak is, bár közülük csak néhányról vannak adatok. Ezek a következők: Manasz Géza, Marjai József, Turn Gergely, Nagy István, Baba György, Móri Pál, Juhász Imre. Itt szolgált Kovács István és Prókai János Oroszlámosról, továbbá Égető Illés Keresztúrról.

Az említett egységeken kívül a vörös hadsereg más alakulóban levő egységeiben is sok vajdasági szolgált. Ezek az egységek nagyrészt még a Károlyi-rendszer idejéből öröklődtek át, és az osztrák-magyar hadsereg egyes ezredeinek maradványaiból álltak, amelyekben a világháború idején javarészt vajdaságiak, de főleg bácskaiak és bánátiak szolgáltak. Ezeknek az egységeknek főleg az aktív tiszti állománya maradt meg és azok a katonák, akik tényleges idejüket szolgálták. A Magyar Vörös Hadseregbe egyébként a régi aktív tisztek jó részét átvették, mivel lehetetlen volt rövid idő alatt a munkásosztály és általában a Kommunisták Magyarországi Pártja soraiból katonai vezető kádert kiképezni. Ezért gyakorlatilag a régi aktív tiszteket már március végén fegyveres szolgálatra kényszerítették, és így az önkéntes toborzás elve rájuk nézve már ekkor érvénytelenné vált.

Kiskunhalason már április elején alakulóban volt a volt szabadkai 86-os közös gyalogezred maradványaiból a 86. vörös gyalogezred. Ebből látható, hogy a Vörös Hadsereg meg-

alakulásának első időszakában ennek az egységnek a katonáit még nem olvasztották be a már előbb megalakult bácskai vörös ezredbe, csupán az aktív tisztek egy részét helyezték át, mivel a főleg menekültekből alakított ezredben a kezdetben nagy hiány mutatkozott vezető tiszti káderben. Ilyen intézkedésre vall például a 86. gyalogezred pótkeret-parancsnokságának április 14-i napiparancsa, amelynek értelmében Gál Ottó és Pék István tiszteknek elrendelte a kötelező bevonulást a bácskai vörös ezredbe. Ugyanígy április elején Kiskunfélegyházán alakulóban volt a 6. bácskai vörösezred, a szabadkai volt 6-os honvéd gyalogezred maradványaiból. A volt ezred pótzászlóalj-parancsnoksága ugyanis később, a május 10-e és 19-e közötti időszakra kimutatást készített a volt ezred tiszti állományának szolgálati beosztásáról. Ebben a kimutatásban feltüntették, hogy a régi aktív tisztek közül kik estek el a világháborúban, kik kerültek fogságba vagy tűntek el. Feltüntették azok neveit is, akik még a Károlyi-rendszer idején vagy pedig a Tanácsköztársaság kikiáltása után más szolgálati beosztást kaptak. A kimutatás szerint 1919. április 7-én a 6. bácskai vörös ezredhez a következő aktív tiszteket osztották be szolgálatra: Decleva Endrét (Apatin), Kelemen Istvánt (Nagybecskerek), Sztrihlich Imrét (Zombor), Hadzsics Györgyöt (Szabadka), Fejes Károlyt (Bácsújlak), és Fetter Ferencet (Szabadka). A kimutatásból kitűnik, hogy április elején valóban egy külön, úgynevezett 6. bácskai vörös ezred volt kialakulóban, és itt kaptak beosztást a felsorolt aktív tisztek, de ez az egység nem volt azonos a Kiskunhalason megalakult bácskai vörös ezreddel, mivel az okmányok erre az időre vonatkozólag mindenütt csak bácskai vörös ezredet említenek.

A Tanácsköztársaság egész területén április 5-ig csaknem 33 000-en jelentkeztek a Vörös Hadseregbe, öt nappal később a jelentkezők száma már mintegy 40 000-re növekedett, április 15-én pedig már több mint 50 000 jelentkezőt tartottak nyilván. Az elhelyezési nehézségek és a felszerelés lassú

üteme következtében azonban a toborzottaknak csak egy részét osztották be katonai szolgálatra, a többieknek csak később kellett bevonulniuk.

Április elején már hozzáláttak a nemzetközi ezredek szervezéséhez is. A Hadügyi Népbiztosság április 6-án adta ki rendeletét az első, második és harmadik nemzetközi ezred megalakításáról. Ezek az egységek rövidesen meg is alakultak. Később azonban a harmadik ezredet feloszlatták, és legénységével az első két ezredet erősítették meg. Az első nemzetközi ezredben az orosz hadifoglyokon kívül lengyelek, délszlávok, olaszok, bolgárok, albánok, törökök, románok és más nemzetiségűek voltak, míg a második nemzetközi ezred főleg osztrák és német internacionalistákból állt. Az eddigi kutatások során csak Sami János szabadkai vöröskatona nevét találtuk meg, aki az első nemzetközi ezred egyik szakaszparancsnoka volt. Feltételezhetőleg ezekben az egységekben kevesen lehettek vajdaságiak, hisz azok főleg a Tanácsköztársaság déli részén szervezett katonai egységekbe tömörültek.

Április közepéig már megalakult a Vörös Hadsereg jugoszláv zászlóalja is, amely április 19-én Kaposvárra érkezett, és a déli demarkációs vonalon teljesített határőrszolgálatot. Az egység megjelenésének ezen a frontszakaszon rendkívüli propaganda- és politikai jelentősége volt, mivel a mintegy 450 katonát számláló zászlóalj vöröskatonái gyorsan megbarátkoztak a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság hadseregének e frontszakaszon szolgálatot teljesítő katonáival, és rendszeresen küldözgették a demarkációs vonal túlsó oldalára a szerbhorvát nyelvű agitációs anyagokat. A zászlóalj parancsnoka dr. Kovács Károly őrnagy volt, aki ugyancsak a forradalom bukása után telepedett le Vajdaságban. Az ő visszaemlékezéseiből meglehetős pontossággal rekonstruálhatjuk a zászlóalj katonáinak nemzeti összetételét. Eszerint az egység nagyrészt boszniai származású volt osztrák-magyar katonákból állt, akik a háború utolsó napjaiban egyes Magyaror-

ságon állomásozó csapattestekben szolgáltak. Voltak azonban katonái között szép számban szerbek, horvátok, bolgárok és olaszok is. Dr. Kovács egy vajdasági katonájára is emlékszik, Tikvicki Ivan szabadkai cipészsegédre, aki a szerbhorvát vegyes században szolgált.

VAJDASÁGIAK SZEGEDEN A PROLETÁRÁLLAM ELSŐ NAPJAIBAN

A Tanácsköztársaság fennállásának első napjaiban és később is jelentős szerep jutott a szegedi forradalmi eseményekben egyes vajdasági forradalmároknak. A proletárforradalom békés győzelmét és a Tanácsköztársaság kikiáltását Csongrád megyében is az egész proletariátus nagy lelkesedéssel fogadta. A budapesti forradalmi események híre először Szegedre jutott el. A szegedi kommunista szervezet titkára, Udvardi János a Tanácsköztársaság kikiáltásának órájában Budapesten tartózkodott, mivel Szegeden a március 10-i események után a letartóztatás veszélye fenyegette. Az egyesült pártvezetőség utasítására azonban még március 21-én visszatért Szegedre azzal a külön megbízatással, hogy a városban alakítson egy végrehajtó bizottságot, amely a forradalmi kormányzótanács rendeleteinek végrehajtásáról gondoskodik. Udvardi tehát széles jogokkal felruházott politikai biztosként érkezett vissza a városba. A forradalmi hatalmi szervek megszervezése céljából Udvardi már március 22-én közös tanácskozásra hívta össze a kommunisták és szociáldemokraták külön megbízottait és a katonai bizalmi férfikat, amelyen kimondták a két párt egyesülését. Ezután megválasztottak egy 34 tagú intéző bizottságot. Az intéző bizottság elnökségét három tagú direktórium képezte, amelynek Udvardi János szabadkai forradalmár is tagja lett, másik két tagja pedig szociáldemokrata volt (Czibula Antal és Wallisch Kálmán).

A szegedi munkások és katonák tömeggyűléseiken egyhangú lelkesedéssel a proletárdiktatúra mellett foglaltak állást, és már az első napokban jelentkeztek a kaszárnyákban, hogy

felvételüket kérjék az alakuló Vörös Hadseregbe. Általában egész Csongrád megyében már a Tanácsköztársaság első napjaiban mindenütt megalakították a forradalmi hatalmi szerveket, a községi és városi direktóriumokat, Szentesen pedig a vármegyei direktóriumot is. A vidéki forradalmi szervek megalakításában a szegedi kommunisták komoly segítséget nyújtottak, és általában arra törekedtek, hogy munkájuk egyúttal például is szolgáljon. A városban egyébként a Tanácsköztársaság hatalmi szerveinek megalakítása igen gyors ütemben folyt. Az említett háromtagú direktórium, a város ügyeinek legfőbb intézője mellett nyolc bizottságot is választottak. Ilyen volt pl. az öt tagból álló Forradalmi Rögtönítélő Bíróság, amelynek tagja volt Andorka Sándor, továbbá Nemes Lajos moravicai szervezett munkás és a volt szociáldemokrata párt egyik vezetőségi tagja. A közigazgatási direktórium elnökségébe viszont beválasztották Udvardi Jánost. Választottak még rendőrbiztost, kultúr- és nevelésügyi bizottságot, sajtóbizottságot, közélelmezési bizottságot, közegészség- és szociálisügyi bizottságot, katonai parancsnokságot és végül Propaganda Bizottságot, amelynek elnöke Andorka Sándor lett. Ennek a szervnek igen fontos feladatköre volt. A katonai bizottság toborzás útján hozzálátott a Vörös Hadsereg egyes egységeinek szervezéséhez, ugyanakkor Andorka Sándornak a propagandaosztály vezetőjének szervezésében még március 22-én fiatal kommunistákból álló külön század alakult. Ezt az egységek „propaganda századnak" nevezték, és feladata volt a belső rend biztosítása, a forradalmi szervek fegyveres védelme és a proletárhatalom ellenségei elleni fellépés. Ugyanakkor azonban ez a különítmény — amint az elnevezéséből is látszik — a forradalom eszméit is terjesztette, és agitációs propaganda tevékenysége már a diktatúra első napjaitól kezdve jelentős volt. A személyi visszaemlékezések anyagából látható, hogy a propagandaszázad létszáma körülbelül 40—50 főnyi lehetett, és tagjainak jó része ugyancsak vajdasági volt. Erre vonatkozólag Ratkó Károly kikindai volt vöröskatona

szolgáltatott legtöbb adatot. A században Andorka Sándoron kívül kitűnt szervezői tevékenységével Kovács János kikindai forradalmár is. Az ő rábeszélésére lépett be az egységbe a kikindaiak egy csoportja. Ezek között voltak Ratkó Károly, Fa Péter és Kiss József. Ratkó emlékszik egy Kondás nevű pancsovai katonatársára is, aki ugyancsak ebben az egységben szolgált. Szegeden egyébként a proletárdiktatúra hatalmának biztosítása sajátos körülmények között történt. A város ugyanis már 1918 december végétől francia megszállás alá került, mivel az 1918. november 13-i belgrádi katonai konvenció értelmében az antantcsapatok, ha indokoltnak látták, megszállhatták az ország egyes stratégiailag fontos pontjait, a demarkációs vonalon belül is. A franciák a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt nem avatkoztak be a város belügyeibe és az itt dúló politikai küzdelmekbe. A proletárhatalom létrejötte után azonban a városban hadmozdulatokat végeztek, és megszállták főbb pontjait. Minden jel arra mutatott, hogy a várost el akarják szigetelni a Tanácsköztársaságtól. A forradalmi szervek ezért nyomban ellenintézkedéseket tettek. A kommunista katonák március 22-én megtámadták a Rókus vasútállomás francia őrségét, és a katonák nagy részét lefegyverezték. Egy nagyobb alakulat azonban — amelyet Andorka Sándor vezetett —, gépfegyvertűztől támogatva, támadást intézett a Csillag-börtön ellen is, hogy kiszabadítsa az ott fogva tartott forradalmárokat. A francia megszálló csapatok ezért megtorlásként többeket letartóztattak. Közöttük volt Andorka Sándor és a börtön elleni támadás több részvevője. A francia megszálló erők megerősítették őrjárataikat a város utcáin, több helyen lövészárkokat ástak és géppuskákat, ágyúkat helyeztek készenlétbe. A forradalmi szervek azonban nem hátráltak meg a franciák katonai intézkedéseitől.

Március 22-én este a munkástanács ülésén a részvevők nagy lelkesedéssel fogadták a proletárforradalom győzelmének bejelentését. A bevezető beszédet Udvardi János tartotta, aki

mindenkitől egységet és forradalmi munkát követelt és a múlt viszálykodásainak kiküszöbölését. Ugyanakkor azonban figyelmeztetett az ellenforradalmi veszélyre is, ha csökkenne a forradalmi éberség.

A francia parancsnokságon a letartóztatások és a megtorló intézkedések után március 23-án megjelent egy városi delegáció. A delegációban képviseltette magát a direktórium is. A delegáció követelte a letartóztatottak szabadon bocsátását és a francia katonák bevonását az utcákról. A főparancsnokság, mivel egyelőre nem rendelkezett megfelelő létszámú fegyveres erővel, engedékeny magatartást tanúsított. Megígérte a letartóztatottak szabadon bocsátását, a csapatok eltávolítását az ucákról és a középületekből. A direktórium tagjai ugyanakkor garanciát vállaltak a biztonság és a közrend megóvására. A franciák megígérték, hogy hasonló magatartást tanúsítanak, mint március 21-e előtt: nem avatkoznak a város belpolitikai ügyeibe.

A tárgyalások után valóban szabadon engedték a letartóztatottakat. A többi ígéreteknek azonban csak manőverezés és időnyerés volt a célja, mivel a francia főparancsnokság közben állandóan növelte fegyveres erőinek létszámát, és rövid időn belül már mintegy 12—15 000 főnyi francia katonát vont össze a városban. A francia főparancsnokság ezután március 26-án ultimátumot intézett a Direktóriumhoz, amelyben követelte a Budapesttel való kapcsolatok megszüntetését és a városban levő forradalmi erők fegyverzete jó részének átadását. A Hadügyi Népbiztosság már előzőleg számolt a francia megszálló csapatok ilyen fellépésével, és ezért még március 25-én utasította a Direktóriumot, hogy semmilyen hadfelszerelést és fegyverzetet ne engedjen át a franciáknak. Az ultimátum kézhezvétele után a szegedi direktórium utasítást kért a Hadügyi Népbiztosságtól, s a kapott válasz értelmében a hadianyag és fegyverzet jó részét át kellett szállítania olyan területekre, amelyek nem voltak a franciák ellenőrzése alatt. Ugyanakkor a forradalmi szerveknek és a katonaságnak

is el kellett hagynia a várost. Ezek a szervek és a vöröskatonák egy része március 26-án kivonult a városból. A visszavonulást a „propaganda-század" katonái fedezték. Erről tanúskodik a szabadkai Sulyok János visszaemlékezése is, aki tagja volt ennek a különítménynek. A forradalmi hatósági szervek és a vöröskatonák egy részének kivonulása után a szegedi Munkástanács új direktóriumot nevezett ki, de ez már nem tudta a helyzetét megszilárdítani. A franciák kormányzót állítottak a város élére, aki a március 21-e előtti vezetőkből külön tanácsot szervezett, amely visszaállította a polgári rendszert. Később, mint ismeretes, Szeged a magyar ellenforradalmi erők szervezkedésének egyik központjává vált.

A „Forradalmi század" egy ideig Kiskundorozsmán és az úgynevezett Szegedi Alsótanyák térségében tartózkodott, ahol megjelenése pozitív hatással volt a forradalmi eszmék terjedésére ezen a vidéken. Rövidesen azonban Kecskemétre vonult, és itt feloszlott. Az alakulat katonáinak egy része a bácskai vörösezredhez csatlakozott.

A PROLETÁRÁLLAM BÉKÉS NAPJAI

Az egyesült párt és a Forradalmi Kormányzótanács a Tanácsköztársaság kikiáltása után, március 22-én felhívást bocsátot ki arról, hogy a tőkések és földbirtokosok eddigi rendszerét a „proletárság diktatúrája, a munkások és földműves szegények uralma" váltja fel, s megalakult a Magyar Tanácsköztársaság. A kiáltvány egyúttal közölte, hogy a nagybirtokokat, bányákat és nagyüzemeket köztulajdonná nyilvánítják, s az elkobzott birtokokon szocialista termelőszövetkezeteket létesítsenek. A kiáltvány szólt még a proletárhadsereg haladéktalan megszervezéséről, valamint arról, hogy a Tanácsköztársaság szövetséget köt Szovjet-Oroszországgal, s egyúttal fegyveres szövetség megkötésére hívja fel a szomszédos államok munkásait és parasztjait „a burzsoá bojárok, nagybirtokosok és dinasztiák ellen".

A forradalmi erők Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában lelkesen fogadták a magyarországi események hírét, és a példát követendőnek találták. A szomszédos Ausztria proletariátusa is kifejezte mély együttérzését a Magyar Tanácsköztársasággal. A nemzetközi proletariátus a Tanácsköztársaság létrejöttét és védelmét általában a saját osztályérdekének tekintette. A polgári osztály azonban minden tőkés államban mély megdöbbenéssel és gyűlölettel fogadta az új proletárállam létrejöttének hírét, és a győztes antanthatalmak igyekeztek a Szovjet-Oroszország elleni intervenciójukat kiterjeszteni a Magyar Tanácsköztársaság ellen.

A tanácshatalom válságos politikai és gazdasági helyzettel terhes országban jött létre. Az ipari termelés mélyen a háború

előtti szint alatt mozgott, a gabonahozam pedig alig haladta meg az 1913. évi termésmennyiség felét. A háború okozta súlyos sebek még korántsem hegedtek be. A lakosság nagy részének súlyos életkörülményeit még jobban megnehezítették a munkaképtelen hadirokkantak, hadiárvák és hadiözvegyek százezreinek társadalmi gondoskodást megkívánó tömegei.

A Forradalmi Kormányzótanács gyors intézkedéseivel igyekezett megvetni a szocialista rendszer alapjait. Köztulajdonba vette azokat az ipari létesítményeket, bányákat és közlekedési vállalatokat, amelyekben a foglalkoztatottak száma meghaladta a 20 főt. Ugyanakkor a mezőgazdaságban a 100 kataszteri holdnál nagyobb birtokokat minden kárpótlás nélkül kisajátították, s a termelőszövetkezeteknek adták át. A Forradalmi Kormányzótanács elengedte a birtokokat terhelő adóságok jó részét is, hogy a parasztok ezáltal is könnyebben leküzdhesség a háború okozta nagy anyagi romlást. A Tanácshatalom továbbá államosította a nagybankokat, bérházakat és minden olyan objektumot, amelynek köztulajdonba vételét a munkásosztály érdekei megkívánták. A Forradalmi Kormánytanács április 3-án meghozta az ideiglenes alkotmányt, amely kimondta, hogy — hivatalos nevén — a Magyar Tanácsköztársaságban a legfőbb hatalmat a munkások, katonák és földművesek választott tanácsai gyakorolják, s ezek legfelsőbb szerve a Tanácsok Országos gyűlése.

Az ideiglenes alkotmány életbe léptetése után hamarosan az egész ország területén tanácsválasztásokat tartottak. A választásokról intézkedő rendeletek szerint a falvakban, városokban és a budapesti kerületekben április 7-ig, a járásokban április 10-ig, a megyékben pedig április 12-ig kellett megtartani a választásokat. Alig rendelkezünk adatokkal arról, hogy a vajdaságiak közül kiket választottak meg az áprilisi tanácsválasztások idején; legtöbbet a kiskunhalasi választási eredményekről tudunk. A városban a proletárdiktatúra kikiáltása után 33 tagú munkástanács vette át a hatalmat, amelynek tagja volt a szabadkai Hódy Géza is. A munkástanács április

7-ig működött, amikor, mint említettük, a Forradalmi Kormányzótanács XXVI. számú rendelete értelmében tanácsválasztásokat tartottak. A választások után Hódy Géza, a kommunisták addigi vezetője kimaradt a városi vezetőségéből, és a kiskunfélegyházi járási tanács küldötte lett. A forradalmi hatalom működése a városban nem volt zavarmentes. A környező községekben is több ellenforradalmi zendülés tört ki, amelyek felszámolásában a halasi forradalmi szervek és a városi vörösőrség is részt vett. Ez a helyzet a városi pártszervezet munkájában is módosításokat tett szükségessé, s így június végén a pártszervezet élére ismét Hódy Géza került. Ez egyben azt is jelentette, hogy a város kommunistái az egyre súlyosbodó belpolitikai helyzetben is vállalták a harcot az ellenforradalmi kísérletek ellen.

A hátországi hatalmi szervek, továbbá a társadalmi és tömegszervezetek tevékenységébe bekapcsolódott vajdaságiakról is csak szórványos adatokkal rendelkezünk, és csak néhány példát hozunk fel annak szemléltetésére, hogy a szocialista építőmunkában, a társadalmi és politikai életben, a forradalmi rendszert védelmező fegyveres karhatalmi szervekben is voltak vajdaságiak. Adataink vannak pl. arról, hogy a Tanácsköztársaság hatalmi szerveinek munkájába bekapcsolódott Zélity István szabadkai forradalmár is, akit — mint ismeretes — 1920-ban Szabadkán a jugoszláv rendőrség ölt meg az úgynevezett Zélity-féle lázadás után. Az ugyancsak szabadkai Miladinović Martin a proletárforradalom idején hatósági bizalmiként dolgozott Aszódon, Gutai Ferenc mint hírszerző dolgozott Budapesten az ellenforradalmi fegyveres próbálkozások felderítésén. Egy alkalommal pl. egy ellenforradalmár csoportot tett ártalmatlanná, amely koporsókban próbált fegyvereket és lőszert csempészni híveinek. Horovic Ignác a Mezőgazdasági Minisztériumban kapott beosztást, és a Tanácsköztársaság fennállásának egész ideje alatt a mezőgazdasági termelés fejlesztésén dolgozott. Jelentős politikai tisztséget töltött be a bánáti Bonyhádi Ferenc is. Győri Feren-

cet is különleges feladatokkal bízták meg: az esetleg kiürítésre kijelölt területeken a hidakat és más objektumokat kellett volna levegőbe röpítenie, hogy az előrenyomuló ellenség ne használhassa fel őket hadászati céljaira; Ivanyos Sándor a bácskai vörös ezred hírszerző szolgálatánál dolgozott. Borkocis Gyula a tanácsrendszer alatt a Déli Propaganda Központban kapott beosztást. Ugyanitt teljesített szolgálatot a kishegyesi Gephard József is. A becsei Varnyú Ignác szintén különleges hátországi feladatokat kapott, akárcsak a pancsovai Milenković Ilija is. Forradalmi tevékenységet fejtett ki még az ugyancsak becsei Varnyú (született Miklusi) Irma is.

A Tanácsköztársaság első napjaiban a forradalmi rend és biztonság védelmére megalakultak a vörösőrségek, melyeknek tagjai részben bekapcsolódtak a termelésbe, s csak meghatározott időben teljesítettek fegyveres szolgálatot. Feladatuk a közintézmények, stratégiai pontok és más hadászati szempontból jelentős objektumok őrzése volt.

A vörösőrségekbe már a proletárdiktatúra elején sok vajdasági forradalmár lépett be. Különösen a Budapesten megalakított fegyveres erőkben volt jelentős a számuk, és leginkább a gyári fegyveres erők soraiban találjuk őket, mivel a fővárosi ipari üzemekben dolgozó vajdasági szakmunkások száma volt a legjelentősebb. A fővárosi vörösőrségekben a szabadkai forradalmárok neveivel találkoztunk a leggyakrabban. Itt találjuk Tumbász Pétert, Bas Mártont és Ninčević Franjót, de a kishegyesi Gephard Józsefet is, aki egy ideig a váci szerszámgépgyárban dolgozott. Vezetőségi tagja volt az üzemi szakszervezetnek, részt vett a vörösőrség szervezésében, és az egyik kerületi propaganda szervezetben is dolgozott.

Egyes vajdasági forradalmárokat, akik az áprilisi toborzások idején jelentkeztek szolgálattételre, a vidéki vörösőrségekbe osztották be. Ezek között találjuk a kikindai Fa Józsefet, aki már a Károlyi-rendszer idején is a karhatalmi alakulatokban szolgált. A proletárállam létrejötte után azonnal je-

lentkezett a Vörös Hadseregbe, és miután társaival együtt letette az esküt, hamarosan a vörősőrségbe osztották be, és Siófokra küldték szolgálatra. A helyi vörősőrség parancsnoka volt a proletárállam fennállásának egész ideje alatt. Itt kell megemlítenünk a később Horgosra került Tóth Lajost is, aki 1918 decemberében került haza orosz fogságból szülőfalujába, Tápiószelére. A proletárdiktatúra kikiáltása után ebben a községben is megalakították a helyi direktóriumot, amelynek elnöke lett. A helyi vörősőrség parancsnokává is őt választották. Tisztségeit sikeresen látta el, és a lakosság óriási többségének bizalmát élvezte. Közmegelégedésre irányította pl. a község határában megindított földosztást is, a községben mégis ellenforradalmi zendülés tört ki, és a helyi vörősőrség összetűzött a zendülés részvevőivel, a volt csendőrökkel. Ebben az összetűzésben két csendőr és négy vörősőr elesett. Az ellenforradalmi kísérletet azonban sikerült meghiúsítani és az életben maradt 12 csendőrt lefegyverezni.

A Tanácsköztársaság ideje alatt az országban tanuló diákok közül is többen beléptek a vörősőrségekbe. Erről Vica Mlinarević kikindai részvevő visszaemlékezései állnak rendelkezésre. Kalocsán tanult a tanítóképzőben. Április elején, amikor toborzó bizottság érkezett a városba, az egész harmadik osztály jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Nagy részüket a vörősőrségbe osztották be. Néhány napi kiképzés után Mlinarević is vörősőr lett: Kecskeméten és Csongrádon szolgált. Egy időben őrségparancsnok is volt. Egységét később Sándorfalvára helyezték át, ahol az volt a főfeladatuk, hogy megakadályozzák az akkortájt Szegeden már javában szervezkedő ellenforradalom ügynökeinek átszivárgását a Tanácsköztársaság területére.

Külön ki kell még térnünk a Kommün idejében Budapesten tanuló vajdasági egyetemi hallgatókra is. Ezek nagy része 1919 februárjában, tehát már az SHS királyságból került a fővárosba, hogy tanulmányait tovább folytassa. Nagy részük tevékenyen részt vett az egyetemi ifjúság szervezeteinek munkájá-

ban. A Tanácsköztársaság idején pl. Budapesten tanult Gál László ismert vajdasági író is, aki a kilencedik kerületi ifjúsági vezetője volt. Ugyancsak Budapesten tartózkodott dr. Lőbl Árpád (Lőrinc Péter) jeles történész és író, aki szintén egyetemi tanulmányainak folytatására utazott 1919 februárjában a fővárosba, és itt érte a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása. Ő is bekapcsolódott a forradalmi kommunista, szocialista ifjúsági szervezetbe. Önéletírásában *(Válságok és erjedések*, Forum, 1962.) megemlíti Őrs László, a későbbi orvos tevékenységét, aki ugyancsak 1919 februárjában került Budapestre. A fővárosban tanult a tanácshatalom idején Boschán Jakob is.

Külön kell szólnunk arról, hogy a Hadügyi Népbiztosság a Vörös Hadsereg megalakítására vonatkozó rendeletében nagy figyelmet szentelt a munkás-tartalék-zászlóaliak felállításának. Ennek az intézkedésnek legfőbb célja az volt, hogy a szervezett munkásság soraiból olyan különleges fegyveres alakulatokat hozzanak létre, amelyek teljesen megbízható elit-tartalékként bármikor bevethetők és a legválságosabb helyzetekben is felhasználhatók legyenek a külső ellenség és a belső ellenforradalmi kísérletek ellen. A munkászászlóaljak kiképzése főleg a munkaidőn kívül történt, s a parancsnoki káder is a munkások soraiból került ki. A volt katonatisztek részt vettek ugyan a munkászászlóaljak kiképzésében, de parancsnoklási hatáskörük egyáltalán nem volt. A fővárosi nagyüzemekben egyes népbiztosok részvételével már április 8-án toborzó népgyűléseket tartottak, melyeken egyhangú határozatokat hoztak a budapesti tartalék munkáshadsereg gyári osztagainak megalakításáról. Ezután a gyárakban és üzemekben megkezdődött a munkások toborzása, és minden nagyobb ipari objektumban toborzó bizottságokat alakítottak. A toborzás jelentős eredménnyel járt, s alig két hét alatt 8 munkásezredet alakítottak, melyek összlétszáma 13 000 fő volt. Elsőnek „a csepeli vörös ezred" alakult meg. A Hadügyi Népbiztosság a katonai szállítások sikere érdekében elrendelte külön vasutasezred megalakítását

is. Csak szórványos adatokkal rendelkezünk a munkásezredek vajdasági részvevőiről, s ezek is főleg 1919 májusára, vagyis a Vörös Hadsereg újjászervezésének időszakára vonatkoznak. A munkásezredek szervezése ebben az időben is javában folyt, s helytállásukról és a különböző frontokon vívott harcaikról a Tanácsköztársaság honvédő háborújának ismertetése során még lesz szó. A tizedik gyári munkásezred lajstromában olvashatjuk pl., hogy ebben az egységben szakasz- illetve századparancsnokok voltak Zemanek Károly Zentáról, Sváb Károly Adáról és Pich János Szabadkáról. A győri vas- és fémmunkások szakszervezeti lajstromozó bizottságában a következő nevek vannak bejegyezve: Papp Lajos (Torontál-Torda), Veszti Pál (Becse), Varga István (Bácsföldvár) és Kopcsinovics Károly (Újvidék). A visszaemlékezésekben is találhatók még adatok a munkásezredek vajdasági katonáiról. Móre János (Szabadkáról) a fémmunkások ezredében szolgált, a szkorenováci Szunyog János pedig a vasutasezredben.

Külön fontosságú az úgynevezett Lenin-fiúk mozgó századának és a tengerész különítménynek a szerepe. A nagy létszámú karhatalmi szervek helyett a forradalom időszakában szükség esetén külön gyors mozgású, ütőképes különítményeket szerveztek. Ezek között legjelentősebb volt a Visegrádi utca őrségéből és a matrózokból alakult mintegy 200 főt számláló „Lenin-fiúk különítménye". A jól felfegyverzett különítmény válogatott emberekből állt, és az ellenforradalmi mozgalmak elfojtásában sikeresebben lépett fel, mint a vörösőrségek. Katonái meggyőződéses és áldozatkész forradalmárok voltak, és nemcsak Budapesten léptek fel a tanácsállam ellenségei ellen, hanem a vidéki lázadások leverésében is tevékeny szerepük volt. Ennek a különítménynek is voltak vajdasági származású tagjai. Csak néhányuk nevét találtuk meg a feljegyzésekben. E különítményben szolgált az újvidéki Mihajlović Franja, volt tagja valószínűleg a szabadkai Tóth Kálmán is, akit azonban a források szerint az első mozgó különítménybe osztottak be. Egy másik volt szabadkai forradalmár, Bogár

János visszaemlékezéseiben azt állítja, hogy a Gajdos József vezette tengerész különítményben szolgált, és ez az egység is többször részt vett az ellenforradalmi próbálkozások és felkelések leverésében. Egy alkalommal Szolnoknál is bevetették az egységet, ahol ellenforradalmi lázadásra került sor. Később, június 24-én a budapesti ellenforradalmi felkelés leverésére mozgósították ezt az egységet. Legtöbb adatot a különítményről a kikindai Nagy Béla szolgáltatott, aki ebben az alakulatban szolgált egészen a forradalom bukásáig. Ha hitelesnek fogadjuk el a több mint fél évszázad távolából adott nyilatkozatot, akkor Nagy Bélát egyik forradalmár barátja beszélte rá, hogy belépjen a Lenin-fiúk különítményébe.

A MAGYARORSZÁGI INTERNACIONALISTA SZOCIALISTA-KOMMUNISTA FÖDERÁCIÓ

A délszláv szekció

A proletárforradalom győzelme után a magyar kommunisták, de a baloldali és a centrista szociáldemokraták is abban a szilárd meggyőződésben éltek, hogy a szomszédos országok proletariátusa hamarosan követi majd a magyar példát, megdönti a polgári rendszert, és így Közép- és Délkelet-Európában a proletárdiktatúrák jönnek létre, amelyek a Magyar Tanácsköztársasággal internacionalista szövetségre lépnek. Várakozásaikat és reményeiket csak táplálta a körülmény, hogy ezekben az országokban a Tanácsköztársaság kikiáltása utáni időszakban forradalmi helyzet volt kialakulóban, és a burzsoázia még nem tudta megszilárdítani osztályuralmát. Általában véve a magyar forradalmárok szilárdan hittek a még Szovjet-Oroszországból magukkal hozott elméletben, hogy a világforradalom is küszöbön áll, és szocialista forradalmak kezdődnek az európai országok nagy részében, a forradalmi hullám pedig végigsöpör Európán keletről nyugati irányba, s a Magyar Tanácsköztársaság létrehozása is ennek egyik megnyilvánulása. A tanácshatalom kikiáltása után Garbai Sándor, a forradalmi kormányzótanács elnöke a következőket mondta: „Az a meggyőződésem, hogy úgy a szerb, mint a román, német és cseh elvtársakra, de nem kételkedünk abban, hogy az olasz és francia elvtársakra is a mi döntő elhatározásunk nem tévesztheti el döntő hatását. Kell, hogy érlelő hatása legyen ennek a mi elhatározásunknak, hogy a nagy nemzetközi kapcsolat megteremtésével ledönthessük az imperializmus uralmát."

A magyar forradalmárok különösen remélték, hogy Ausztriában és Németországban a legrövidebb időn belül sor kerül a proletárdiktatúra kikiáltására, mivel ezekben az államokban a társadalmi és gazdasági helyzet súlyosságát még a vesztett háború következményei is fokozták. Ezek az események azután siettették volna a forradalmak kitörését a többi európai országokban is.

A magyar forradalmárok a proletárdiktatúra létfeltételeit a világforradalom kitörésében és Szovjet-Oroszország katonai segítségében látták, mert tudatában voltak annak, hogy a magára maradó tanácshatalom az imperialista államok halálos szorításában kétségtelenül alulmarad.

A Tanácsköztársaság vezetői, a lehetőségekhez mérten, a maguk részéről igyekeztek is támogatni a többi, főképpen pedig a szomszédos országok forradalmi mozgalmait. Ezért külön figyelmet fordítottak a Tanácsköztársaság területén élő nem magyar forradalmárok szervezésére. Ebben az igyekezetükben megfelelő tapasztalatot jelentett számukra a szovjet-oroszországi külföldi csoportok példája. Röviddel a Tanácsköztársaság kikiáltása után megalakult a Magyarországi Internacionalisták Szocialista-Kommunista Föderációja, amely az országban tevékenykedő külföldi internacionalisták szervezeteit egységbe tömörítette. Ebben a szervezetben egyesültek azonban nemcsak a Szovjet-Oroszországból visszatért nem magyar kommunisták csoportjai, hanem a Magyarországon élő nemzetiségek soraiból regrutálódott forradalmárok is; ez a szervezési forma azután jelentősen előmozdította a Föderáció tömegesítését.

A Föderáció voltaképpen nem volt egységes szervezet, hanem csupán a különböző nemzetiségű szekciók szövetsége. A szekciók munkájára a nemzeti sajátosságok is nagymértékben kihatottak. Egyébként 15 szekciója volt: délszláv, csehszlovák, német, román, szlovén, orosz, ukrán, lengyel, olasz, francia, bolgár, a muzulmánok úgynevezett Keleti Szocialista Pártja, a kárpát-ukrán területről származók úgynevezett Hegyvidéki

Szocialista Pártja, zsidó és végül a székely. Központja és a szekciók hivatalos helyiségei a budapesti VI. kerületi Rózsa utca 61. szám alatti Marx-Lenin házban voltak. A szekciók szorosan együttműködtek országuk kommunista pártjaival, vagy azokkal az osztályharcos forradalmi csoportokkal, amelyek a kommunista pártok létrehozásán fáradoztak. Az is a feladatuk volt, hogy a Vörös Hadsereg nemzetközi ezredeinek keretében a saját népcsoportjukból megfelelő létszámú alegységeket szervezzenek. Legfőbb feladatuk azonban a határon kívüli forradalmi mozgalmak erősítése volt, s ezért igyekeztek megtalálni e forradalmi mozgalmak támogatásának legmegfelelőbb formáit.

Érdeklődésünkre mindenekelőtt a Délszláv Szekció munkája tarthat számot, amely valószínűleg 1919. március 25-én alakult meg a Délszláv Kommunisták Budapesti Csoportja és a Magyarországi Délszláv Szociáldemokrata Párt egyesülése után. A vezetésben és általában a szekció eszmei irányvonalában a kommunista ideológia jutott érvényre. Döntő jelentőségű körülmény, hogy a szekció vezetőségében kiforrott, oroszországi forradalmi tapasztalatokkal rendelkező kommunisták is voltak. Egyik főszervezője pl. Ivan Matuzović volt, aki 1918 november végétől egészen a Tanácsköztársaság bukásáig Magyarországon maradt. Vajdaság vonatkozásában külön ki kell emelnünk Lazar Vukičević forradalmár jelentős szerepét. Ő, mint ismeretes, 1919 februárjában a Kun Bélával folytatott tanácskozások után tért vissza Jugoszláviába, és Vajdaságban a Pelagić nevét viselő forradalmi csoport szervezője volt. Belgrádban április 20-a és 23-a között részt vett Jugoszlávia Szocialista (kommunista) Munkáspártjának alakuló kongresszusán. A kongresszus után azonban a hatósági üldözések elől Tanács-Magyarországra menekült, és április végétől a Délszláv Szekcióban jelentős szerepet töltött be.

A szekció élén a kommunistákból és szociáldemokratákból álló 12 tagú direktórium állt. Volt azonban külön szervezési és agitációs, továbbá oktatási és művelődésügyi bizottsága,

később pedig létrehozták a „Délszláv Vörösgárda Szervező Bizottságát" is. A szekció vezetőségének munkájában jelentős szerepet vállalt Svetozar Mošorinski vajdasági kommunista is, aki a szekció polgári jellegű tevékenységét irányította a Tanácsköztársaság területén. Ugyanakkor Ivan Matuzović a délszláv katonai egységeket szervezte, a határon túli forradalmi tevékenység szervezője pedig Lazar Vukičević volt. A teljesség kedvéért megemlíthetjük még, hogy a szekció *Crvena Zastava* néven lapot indított, amely hetente kétszer jelent meg mintegy 25 000 példányban. A lap szerkesztésében Lazar Vukičevićen kívül még két horvát forradalmár vett részt.

A szekció — főleg a fővároshoz közelebb fekvő délszlávok lakta községekben — számos népgyűlést szervezett, s májustól kezdődőleg öt községben helyi szervezetet is alakított, melyeket a Délszláv Forradalmi Szocialista Csoport Helyi Szervezeteinek neveztek (Szentendre, Budakalász, Tatabánya, Győr, Kópháza). A szekció egyik döntő feladatának azonban a Magyar Vörös Hadsereg jugoszláv alegységeinek szervezését tekintette. A jugoszláv vörös zászlóalj szervezésén kezdettől fogva Ivan Matuzović dolgozott. A Tanácsköztársaság kikiáltása után nyomban hozzákezdett a munkához, s megalakulása után, mint ismeretes, az egység a Bátaszéktől Gyékényesig terjedő déli demarkációs vonalon teljesített szolgálatot. Parancsnokságának székhelyéül Kaposvárt tekintették. A magyar forrásmunkák szerint Ivan Matuzović volt a zászlóalj parancsnoka. Ennek bizonyos szempontból ellentmond a szabadkai dr. Kovács Károly visszaemlékezése, aki megemlíti, hogy a zászlóalj parancsnoki tisztével kezdettől fogva őt bízták meg. Dr. Kovács egyes okmányokat megőrzött, amelyeken az ő aláírása látható, s ez is valószínűsíti az ő parancsnoki kinevezését. Valószínű tehát, hogy a közvetlen katonai parancsnoklás a volt osztrák-magyar hadsereg őrnagya, dr. Kovács kezében volt, Ivan Matuzovićnak ugyanakkor mint az egység megszervezőjének és fontos politikai funkciókat

betöltő forradalmárnak az egész katonai szervezés, a déli demarkációs vonalon végzendő propagandatevékenység tartozott a hatáskörébe és a demarkációs vonalon levő jugoszláv katonák közötti agitációs propagandamunka. Ugyancsak az ő feladatkörébe tartozott a demarkációs vonalak mögött, a jugoszláv hátországban végzendő propagandatevékenység is. Azért az ő felettessége a jugoszláv vörös zászlóaljnál a politikai tevékenységre vonatkozhatot, míg a közvetlen katonai parancsnoklás feladatait dr. Kovács látta el. A zászlóalj legénységének egy része az oroszországi hadifogságból visszatért jugoszláv katonákból állt. Voltak azonban közöttük boszniaiak, továbbá a királyi hadseregből átszökött katonák is. A negyedik jugoszláv hadsereg parancsnokságának egyik 1919. július 4-i keltezésű jelentése arról tesz említést, hogy a szerb 6. gyalogezred százhúsz szökevénye szolgál a jugoszláv vörös zászlóaljban.

A jugoszláv vöröskatonákat a Magyar Tanácsköztársaság védelmén kívül az a célkitűzés is vezérelte, hogy közvetlen segítséget nyújtsanak a jugoszláv proletariátusnak, ha megindítja forradalmi harcát a burzsoázia uralmának megdöntésére. Ők is a világforradalom gyors kitörésére számítottak, s a forradalmi perspektívát kedvezőnek ítélték Jugoszláviában. A *Crvena Zastava* is ilyen értelmű cikkeket közölt, amelyek közül a május 24-i volt a leghatározottabb: „Jugoszláviát is mindössze néhány óra választja el a szocialista forradalomtól. Nekünk öntudatos proletároknak kötelességünk, hogy jugoszláviai elvtársaink segítségére siessünk, hogy megdöntsék a burzsoá uralmat és megvalósítsák az igazi népuralmat, a munkás-paraszt- és katonatanácsokat . . .

A Jugoszláv Vörös Hadsereg feladata, hogy fegyverrel segítse jugoszláviai testvéreinket ezen az egyedül helyes úton . . ."

A jugoszláv szekció a demokrácios vonalak mögötti jugoszláv területeken kifejtendő propagandatevékenységre és forradalmi munkára helyezte a fő súlyt. Ezért megszervezte a futárszolgálatokat, s megteremtette a kapcsolatot a Szerb-Horvát-

Szlovén Királyság forradalmi erőivel az agitációs propagandaanyag rendszeres terjesztésére a határon túl.

A szekció aktivistái közül sokan az életveszély árán is vállalkoztak a jugoszláv területen végzendő forradalmi munkára. A vezetőség futárai voltak pl. Spasoje Stejić vajdasági, továbbá Ibro Sahanić boszniai forradalmárok, akik rendszeres kapcsolatot építettek ki a jugoszláv forradalmárokkal.

A délszláv szekció a forradalmi agitáció rendszeresítése érdekében a Kaposvár-Pécs vonalon szervezett összekötő vonalat épített a Jugoszlávia irányában végzendő propaganda fokozására. Jugoszláv területen ugyanakkor Eszéken létesült forradalmi csoport. A Szekciónak ezzel voltak legrendszeresebb kapcsolatai, és a forradalmi szálak innen indultak ki az ország más területei, főleg Horvátország és Vajdaság irányában. A vajdasági Pelagić-szervezetnek is ezen a vonalon épültek ki kapcsolatai a délszláv szekcióval és ezen keresztül a Magyar Tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsával is. A délszláv szekcióban és ennek vezetőségében a vajdaságiak közül Lazar Vukičevićnek, Svetozar Mošorinskinek és Spasoje Stejićnek jutott a fegfontosabb szerep. A visszaemlékezések anyaga bizonyítja, hogy a szekció keretében forradalmi munkát végeztek más vajdaságiak is. A vrdniki Almandi Mihajlo ugyancsak futárszolgálatot teljesített, s a jugoszláv forradalmárok átszökését is irányította a Magyar Tanácsköztársaságba. Klajić Nićifor (Pancsova) a Kun Bélától kapott feladatok alapján egy ideig Kolozsváron végzett agitációs propagandamunkát, majd pedig Ivan Matuzović környezetében dolgozott, s a tőle kapott agitációs feladatokat látta el. Hasonló feladatköre volt a szabadkai Kutuzov Mladennek is, aki ugyancsak azt állítja, hogy Matuzović mellett kapott beosztást. A vajdasági történetírók műveinek tanúsága szerint Széll Juliska pl. azzal a küldetéssel érkezett Bánátba 1919 tavaszán, hogy lépjen kapcsolatba az itteni osztályharcos munkásmozgalom képviselőivel. Nem volt kevésbé fontos Mirković Savónak, a budapesti jugoszláv kommunista frakció titkárának futári sze-

repe sem. Hasonló küldetésben járt többször Jugoszláviában Holcinger Rudolf is, aki a Tanácsköztársaság védelmi harcaiban is részt vett mint az egyik műszaki egység parancsnoka. Futárszolgálatot teljesített még a szabadkai Hedrich Károly, a bánáti Mokker Lipót és az ugyancsak szabadkai Mátyás György.

A jugoszláv kommunista frakció és a Pelagić-csoport különmegbízottai jelentős pénzösszegeket csempésztek át a határon, amelyeket a vajdasági forradalmi munkásmozgalom segélyezésére fordítottak. Ezekben a különleges küldetésekben részt vettek Franyo Drobnik, Spasoje Stejić, Lazar Manojlović, Sava Lazić, Lidija Lazić, Aleksandar Jablonski, Nikodije Rafajlović, Széll Juliska, Uroš Jovanović és még sokan mások. Franjo Drobnik visszaemlékezése szerint a jugoszláviai forradalmi munkásmozgalom egyesítő kongresszusának idején a Tanácsköztársaságból kb. egymillió koronát sikerült átcsempészni, amelyet azután eljuttattak egyes munkásmozgalmi központoknak.

A Tanácsköztársaság bukása után jó néhány délszláv forradalmár a Horthy-féle terror áldozata lett. Nagy részüknek azonban sikerült emigrálni és tovább folytatni a forradalmi szervező munkát.

FORRADALMI LEHETŐSÉGEK JUGOSZLÁVIÁBAN

A Magyar Tanácsköztársaság vezetői kezdettől fogva tisztában voltak azzal, hogy a proletárállamot halálos veszély fenyegeti a győztes antanthatalmak részéről és Ausztria kivételével a szomszédos országok részéről is. A szocialista forradalom még csak egyetlen közép-európai államban győzött. A forradalom új központja, a vörös Budapest mindössze 200 kilométerre volt Bécstől, 900 kilométernyire Berlintől és körülbelül 1500 kilométerre Párizstól. A magyar forradalom útmutatásul szolgált azok számára is, akik a világforradalom kitörésében hittek, s egyben annak a tételüknek igazolását látták benne, hogy a forradalmi erők megkezdték végső leszámolásukat a tőkés kizsákmányoló rendszerrel. A világforradalom közeli kitörésének lehetőségében a magyar forradalmárok nagy többsége ugyancsak szilárdan hitt. Ezzel a lehetőséggel kapcsolták össze a Magyar Tanácsköztársaság fennmaradását, mivel arra számítottak, hogy a világforradalom kitörése megakadályozza a külföldi intervenciókat és meghiúsítja a tanácsálam megsemmisítésére irányuló terveket. A proletárállam fennmaradásának biztosítékát továbbá Szovjet-Oroszország várható katonai segítségében látták. A közvetlen kapcsolatok létrehozására a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása utáni első időszakban, pontosabban 1919. április első felében reális lehetőség is volt, mert az Ukrán Vörös Hadsereg csapatai alig 120 kilométernyire álltak a magyar határtól, s a két proletár hadsereg egyesülése megvalósíthatónak látszott. Később azonban az ukrajnai hadihelyzet rosszabbodása miatt a Szovjet-

Oroszország közvetlen katonai segítségéhez fűzött remények is szertefoszlottak.

A világforradalom kitörésébe vetett hit azonban tovább élt. A magyar forradalmárok elsősorban Ausztriában és Németországban számítottak a proletárforradalom gyors kitörésére. A szomszédos országok közül a jugoszláviai belpolitikai helyzetet találták legérettebbnek a forradalom kitörésére. Ezért a proletárállam sajtója a Tanácsköztársaság kikiáltása utáni első napoktól kezdve nagy figyelmet szentelt a jugoszláviai belpolitikai eseményeknek. A Kormányzótanács kiáltványa „Figyelmeztet, hogy a cseh-szlovák és román burzsoázia intervenciót készít elő a magyar proletárforradalom fegyveres elfojtására." E kiáltványban nem történt említés a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságról, mivel a magyar forradalmárok már akkoriban úgy ítélték meg a helyzetet, hogy a jugoszlávok területi igényeiket Magyarországgal szemben kielégítették, s ezért a jugoszláv hadsereg az esetleges intervencióban nem vesz részt. A kormánytanács a továbbiakban felhívta a szerb és horvát proletariátust, hogy lépjen fegyveres szövetségre a magyar proletariátussal. Ezek a felhívások egyébként a Magyar Tanácsköztársaság külpolitikai irányvonalát is tükrözték, bár helytelen volna úgy értelmezni, hogy a tanácsállam a jövőben fegyveres beavatkozással is elő kívánja segíteni a forradalmi érdeklődést a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban. Ez a szövetség a jövőben csak akkor jönne létre, ha Jugoszlávia proletariátusa saját erejéből kivívná győzelmét.

A Magyar Tanácsköztársaság fennállásának első heteiben vezetőinek magatartását az óvatosság jellemezte, mert a proletárállam külpolitikai helyzete igen bizonytalan volt, belpolitikai és társadalmi bázisa pedig a lakosság nagy többségének támogatása ellenére sem konszolidálódott eléggé. Ezért a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság irányában sem kezdeményeztek olyan lépést, amely a jugoszláv forradalmi erőkkel való fegyveres szövetség megkötésére irányult volna. Az új rendszernek lélegzetvételre volt szüksége, hogy megszilárdulhasson, s ezért

a szomszédos államok irányában is tartózkodtak minden olyan lépéstől, amely indokul szolgált volna a támadásra. A Forradalmi Kormányzótanács ellenkezőleg kifejezte készségét a diplomáciai tárgyalásokra. Különben is a Magyar Vörös Hadsereg — amelynek megalakítása március 25-én kezdődött, és létszáma a román intervenció kezdetén mindössze 50 000 fő volt — nem kezdhetett komoly katonai akcióba a szomszédos államok jól felszerelt és túlerőben levő hadseregei ellen. A proletárállam fennállásának első napjaiban a Forradalmi Kormányzótanács külügyi népbiztosa egy rövid ideig a délről jövő intervenciós támadás közvetlen veszélyétől tartott. Április első felében viszont túlságosan is optimista nézet uralkodott arról, hogy a Magyar Tanácsköztársaságot egyelőre nem fenyegeti a külső intervenció veszélye. Mindezek ellenére a proletárállam katonai és politikai vezetői, akárcsak az egész magyar hivatalos közvélemény, nagy érdeklődést tanúsítottak a jugoszláviai belpolitikai események és az ország proletariátusának forradalmi harcai iránt. Ezekről sokszor túlzó híresztelések kaptak szárnyra, melyekből olyan következtetéseket vontak le, hogy Jugoszláviában a proletárforradalom kitörése már csak rövid idő kérdése. A *Vörös Újság* pl. március 28-án hírt adott arról, hogy Horvátországban a néptömegek kifejezésre juttatták szolidaritásukat a Magyar Tanácsköztársasággal, és a kommunista eszmék gyorsan terjednek a Muraközben is. A Forradalmi Kormányzótanács elnöke, Garbai Sándor pedig 1919. április elsején Szatmárban, a déli demarkációs vonal közelében beszédet mondott, amelyből ugyancsak kicsendült a világforradalom közeli kitörésébe vetett hit és a bizakodás, hogy a szomszédos népekkel közös harc kezdődik a kapitalista járom szétzúzására. Más forrásokból kitetszik, hogy a magyar forradalmárok a proletárdiktatúra perspektíváit a szomszédos államok közül Ausztria után Jugoszláviában tartották a legkedvezőbbnek ezekben a napokban. Április első felében a *Vörös Újság* is több hírt közölt a jugoszláviai belpolitikai helyzetről, horvátországi eseményekről, zágrábi tömeges tüntetések-

ről és a Karađorđević-diktatúra iránti ellenszenvről. Híradások szóltak a szerb hadsereg soraiban tapasztalt forrongásokról és a Pécsett állomásozó szerb egységekben kitört forradalmi zendülésekről. Április 11-én a szerb katonák és csendőrök egy csoportja az Újszegedet és Szegedet összekötő hídon elhelyezett őrségzónát elhagyta, fegyvereit eldobálta, forradalmi dalokat énekelve átvonult Szegedre, és barátkozásba kezdett a helyi lakossággal. Ezeket az eseményeket a forradalmi sajtó úgy értelmezte, hogy Szerbiában kitört a forradalom, és a szerb katonák fellépései is ezekkel az eseményekkel függnek össze. A budapesti Ötszázak Tanácsának április 11-i ülésén Bőhm Vilmos hadügyi népbiztos szintén azt közölte, hogy Szerbiában kitört a proletárforradalom, amelyet a jelenlevők nagy lelkesedéssel vettek tudomásul. Hírek érkeztek a demarkációs vonalon állomásozó jugoszláv csapatok soraiban észlelt forradalmi zavargásokról is.

Az újszegedi szerb katonák fellépése után a Hadügyi Népbiztosság elrendelte a 2. és 6. hadosztály parancsnokságának, hogy ha a helyzetet kedvezőnek ítélik meg, tegyen intézkedéseket Szeged és Újszeged elfoglalására, és ezt a tervet lehetőleg harcok nélkül vigye véghez.

A Hadügyi Népbiztosság azonban hamarosan összefoglaló jelentést készített, amelyben megállapította, hogy a szerbiai proletárforradalom kitöréséről szóló hírek nem feleltek meg a valóságnak. Ennek következtében a déli szomszéd iránti érdeklődés egy időre csökkent, mert közben megindult a román intervenciós hadsereg támadása is.

AZ INTERVENCIÓ MEGINDULÁSA

A román hadsereg támadása. Vajdaságiak részvétele a védelemben

A Magyar Tanácsköztársaság létét megalakulásától kezdve halálos veszedelem fenyegette az antantállamok és szövetségeseik részéről. A fenti államok katonai és polgári vezetői a kezdettől fogva azon az állásponton voltak, hogy meg kell dönteni a proletárdiktatúrát, és vissza kell állítani a polgári rendszert. Ezért már a Tanácsköztársaság kikiáltása utáni első napokban szigorú blokád alá helyezték az országot, hogy az éhség fegyverével is gyengítsék a proletárállamot. A Tanácsköztársaság elleni fellépés módját illetően azonban az antantállamok katonai és politikai vezetőinek véleménye nem volt azonos. A franciák — főleg a katonai vezetők — a haladék nélküli fegyveres intervenció mellett foglaltak állást, és a balkáni francia haderő főparancsnoksága egy közös — francia, angol, amerikai, román, jugoszláv és görög egységekből álló — haderő létrehozására tett javaslatot. A párizsi Négyek Tanácsa azonban ezt a javaslatot elutasította. Wilson amerikai elnök és Lloyd George angol miniszterelnök inkább politikai és diplomáciai manőverezéssel, valamint a proletárdiktatúra belső ellenségeinek segítségével kívánta megdönteni a proletárállamot. Az angol és amerikai politikusok komolyan tartottak tőle, hogy a Tanácsköztársaság elleni intervenció kiváltja az angol és amerikai munkásság felháborodását. Számoltak azzal, hogy a Tanácsköztársaság jelentős segítséget kaphat Szovjet-Oroszországtól, és így a gyors intervenció helyett hosszú lejáratú háborúra kerül sor Közép-Európában. Ezek a politikusok egyelőre azért is tartózkodtak a katonai intervenciótól, mert tisztában voltak azzal is, hogy a békés úton létrejött

Tanácsköztársaságban a nép túlnyomó többsége a proletárállam híve, másrészt pedig a fegyveres beavatkozás ellentmondana a Wilson által hangoztatott „igazságos békével" és a népek önrendelkezési jogáról szóló proklamációval.

A Tanácsköztársaság szomszédai közül a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak komoly politikai ellentétei voltak Olaszországgal és Bulgáriával. Ugyanakkor a Magyarországgal szembeni területi igényeit nagyrészt már kielégítette. Jugoszlávia népei a világháborúban elszenvedett vérveszteségek és pusztítások miatt különben is rég megelégelték már a háborút. A forradalmi munkásmozgalom és munkásság politikai és gazdasági harca ugyanakkor egyre nagyobb méreteket öltött az országban. A jugoszláv politikusok a Tanácsköztársaság elleni intervenció előkészítésében és végrehajtásában ezért nem vettek részt.

Csehszlovákia és Románia azonban kezdettől fogva más magatartást tanúsított az intervenció kérdésében. Ezeknek az államoknak még területi igényeik voltak Magyarországgal szemben, és az intervenció révén azokat a területeket is megszállhatták, amelyekre még igényt tartottak. Ugyanakkor az említett államok burzsoáziája komolyan tartott attól a lehetőségtől is, hogy a Tanácsköztársaság példája hatással lesz népeikre. Csehszlovákia és Románia uralkodó körei ezért már a kezdetben sem idegenkedtek az intervenció gondolatától és az ebben nekik szánt szereptől. A győztes nyugati hatalmak ugyanis bizonyos latolgatás után elvetették a közvetlen támadás gondolatát és csapataik esetleges részvételét a magyarországi intervencióban. A francia katonai parancsnokság ezért a szomszédos államok intervencióját szorgalmazta. Az antanthatalmaknak a Tanácsköztársasággal szomszédos szövetségesei komolyan számoltak azzal a lehetőséggel, hogy a proletárállamnak sikerül közvetlen kapcsolatba lépnie Szovjet-Oroszországgal, és ily módon a forradalom pozíciói Közép-Európában is jelentősen megerősödnek. Ezért a Magyar Tanácsköztársaság mielőbbi felszámolására törekedtek.

A Tanácsköztársaság elleni támadást, Csehszlovákia és Románia csapatainak részvételét továbbra is a francia katonai vezetőség készítette elő az angol és amerikai politikusok megkerülésével, mivel Smuts tábornok ismert budapesti missziója után az antant politikusok úgy vélekedtek, hogy a Tanácsköztársaság belpolitikai helyzete nem szilárd, tehát kedvező kilátások vannak diplomáciai úton való megdöntésére is.

A már említett okok miatt Jugoszlávia részvételére nem lehetett számítani. Románia és Csehszlovákia uralkodó körei azonban hozzájárultak az intervencióhoz. Elsőként április 16-án a román hadsereg kezdte meg a hadműveleteket a Tanácsköztársaság keleti, úgynevezett Tiszán túli területe ellen. Az intervenciós román hadsereg a támadás megindulásakor összesen 64 gyalogos zászlóaljból, 28 lovasszázadból és 48 ütegből állt. Ezzel szemben a magyar vörös hadsereg a keleti harcvonalon mindössze két hadosztályt és egy önálló dandárt tudott felsorakoztatni, vagyis összesen 34 zászlóaljat és 16 üteget. Az intervenciós hadsereg tehát több mint kétszeres túlerőben volt.

A helyzetet még súlyosbította, hogy a keleti vörös hadsereg legerősebb egységének, az úgynevezett Székely Különítménynek parancsnoki kara ellenforradalmi beállítottságú volt, és nem volt hajlandó határozottan harcba szállni a proletárdiktatúráért, hanem jelentősebb ellenállás nélkül elrendelte a Székely Különítmény visszavonulását. Figyelmünkre főleg a 6. vörös hadosztály harcai tarthatnak számot, mert ebben az egységben számos vajdasági katona is szolgált. A hadosztály egyébként a Halmágy-csúcstól a Tiszáig terjedő több mint 200 km-es frontszakaszon helyezkedett el, s kötelékében volt a 46-os és a 101-es dandár is. A 46. dandár része volt a 46. vörös ezred is, amelyben a vajdaságiak (észak-bánátiak) is harcoltak. A 6. vörös hadosztály ellen támadó román egységek jelentős túlerőben voltak, és ezért a vörös hadosztály nem tudta megakadályozni előnyomulásukat. E hadosztálynak egyébként a Fehér-Körös völgyében mindössze három zászlóalja volt, és így

a csapatokat a bekerítés veszélye is fenyegette. Egyes helyeken pánik tört ki, és a csapatok harci szelleme erősen csökkent. A hadosztály csapatainak nagy részét ezért a Világos-Bokszeg-Belényes vonalra vonták vissza a további ellenállás megszervezése és az ellentámadás előkészítése céljából. A demoralizált csapatokkal azonban e tervet nem lehetett végrehajtani, és így a hadosztály egységeit újabb védelmi vonalakra kellett irányítani. A harci készség csökkenéséhez nagymértékben hozzájárult a hadosztály rossz ellátása és a hiányos fegyverzete is.

A hadügyi népbiztosság fontos intézkedéseket tett a román támadás elleni védelem megszilárdítására. A Vörös Hadsereg főparancsnokságát utasította, hogy újabb egységeket irányítson a frontra. A román hadsereg túlereje egyre fokozódott, az egyes zászlóaljaknál pedig elhatalmasodott a fejetlenség. Adatok szólnak arról, hogy amikor a 46. vörösezred első és második zászlóaljának katonái Makóról, illetve Hódmezővásárhelyről parancsot kaptak az elvonulásra, egyszerűen megtagadták a parancs végrehajtását. A frontvonal többi szakaszain is folyt a visszavonulás. Április 20-ig a román hadsereg elérte azt a vonalat, amelyet haditervében a harcok első szakaszának céljaként tüntetett föl. A fronthelyzet súlyossága miatt április 19-én a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács Kun Béla javaslatára elhatározta, hogy felhívással fordul az ország munkásságához a toborzás meggyorsítása és új munkásegységek megalakítása céljából. A felhívásnak volt is foganatja, és a munkásegységek szervezése meggyorsult. A szervezett munkások főleg Budapesten jelentkeztek tömegesen az alakuló egységekbe.

Ennek eredményeként hamarosan új, főleg szervezett munkásokból álló egységeket irányíthattak a frontra. Megalakították a tiszántúli Vörös Hadsereg külön parancsnokságát, a helyzet azonban az egész frontvonalon továbbra is súlyos volt, különösen a középső szakaszon. A Székely Különítmény állandó visszavonulása megakadályozta a védelem megszilár-

dulását. Több egység az előbbi harcokban úgyszólván teljesen felmorzsolódott. A 46. vörösezred két zászlóalja is egy-egy századnyira olvadt le. A 3. zászlóaljat is újjá kellett szervezni.

Az április 22-e utáni harcokban a Magyar Vörös Hadsereg új egységei is részt vettek. Megérkeztek a frontra az első és negyedik hadosztály csapatai. Mindezek ellenére a tiszántúli frontot mégsem sikerült megszilárdítani, és ki kellett üríteni Debrecent is. Április 26-án már világossá vált, hogy a Vörös Hadsereg a kapott erősítésekkel sem tudja megvédeni a Tiszántúlt, és ezért három hídfő kivételével elrendelték a terület kiürítését. Ezen a napon a Székely Különítmény katonáinak nagy része letette a fegyvert a román hadsereg előtt. Ilyen helyzetben a hatodik hadosztály is folytatta az elrendelt visszavonulást. A déli szárnyon levő erőket, vagyis a 46. vörösezred részeit Kunszentmártonra irányították.

A kanizsai Kenyeres Ferenc, aki a 46. ezred harmadik zászlóaljában szolgált, így emlékezik vissza a zászlóalj harcainak egyik epizódjára: „A zászlóalj egyik százada Honctőn tartózkodott. A falu tűz alatt volt. Az egységet a bekerítés veszélye fenyegette, megszakadt a kapcsolat a többi csapatokkal. A századhírnök is elesett, és az egész századot a megsemmisülés veszélye fenyegette. A román egységek közben felfejlődtek a támadásra. Sikerült őket visszaverni és létrehozni az összeköttetést a zászlóalj zömével, de ekkor már a század legénységének fele sem volt meg. Borosjenőnél a zászlóalj más egységekkel együtt sikeres ellentámadást indított, és a románokat visszaszorította. Ezekben a harcokban a jobb lábamra megsebesültem. A román csapatok gyorsan rendezték soraikat, és ellentámadást indítottak. Egy napig ide-oda hullámzott a front, de végül is vissza kellett vonulnunk Borosjenőre és Kisjenőre, majd tovább Békésgyula irányában."

A Tiszántúl kiürítésével kapcsolatos utolsó harcokban a 46. vörösezred 3. zászlóalját — amelyben a vajdaságiak harcoltak — a 4. hadosztály alá rendelte a hadseregparancsnokság, mivel az úgynevezett Kenderes-szigetnél tartózkodó egységet

Kisújszállás előtt vetették harcba a 4. és 6. hadosztály közötti hézag kitöltésére. Ezekben a harcokban a zászlóalj derekasan megállta a helyét, s fedezete alatt a 4. hadosztály visszavonulását zavartalanul végrehajthatták. E hadmozdulat során azonban április 27-én a zászlóaljat dél és délkeleti irányból támadás érte, és így kénytelen volt visszavonulni.

Április 3-áig a Vörös Hadsereg keleti egységei befejezték a Tiszántúl kiürítését, a tiszafüredi és a szolnoki hídfő kivételével. Május elsején és másodikán azonban ezek a hídfők is elestek, a keleti front összeomlása tehát beteljesedett. Ezekben a harcokban a második vörös hadosztály egységei csak az utolsó napokban vettek részt és fedezték a csapatok zavartalan átkelését a Tiszán.

A bácskai vörös ezred parancsnoksága április 15-én, vagyis amikor hírek érkeztek a román támadás megindulásáról, értesítette a kiskunhalasi direktóriumot, hogy az érzésére bízott védőszakaszon általános utasítást adott ki az ellenséges támadás esetére. Az ezredparancsnokság hasonló utasításokat adott a jánoshalmi, kalocsai és a halasi védőszakaszoknak. Ugyanakkor kijelölte a hadmozdulatok végrehajtásával megbízott egységeket, s ezek között megemlítette a 38. gyalogezred 6. zászlóalját Strilic Imre zászlóaljparancsnok vezetése alatt, továbbá a bácskai vörösezred páncélvonatát egy 60 tengelyből álló szerelvényt; a kincstári javak elszállítására Schreiber, Trischler, Messik és Mischinger nevő tisztek kaptak megbízást.

Az ezredparancsnokságnak ezt az utasítását a kiskunhalasi direktóriumhoz egy április 24-i keltezésű értesítése követte, mely szerint a második hadosztály parancsnoksága utasította a védőszakasz parancsnokságát: a munkástanáccsal egyetértésben gondoskodjék a kincstári javak akadálytalan elszállításáról. A román fronton április vége felé kialakult hadihelyzet következtében a bácskai vörösezred védelmére bízott területeket is a támadás veszélye fenyegette. Erre utal az ezred megerősítése tüzérséggel. Az ezred parancsnoksága április 27-én írásban értesíti a kiskunhalasi direktóriumot, hogy a közel-

jövőben egy négy lövegből álló üteg érkezik, és az ágyúk vontatására 24 erős ló, a lőszer szállítására pedig 8 fogatolt kocsi kijelölése szükséges. Ilyen visszavonulási utasítást adott ki a Budapesti Katonai Parancsnokság is 1919. május 6-án, amely a 6. hadosztály területén állomásozó pótkeret kiegészítő parancsnokságokra és a régi hadsereg egyéb maradványainak alakulataira vonatkozik, amelyeket a hadügyi népbiztosság és a budapesti katonai parancsnokság rendelete értelmében május 5-től kezdődően feloszlattak. Ezeket az egységeket, illetve parancsnokságokat a rendelet értelmében a Dunától keletre kellett visszavonni végleges elhelyezésükig. Itt főleg olyan egységek kiegészítő és pótkeret-parancsnokságairól van szó, amelyekben vajdaságiak is szolgáltak. A rendelet értelmében Lovasberényre kellett áthelyezni az újvidéki volt honvéd közös kiegészítő és a szabadkai volt honvéd kiegészítő parancsnokságot. Ugyanakkor Bicskére utasították a szabadkai közös kiegészítő parancsnokságot és a 86. volt közös pótkeretet. Végül Paksra helyezték át a zombori volt közös kiegészítő parancsnokságot a 23. közös gyalogezred pótkerettel együtt.

A kiürítéssel kapcsolatos intézkedésekre azért is szükség volt, mert a Magyar Vörös Hadsereg Tiszántúlon elszenvedett vereségei folytán a román hadsereg akadálytalanul nyomulhatott előre, az egész frontvonalon elérte a Tiszát, és fennállt a veszély, hogy a folyón átkelve folytatja előnyomulását Budapest felé. Ugyanakkor a felbomlófélben levő keleti Vörös Hadsereg nem volt olyan helyzetben, hogy komoly ellenállást tanúsíthasson. A román hadsereg azonban, miután elérte a Tiszát, beszüntette hadműveleteit, mivel egyes egységeket a besszarábiai frontra kellett átirányítani, ahol a Szovjet Vörös Hadsereg jelentős sikereket ért el, és veszélyeztette a román uralkodó körök érdekeit. Ugyanakkor Párizsban az angol és amerikai diplomácia, amely még mindig békés úton kívánta felszámolni a Tanácsköztársaságot, erélyesen tiltakozott a román intervenció ellen, mivel az egész akciót a franciák

manőverezésének tekintette, s végeredményben a franciák befolyásának növekedésétől tartott Közép-Európában.

Hosszas előkészületek után április 27-én északon megindult a csehszlovák intervenciós hadsereg támadása is a Magyar Tanácsköztársaság ellen. A csehszlovák hadsereg létszám és fegyverzet tekintetében lényegesen gyengébb volt a románnál, és szervezése is még folyamatban volt. Ezért is nem indulhatott meg a támadás a román intervencióval egyidőben. A Magyar Vörös Hadseregnek e frontszakaszon védekező csapataival szemben azonban a csehszlovák hadsereg is kezdettől fogva túlerőben volt. Itt ugyanis az ötödik és a harmadik hadosztály egységei szálltak szembe a csehszlovák hadsereggel, melyeket azonban a román támadások napjaiban nagyon meggyengítettek és megfelelő tartalékok nélkül hagytak.

Az eddigi kutatások tanúsága szerint az északi arcvonalon küzdő Vörös Hadsereg csapatai közül a 29. brigádban voltak vajdaságiak. Vörös László, az ismert munkásmozgalmi harcos visszaemlékezéseiben megemlíti a zombori dr. Sárai Szabó Zoltánt, aki az északi harcokban a 29. dandár parancsnoka volt. Feltételezhető, hogy ebben a dandárban, de az északi fronton harcoló többi egységekben is voltak még vajdaságiak.

A MÁJUS ELSEJEI VÁLSÁG

Új forradalmi lelkesedés. A Vörös Hadsereg újjászervezése

Május elsején a Magyar Tanácsköztársaság helyzete szinte kilátástalannak látszott. A román hadsereg elfoglalta a Tiszántúlt, és bármikor átkelhetett a Tiszán, hogy meginduljon a főváros ellen. Északról pedig a csehszlovák hadsereg fenyegette a fővárost. A Tanácsköztársaság területe csak a Dunántúlra és a Duna-Tisza közére korlátozódott, ezt is a többszörös túlerőben levő intervenciós egységek vették körül. A francia és jugoszláv csapatok is bármikor támadást indíthattak, és egy-két nap alatt elérhették Budapestet.

A felszabadult dolgozó nép lelkesen ünnepelte az első szabad májust, a Tanácsköztársaság viszont súlyos válságát élte, s fennállása, léte függött a következő napok eseményeitől.

Ilyen helyzetben ült össze a Forradalmi Kormányzótanács Politikai Bizottsága május elsejétől május másodikára virradó éjjel. Az ülésen a szakszervezetek küldöttsége is megjelent, s követelte a Kormányzótanács lemondását, valamint a hatalom ideiglenes átadását egy 12 tagú direktóriumnak. A politikai bizottság az ülésen nem hozott határozatot, hanem másnapra halasztotta a végleges állásfoglalást.

A Kormányzótanács másnap délutáni ülésére meghívták a Budapesti Munkás- és Katonatanácsok, a fővárosi munkászeredek képviselőit és a Vasas Szakszervezet Bizalmi Testületét. A jobboldali szociáldemokraták és a szakszervezeti vezetők azzal a meggyőződéssel távoztak az ülésről, hogy a Tanácsköztársaság órái meg vannak számlálva. Bőhm Vilmos, a hadsereg főparancsnoka ezért május 2-án reggel elrendelte a harci cselekmények beszüntetését. Ugyanakkor parancsot adott, hogy

a Vörös Hadsereg kijelölt tisztjei lépjenek érintkezésbe a három szomszédos állam hadseregének képviselőivel a fegyverszünet létrehozása érdekében. A külpolitikai helyzettel párhuzamosan a belpolitikai helyzet is tovább romlott, több helyen ellenforradalmi lázadásokra került sor, és néhány helységben megfosztották hatalmuktól a direktóriumokat is (Eger, Szolnok).

A forradalmi Kormányzótanács május 2-i, délutáni ülésén Kun Béla nyíltan feltárta a katonai és politikai helyzetet, s a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták a harc folytatása mellett foglaltak állást. Ugyanakkor elhatározták, hogy a Budapesti Munkástanács útján kérdést intéznek a szervezett munkásséghoz és a főváros proletariátusához: hajlandó-e tovább folytatni a harcot? Az ülés részvevői azt a javaslatot is elfogadták, hogy a Tanácsköztársaság védelmére mozgósítani kell az egész munkásosztályt. A Forradalmi Kormányzótanács ezután — minthogy meggyőződött a szervezett munkásság vezetőinek harci készségéről s leküzdötte a politikai válságot — rendeletet adott ki a munkásosztály általános mozgósításáról. Ugyanakkor a hadügyi népbiztosság szigorú utasítást küldött a hadsereg főparancsnokához, hogy helyezzen hatályon kívül minden intézkedést, amely a hadműveletek beszüntetésére vonatkozott és erélyesen folytassa a harcot. Május 3-án megkezdődött a budapesti munkásság tömeges jelentkezése az alakuló munkásezredekben. Új forradalmi hullám és lelkesedés vonult végig az országon. A budapesti példa magával ragadta a vidék népét is, és újult erővel indult meg a Vörös Hadsereg újjászervezése.

Szükségesnek mutatkozott azonban a belpolitikai helyzet megszilárdítása is, mert a válságos napokban a proletárhatalom sok helyen megrendült, és egyes területeken az ellenforradalmi lázadók felülkerekedtek. Különösen Heves megyében kellett erélyesen fellépni az ellenforradalmárok ellen. De komoly ellenforradalmi akciók voltak Dunántúlon is.

Az ellenforradalom elleni küzdelemben külön szerep jutott

Sinkó Ervin jugoszláviai magyar írónak is. Az ő nevéhez fűződik a megrendült proletárhatalom helyreállítása Kecskeméten. A tiszántúli front összeomlása után és arra a hírre, hogy a románok átkeltek a Tiszán és Szolnokot is elfoglalták (a hír nem volt igaz), a városban pánik tört ki, és mindenki biztosra vette a román csapatok bevonulását. A város élén eddig Intéző Bizottság állt, amely azonban a fenti hírre feloszlott. A vörösőrség is megbízhatatlannak bizonyult, tagjai nem jelentek meg az utcákon. Minden pillanatban az ellenforradalom kitörésére lehetett számítani. Ekkor jelent meg a románok elől visszavonuló csapatok sorában Sinkó Ervin, és mint városparancsnok az úgyszólván vezetés nélkül maradt város élére állt. Ehhez a lépéséhez megnyerte a Forradalmi Kormányzótanács jóváhagyását, és május 4-én katonai diktatúrát vezetett be. Ugyanezen a napon a város utcáin falragaszok jelentek meg, amelyek közölték a lakossággal a katonai diktatúra bevezetését és azt is, hogy Sinkó Ervin átvette a város parancsnokságát. A felhívásban közölték a lakossággal, hogy a forradalom rendje ellen vétőket halállal büntetik. Sinkó Ervin városparancsnoki tisztségében nagy eréllyel látott hozzá a helyzet rendezéséhez. Felfüggesztette a tanács és az intéző bizottság működését, mivel ezek a szervek a veszély óráiban nem gondoskodtak kellően a proletárhatalom védelméről. A közigazgatási ügyosztályok élére külön vezetőket állított ugyan, de ezek intézkedési jogköre igen korlátozott volt, mert minden határozatukhoz a városparancsnok külön engedélyét kellett kérni.

Az erélyes intézkedések eredményeként a városban fokozatosan rendeződött a helyzet. Másnap, vagyis május 5-én Sinkó fegyveres segítséget is kapott Budapestről, megérkezett a városba a Lenin-fiúk különítménye, s a mintegy 200 főnyi megbízhatatlan vörösőrséget lefegyverezték, a megbízhatóbbakból pedig 60—80 főnyi újat hoztak létre. Ezt megelőzőleg elfogatóparancsot adtak ki a vörösőrség volt politikai megbízottja ellen. Begyűjtötték a magánkezekben levő összes fegy-

vereket, és felsőbb utasításra Budapestre szállították. A városparancsnok a továbbiakban arról is intézkedett, hogy az üzleteket és szórakozóhelyeket már este 8 órakor be kell zárni, 9 óra után pedig csak külön engedéllyel lehet az utcákon tartózkodni. Az intézkedések nyomán a közrend fokozatosan megszilárdult. Május 18-án hirdettek ítéletet Kecskeméten a közeli Szentkirályon akkoriban kirobbant ellenforradalmi lázongás fő szervezői ügyében. A forradalmi katonai törvényszék a perbe fogottakat nem ítélte el, amiben nagy szerepe volt Sinkó Ervinnek. Egyes történetírók Sinkónak ezt az álláspontját messiánisztikus eszméivel magyarázzák, s szemére vetik, hogy ennek következtében a város reakciós elemei újból felbátorodtak, bár egyelőre ellenforradalmi cselekményekre nem szánták rá magukat. A nyílt lázadás helyett az egyre súlyosabbá váló közellátási helyzetet használták ki céljaik megvalósítására: elégedetlenséget szítottak, és fellépésük nem maradt mindig hatás nélkül a munkások soraiban sem, mivel a nélkülözhetetlen élelmiszerek beszerzése is nagy nehézségekbe ütközött. Ez a suttogó propaganda robantotta ki május 31-én és június 1-én az ellenforradalmi tüntetéseket is, melyekben mintegy 4—5000 ember vett részt, közöttük sok nő is. A tüntetők az első napon a városházát és a vörösőrséget támadták meg, másnap az új kollégiumban elhelyezett közélelmezési hivatalokat. A tüntetők az irodahelyiségbe is behatoltak, s az alkalmazottakat bántalmazták. Szembeszegültek a kivonuló vörösőrséggel, amely kénytelen volt riasztólövéseket leadni. A tüntetést később feloszlatták, s az események után nem történtek letartóztatások a városban.

A városparancsnoki tisztséget a Kormányzótanács is csak ideiglenes jellegűnek tekintette, mivel azokon a helyeken, ahol fennállt az ellenforradalom felülkerekedésének közvetlen veszélye, csak ilyen kormányzás biztosíthatta a megfelelő intézkedések gyorsaságát az ellenforradalmi próbálkozásokkal szemben. Ez a kormányzás azonban kizárta a tömegeket a hatalomból, csökkentette érdeklődésüket és aktivitásukat, végeredmény-

ben tehát a proletárdiktatúra társadalmi bázisának leszűkülésére vezetett. A forradalmi kormányzótanács május végén rendeletileg meg is szüntette a városparancsnoki rendszert. Június 3-ára összehívták a város választott testületét, amely tíztagú intéző bizottságot nevezett ki. Erről a változásról „Kecskemét népe" címén tájékoztatás jelent meg nyomtatásban. Sinkó Ervin szerepe Kecskemét város ügyeinek intézésében ezzel az intézkedéssel még nem fejeződött be. Ő lett az Intéző Bizottság elnöke. Ezenkívül a Kormányzótanács megbízottjaként kormánybiztosi minőségben továbbra is Kecskeméten maradt. Az említett ülésen megjelent Vágó Béla hadtestparancsnok, a belügyi népbiztos helyettese, és a Forradalmi Kormányzótanács nevében elismerőleg nyilatkozott Sinkó Ervinnek a városparancsnoki tisztségben kifejtett munkájáról. Sinkó Ervin ezzel szemben azt hangoztatta az ülésen, hogy ő is követett el hibákat.

A helyi vezetők a következő időszakban feltehetőleg nem törekedtek az összhang megteremtésére, és nem értettek egyet Sinkó Ervin egyes módszereivel, ideológiai és politikai nézeteivel sem. Valószínűleg a Kormányzótanácsnál is eljártak, hogy helyezzék más tisztségbe, és június 20-án Sinkó Ervint központi beosztásba visszahívták Budapestre.

Ellenforradalmi megmozdulásokra és kísérletekre május első napjaiban Kiskunhalas környékén is sor került. A városi direktórium egyik okmánya a szabadkai Huber Oszkárt, aki a Tanácshatalom napjaiban Kiskunhalason politikai megbízottként működött, detektívfelügyelőként említi. Május 7-i keltezéssél jelentést küldött a felettes szervekhez, hogy a prónafalvi direktórium kéttagú küldöttsége kérte a kiskunhalasi direktóriumot, legyenek segítségükre, mivel Prónafalván ellenforradalmi akció van készülőben. A direktórium a bácskai vörös ezred egy szakaszát küldte ki a községbe Grósz Dezső budapesti elvtárssal együtt a helyzet kivizsgálására. Ezután részletes jelentés következik az említett községben tapasztalt ellenforradalmi megmozdulásról és annak felszámolásáról.

A MÁJUSI VÁLSÁG FORRADALMI MEGOLDÁSA

A politikai válság felszámolása után az intervenciós csapatok részéről fenyegető veszély elhárítására haladéktalanul szüséges volt a Vörös Hadsereg újjászervezésére. Az újjászervezés május első felében forradalmi lendülettel folyt, és a hónap közepére a korábban megvert és demoralizált hadsereg helyébe egy új, ütőképes hadsereg léphetett, amely már arra is alkalmas volt, hogy ellentámadást indítson és vereséget mérjen az ellenségre.

Május elején ugyanis a Vörös Hadsereg Főparancsnokságának alárendelt hat hadosztályban és két különítményben csak néhány zászlóalj volt teljesen harcképes állapotban. A visszavonulás és bomlás napjaiban a hadosztály-parancsnokságok jó részének kezéből teljesen kicsúszott a vezetés. Csak a 6. hadosztály főparancsnoksága volt kivétel. A második hadosztály a legharcképesebb és legérintetlenebb egysége a bácskai vörös ezred volt. Az ezrednek csak egy zászlóalja vett részt a korábbi harcokban, a zöme pedig továbbra is a déli demarkációs vonal egyik szakaszát őrizte, s készen állt más harci feladatok végrehajtására.

A Forradalmi Kormányzótanács a hadsereg újjászervezésének előfeltételeként külön intézkedett a hadsereg-főparancsnokság létrehozásáról, amelynek minden szárazföldi, folyami és légi egységet alárendeltek. Ily módon a hadsereg irányítását elválasztották a polgári ügyek vezetésétől. Ugyanakkor a Forradalmi Kormányzótanács a Vörös Hadsereg főparancsnokául Bőhm Vilmost, vezérkari főnökéül pedig Stromfeld Aurélt nevezte ki. A hadsereg-főparancsnokság megalakítása

után nyomban kijelölte a hadsereg újjászervezésének alapjait és kereteit. A hadosztályok egységes irányításának biztosítására a hadosztályokat három hadtestbe osztották be.

Az első hadtesthez tartozott a második hadosztály és az Árky-csoportként emlegetett különítmény, amely azonban hamarosan a „Budapesti csoport" nevet vette fel. Mivel a bácskai vörös ezred továbbra is a második hadosztályhoz tartozott, ez az egység is az első hadtestbe besorolt csapatok sorába tartozott. A hadtest legközvetlenebb feladata volt a Duna és a Tisza közötti területeknek és a Tisza vonalának lezárása Alpártól Kisköréig. A második hadtestet a Dunántúlon hozták létre, parancsnokságának székhelye Székesfehérváron volt, s ennek volt alárendelve a hadműveletekre alkalmas valamennyi katonai egység a Dunántúlon. Feladata volt: északon a Duna vonalának biztosítása, délen pedig a Mura és a Dráva folyók mentén húzódó demarkációs vonal lezárása és védelme. Ehhez a hadtesthez tartozott a déli demarkációs vonalon szolgálatot teljesítő jugoszláv vörös zászlóalj is.

A harmadik hadtestparancsnokságnak rendelték alá az első, negyedik és hatodik hadosztályt, valamint a Székely Különítmény megmaradt részeit. A hadtestparancsnokság székhelyéül Hatvant jelölték ki, s az ide tartozó hadosztályokat tartalékként kívánták felhasználni. A hadtesteken kívül közvetlenül a hadsereg-parancsnokságának volt alárendelve az ötödik és harmadik hadosztály.

A hadsereg-főparancsnokság május 6-án már kijelölte a rendelkezésére álló fegyveres egységek rögtönzött hadrendjét. A hadrend szerint a Vörös Hadsereg sorgyalogsága 17 ezredből és egy önálló zászlóaljból állott, összesen 56 zászlóaljból. A Vörös Hadsereg kötelékeibe tartoztak a szervezett munkásság legjobbjaiból alakított munkásezredek is. Ezeket a munkáscsapatokat 5 ezredbe szervezték (2., 6., 7., 13. és 22.), s összesen 16 zászlóaljba. Május 2-a után ugyanis csak Budapestről számos munkászászlóalj indult a frontra. Az ezekbe sorozottak összlétszáma mintegy 15 000 volt. Ezért május

10-én a hadsereg-főparancsnoksága intézkedett még három munkásezred fölállításáról. Így a frontszolgálatra jelentkezett munkásokból az első hadosztály keretében megszervezték a 9. munkásezredet, a 6. hadosztályban az 5., a 4.-ben pedig a 10. munkásezredet.

A Vörös Hadsereg újjászervezése, mint már említettük, május közepére fejeződött be. A hadsereg-főparancsnokságnak május 16-án kiadott rendelete intézkedett a Vörös Hadsereg végleges szervezési formáiról. Ennek értelmében a gyalogezredek sorában az eddig leginkább bácskai vörös ezredként emlegetett egység mint a 15. bácskai vörös ezred szerepelt. A rendelet ugyanis feltüntette, hogy különleges megjelölést kap a 4. vörös gyalogezred mint „Bihari", a 16. mint „Felvidéki" és a 15. mint „Bácskai" gyalogezred.

A Vörös Hadsereg létszáma az újjászervezés sikere és a szervezett munkásság tömeges jelentkezése folytán május közepére már elérte a 120 000 főt. Csak a május 3-a után jelentkezettek száma 44 000 volt. A szervezett munkásság legjobbjain kívül frontszolgálatra jelentkezett a diákifjúság és a megszállt területekről menekült férfiak jelentős része is. Május 3-a után vált a Vörös Hadsereg igazi proletár hadsereggé. Újjászervezésének időszakáról vannak vajdasági vonatkozású adatok is. Ezekből látható, hogy jelentős volt azoknak a vajdaságiaknak a száma is, akik a Vörös Hadsereg újjászervezésének időszakában léptek a proletár hadsereg soraiba. Voltak azonban olyanok is, akik más beosztást nyertek, főleg az aktív tisztek, akiknek szaktudására szükség volt a front mögötti területek katonai posztjain is. A volt szabadkai gyalogezred pótzászlóalj-parancsnokságának iratai szerint a szabadkai Polyákovics Géza alezredes a Vörös Hadsereg újjászervezése előtt a 6. dandár parancsnoka volt. Mivel ez az egység a hadsereg-főparancsnokság május 16-i rendelete értelmében már nem tartozott a felsorolt dandárok közé, Polyákovics más beosztást kapott. Ugyanakkor az óverbászi Lotz Gyula a Ludovika Akadémia könyvtárában dolgozott. Erth

[illegible]

9. *A kiskunhalasi Direktórium felterjesztése a hadügyi népbiztosnak*

Bácskai Vörös Ezred Parancsnokságának.

Kiskunhalas.

Tudomására jutott a Direktóriumnak, hogy a Bácskai Vörös Ezred pár napon belül elhagyja Kiskunhalast s ugyanekkor az állatorvosi teendőket Cimnel ellátó városi állatorvosnak is mennie kellenne az Ezreddel.

Azt hiszem szükségtelen k[illegible] [illegible] [illegible], hogy mennyire nagy és pótolhatatlan szükség van [illegible] az állatorvosra, akit a Földmüveléségyi Népbiztos elvtárs éppen azért rendelt ki Kiskunhalasra városi állatorvosnak, mert az itteni teendőket az állami állatorvos öreg korára s az [illegible] [illegible] a való tekintettel ellátni képtelen s mert 1918 juniustól kezdődőleg, a háborúnak kitörésétől fogva városi állatorvosnak egy általán nem volt.

A városban a vágatásokat egyáltalán nem tudnánk elvegyítetni az állatorvos vizsgálata nélkül, s egyedül végzi az állatorvosi teendőket a város 112.000 kat.hold területen és a most ide érkezett egy zászlóalj vörös őrseguel is neki kell végeznie az állatorvosi teendőket.

Arra kéri tehát Cimet a Direktórium, hogy:

Bartos István városi állatorvost a katonai szolgálat alól addig is mentesíteni szíveskedjen, míg az egyedejűleg [illegible] lag kert hivatalos felmentes ide megérkezik.

Kérem erre vonatkozólag azonnali válaszukat.

Kiskunhalas 1919 junius hó 2-án.

KISKUNHALASI DIREKTÓRIUM

DIREKTORIUM KISKUNHALAS

vö ös ezred p[illegible]

Kkhalas II

401.

[illegible]

10. A kiskunhalasi Direktórium felterjesztése a Bácskai Vörösezred megalakítása ügyében

Проглас.

Српским војницима, раденицима и сиромашним ратарима!

Војници, раденици и сиромашни ратари Мађарске основали су Совјетску Републику. Циљ нам је створити управу пролетара и ослобођење пролетара на свету. У сврху овога остварења устројили смо Међународну Црвену Армију. Борићемо се оружјем против оних, који су нас гањали, који су нам исисали и последњу жилицу снаге нашим радом а у замену зато нисмо добили друго, доли патњу и глад.

Браћо Срби пролетари јавите се у Међународну Црвену Армију. Пријавити се може: Vár I. kerület, Lovarda-utca 1., сваки дан од 9 -2 часа.

11. A KMP Jugoszlav Szekciójának felhívása a szerb katonákhoz, munkasokhoz és szegényparasztokhoz, hogy lépjenek be a nemzetközi Vörös Hadseregbe

Iz Jugoslavije.

Jugoslavenski pozdravi.

Madžarskoj socijalističkoj partiji

Dragi drugovi!

Jugoslovenska komunistička grupa Pelagićevacao pozdravlja u Vama avantgardu madžarskoga proletariata, koji je prvi pošao primerom ruskoga proletariata i počeo na razvalinama buržoaskoga stroja graditi komunističko društvo.

Mi pratimo pomno Vaš rad, ne obazirući se na neprekidne progone i patnje — na prenapunjene tamnice našim drugovima od strane buržoazije i njezinih lakaja iz redova socijalističkih izdajica. Uvjereni smo, da nije daleko momenat, kada će i Jugoslavia stupiti u redove sovjetskih republika.

Živela svjetska revolucija proletariata!
Naprid za svjetsku diktaturu proletariata!
Beograd, 28. marta 1919.

I. Vukičević, F. Vrednik, J. F.-ak.

12. A Pelagić-féle jugoszláv kommunista csoport üdvözlete a Magyar Szocialista Párthoz. Crvena zastava, 1919 március

Не пуцај на пролетера!

Браћо војници!

Не може остати по старом. Свет се хоће на темељу променити. Ми смо довољно војевали плаче и страдали.

А да то није само празна реч, сведоче рани на нашим телима. Сведоче хиљаде и хиљаде наше бедне браће, коју покриваје земља и Србији, Албанији, Сибирији, Француској и Италији. Сведоче хиљаде и хиљаде мајки, удова и сиротиње, која су остала без хранитеља. Да, нека је проклет овај светски рат.

Ми смо ујединили наш народ, ослободили га испод јарма немачке и мађарске господе, па шта нисмо од свега тога? Уместо немачких и мађарских палата приспели су нам са на врат исо пијавице наших домаћих разбојника. Нама још није довољно рата. Они би да нас сасвим дотуку, измрцваре и упуште. Наши крволочни официри, који командирају далеко иза фронта, оће, браћо, само нове ратове, јер они беру масне плате, док се ми од немила до недрага тучемо за господске интересе.

Сад нас шаљу на Мађарску и Русију, да тамо утушимо револуцију оне сиротиње, која се ослободила јарма грофова, банкара, бојера и официра. Шаљу нас у договору са мађарском господом, да срушимо у овим земљама власт радника, сељака и радника и успоставимо пријатељу владу — владу официра, бојера и банкара.

Браћо војници! Неси ко бити против револуције радника и сељака у Русији и Угарској.

Ми морамо спомоћи тај наш план самопомоћи наше господске владе на тај начин, да оно оружје, које су нам дали у руке окренемо против наших домаћих душмана — велике господе.

Ми морамо заједно дочекати о великим радницима, ослободити путем револуције из сиротиње и успо-

13. „Ne lőj a proletárokra!" A KMP Jugoszlav Szekciójának röplapja

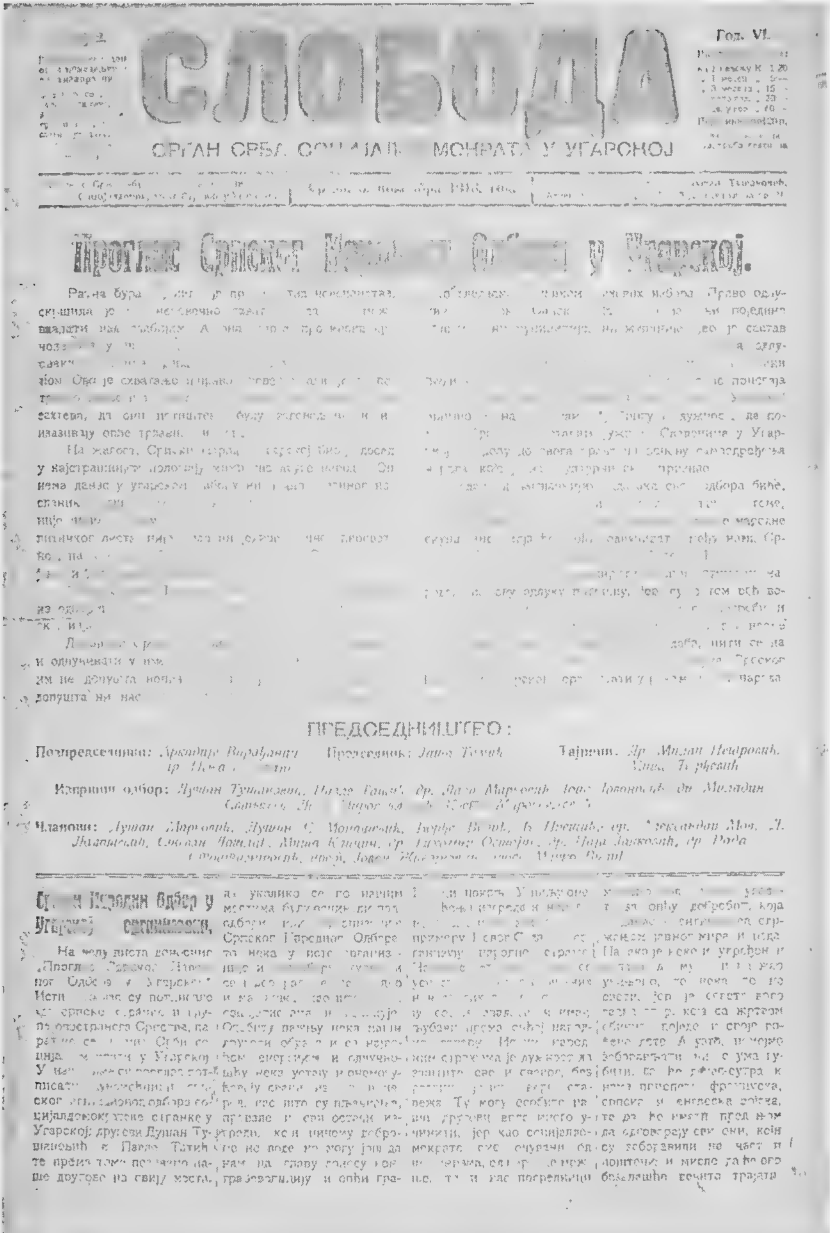

14. „A magyarországi szerb népi bizottság kiáltványa" a Slobodában, magyarországi szerb szociáldemokraták lapjában

Револуционарни дани у Новом Саду

У Новом Саду је после [illegible] два-три дана наступило потпуно безглавље. Војници, који се враћају кућама, пуцају и узнемиравају мирно становништво. Улицама јуре војници свију врсти оружја и пуцају из пушака. У свима касарнама је војска обила магацине, узела се и по два-три пара ципела и одела и уз пуцњаву пушака враћају се сви кућама. У петак после подне побуњени војници убише једног Босанца војника. Побуњени војници су наоружали пушкама [illegible] колико недозрелих дерана, који читаву дан и ноћ стрељају. Официри се приморавају да скид[illegible] са својих капа розете, а ако се противе, упиру им се бајонети у прса.

Разне вести.

Убиство грофа Тисе. 31. октобра три војника под потпуном ратном опремом продрше у стан грофа Тисе. Тиса се налазио у друштву своје жене и рођака грофа Денисе Алмашија. Тиса је војнике дочекао са револвером у руци, на што му војници рекоше, да револвер положи, што он одби са примедбом, да је и у њиховој руци оружје. Војници му рекоше: „Ви сте зачетник рата. Много је мађарске крви проливено." Он им рече, како нико не жали већина за проливеном мађарском крвљу, али да рат није он зачео. „Али ви сте га зачели и зато морате испаштати. Положите револвер!" Тиса је на то положио револвер а сва три војника уперише пушке и циљајући, опалише на Тису сва тројица. Погођен двема куглама он паде и веле да је слабим гласом још рекао: „Згодили су ме, умирем, тако је морало бити!" Ова је вест изазвала у целој држави разумљиву сензацију.

15. „Forradalmi napok Újvidéken", „Gróf Tisza meggyilkolása" — a Sloboda hírei

Kecskemét népe!

A Ferradaumi [illegible] rendelete folytán Kecskeméten a katonai [illegible] a [illegible] a Munkás, Katona- és [illegible] Tanácsa 10 tagu intéző bizottság utján [illegible]

[illegible]

[illegible]

Megtegyük [illegible] a proletár [illegible] [illegible] biztonságát.

[illegible]

Sinkó Ervin

[illegible]

Munkás Tanács

[illegible]

16. Sinkó Ervin az intéző bizottság megalakításáról értesít

Ferenc újvidéki százados a kiskunfélegyházi toborzó bizottság tagja lett. A zombori Sauer Ferenc százados a védőrségnél szolgált, az alibunári Mokaupt Károly százados a hadügyi összekötő irodánál, a törökkanizsai Micskei Kálmán százados a központi ruhatárban, a szabadkai Vastag György főhadnagy pedig az Országos Hadigondozó Hivatalnál dolgozott. Egyesek e pótzászlóaljból más beosztásba kerültek. A kulai Gyökös Károly főhadnagy az iratok szerint állomástiszt volt. Farkas Tibor főhadnagy (Szabadka) Kisteleknél a demarkációs vonalon szolgált, Takács Tibor főhadnagy (Topolya) az egyik katonai kerületi parancsnokságnál kapott beosztást. Decker Pál főhadnagy (Zombor) a központi katonai munkásotthonban dolgozott. Így sorolhatjuk még tovább a neveket: Németh Andor főhadnagy (Szabadka) pl. Szentendrén volt beosztásban a karhatalmi alakulatoknál, Rossa Béla hadnagy (Nagybecskerek) a gyékényesi fogadó bizottságnál kapott beosztást, s ugyanebben a bizottságban dolgozott Horváthy Ferenc hadnagy is (Nagybecskerek).

Külön kimutatás szól a volt közös gyalogezred pótzászlóaljparancsnokságához tartozó havidíjasokról és havidíjasjelöltekről. E szerint Feuer Kálmán századost (Újvidék) a dandárparancsnokséghoz osztották be Szolnokra, Herceg Károly zombori főhadnagyot pedig a 101. vörös dandárparancsnokséghoz.

A rendelkezésre álló adatokból megállapítható, hogy a vajdasági vöröskatonák nemcsak azokban az egységekben szolgáltak, amelyekben többségben voltak, hanem a Vörös Hadsereg más csapatainál is voltak kisebb vagy nagyobb számban. A Magyar Néphadsereg Hadtörténeti Intézetében található adatok, valamint a még élő részvevők visszaemlékezései nyomán csak hozzávetőleges képet alkothatunk arról, hogy melyik egységekben szolgáltak még vajdasági vöröskatonák. Ezek jó része is a Vörös Hadsereg májusi újjászervezése után lépett be a hadsereg kötelékébe.

A Vörös Hadsereg főparancsnokságának székhelye a Tiszántúl kiürítése és a Tisza menti front létrehozása után Gödöllőn volt. Itt dolgozott Misković Božidar kikindai vöröskatona, és a fő katonai iktatókönyvet vezette. Ő kezelte a főhadiszállás legtitkosabb iratait is. Visszaemlékezései szerint a főhadiszálláson voltak még vajdaságiak, főleg menekültek, akiket különböző segédmunkákra osztottak be. Dolgozott itt több menekült nő is, főleg a főhadiszállás konyháján. Az első és második hadtestparancsnokság összetételében az ismert adatok szerint nem volt vajdasági, a harmadik hadtest parancsnokságán viszont a törökkanizsai Radács Sándor szaktechnikai feladatokat látott el egészen a Tanácsköztársaság összeomlásáig.

A Magyar Vörös Hadseregnek az 1919. május 16-i végleges szervezési forma szerint összesen 8 hadosztálya volt. Nincsenek adatok arról, hogy a hadosztály-parancsnokságokban kik működtek a vajdaságiak közül. A dandárparancsnokságokra vonatkozólag is csak néhány adattal rendelkezünk. A már említett Sáray Szabó Zoltán volt a 29. dandár parancsnoka. Pontos adataink vannak viszont arról, hogy — mint már említettük — Herceg Károly zombori főhadnagyot május első felében a 101. dandárparancsnoksághoz osztották be.

A Vörös Hadseregben a végleges szervezési forma szerint május 16-án összesen 31. gyalogezred volt. A második munkásgyalogezred 2. zászlóaljának 4. századában teljesített szolgálatot Lutkić Kosta zombori vöröskatona, a feketicsi Paczal István pedig a 7. gyalogezredben. A vörös ezredek sorában a legkomplettebb, túlnyomórészt vajdaságiakból álló egység természetesen továbbra is a 15. bácskai vörös ezred volt. A román támadásnak és a Vörös Hadsereg vereségeinek napjaiban az egység jó része a déli demarkációs vonalon teljesített határvédelmi szolgálatot. Ezt bizonyítja a 2. hadosztály parancsnokságának április 23-i jelentése is a Hadügyi Népbiztosághoz a menetkész csapatokról. E szerint a 2. hadosztály kereteibe tartozó 38. dandár bácskai gyalogezredének második

zászlóalja 512 fővel, 4. zászlóalja pedig 328 fővel a demarkációs vonalon állomásozott. A két nappal későbbi jelentés szerint viszont az ezred fő része teljesen menetkész állapotban volt, csak a felszerelése volt igen hiányos. A menetkész csapatokról szóló helyzetjelentések azért is fontosak voltak, mert a Vörös Hadseregnek a román intervenció első napjaiban elszenvedett vereségei után április 21-én megalakult a Keleti Hadsereg-főparancsnokság, amely nagy erőfeszítéseket tett a Tiszántúl védelmére. Ezért a hátország különböző területeiről a rendelkezésre álló tartalékok jó részét a keleti harctérre irányították. A Hadügyi Népbiztosság hadműveleti osztálya április 21-én összefoglaló helyzetjelentést készített valamennyi harcvonalról és a frontra irányított újonnan felszerelt zászlóaljakról. Ezeket az erősítéseket Nyíregyháza-Debrecen-Szolnok térségébe irányították. A jelentés felsorolja azokat az egységeket, amelyeknek április 24-én kellett a frontra indulniuk. Ezek között említik a 38. dandár 7. zászlóalját is. Mivel ez a dandár 7 zászlóaljból állt, s közülük az első három képezte a 38. ezredet, a 4., 5., 6. és 7. pedig a bácskai vörös ezredet, nyilvánvaló, hogy az ezred legnagyobb létszámú és legjobban felszerelt egységét irányították a keleti frontra. A zászlóalj valóban elindult, a tiszántúli harcokban azonban nem vett részt, mert hamarosan bekövetkezett az arcvonal összeomlása, és a keleti Vörös Hadsereg megmaradt egységeit a Tisza vonala mögé vonták vissza.

Egy április 30-i kimutatásból kitűnik, hogy a 15. bácskai vörös ezred 4. zászlóaljában összesen 381 katona szolgált, de csak 333 puskájuk és 8 géppuskájuk volt. Ez az egység a déli demarkációs vonalon állomásozott. Az 5. zászlóaljból 480 katona teljesített szolgálatot a demarkációs vonalon, 206-an pedig Kalocsán. A 6. zászlóalj legénységi állományából mindössze 85-öt osztottak be a demarkációs vonalra, 315-en pedig Kiskunhalason állomásoztak, de mindössze 109 puskájuk volt. A 7. zászlóalj volt a legteljesebb létszámú, mivel 619 főnyi katonájának 612 puskája és 10 gépfegyvere volt. A létszám-

kimutatásban a zászlóaljat a demarkációs vonalra vonatkozó részben tüntetik fel, ezzel a külön megjegyzéssel: „Idegen fronton". Tehát az egység április 30-án nem volt a demarkációs vonalon, és a keleti arcvonalra irányították.

Ez a hadmozdulat nem várt hatással volt az ezrednek a demarkációs vonalon maradt egységeire. Április 28-án a 2. hadosztály parancsnoksága jelentést küldött feletteseihez, hogy a 15. bácskai vörös ezredről az a benyomás, hogy a május elsejét még megvárják, de azután valamennyien át fognak szökni a demarkációs vonalon. Az ezred katonái körében ugyanis olyan hírek terjedtek el, hogy Beogradban kitört a forradalom, Petar király és Aleksandar trónörökös pedig valószínüleg megszöktek az országból. A jórészt menekültekből álló ezred katonáinak egy részében a Vörös Hadseregbe való belépéskor az a reménység is élt, hogy az újonnan alakított egység elsősorban délen kap harci feladatokat, és itt kerül bevetésre, hogy a déli „megszállt" területeket felszabadítsa. Nem szabad szem elől téveszteni, hogy a menekültek jó részének hozzátartozói Vajdaság területén éltek. A katonák jó része természetesen nem volt tisztában a valóságos erőviszonyokkal. A román előnyomulás és a Vörös Hadsereg veresége napjaiban egy déli irányban indítandó támadás a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és a balkáni francia csapatok ellen végveszélybe sodorta volna a Tanácsköztársaságot. Ezért az ezred katonáinak kívánságát a hadsereg főparancsnoksága nem vehette figyelembe, és így az elégedetlenség egyeseket szökésre indított.

A 15. bácskai vörös ezred május folyamán zömében a kiskunhalasi székhellyel továbbra is a déli demarkációs vonalon maradt. Csupán az 5. zászlóalj egy része állomásozott Kalocsán. Miután a Vörös Hadsereg kiürítette a tiszántúli területeket, a 15. bácskai vörös ezred 7. zászlóaljját is visszarendelték eredeti állomáshelyére. A pontosság kedvéért meg kell említeni, hogy a déli irányban indítandó hadműveletek eszméjének nemcsak a 15. bácskai vörös ezred katonái körében vol-

tak hívei. A Forradalmi Kormányzótanács április 18-i ülésén a román támadás megindulása után két nappal Landler Jenő népbiztos is javasolta, hogy a magyar Vörös Hadsereg indítson offenzívát déli irányban. A déli támadás sikerét a jugoszláviai, főleg pedig a horvátországi forradalmi helyzet alapján is lehetségesnek tartotta. Hasonló álláspontón volt dr. Hajdú Gyula ismert magyar forradalmár is, aki ebben az időben a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság irányában fejtett ki agitációs propagandamunkát. Hajdú szoros kapcsolatot tartott fenn a jugoszláv forradalmárokkal is, és kedvezően ítélte meg a feltételeket a Vörös Hadsereg déli támadására. Hajdú, aki ugyancsak részt vett az említett kormányzótanácsi ülésen, szintén javasolta a déli hadműveletek megindítását. Kun Béla azonban határozottan a terv ellen foglalt állást.

A 38. dandár május folyamán, a Vörös Hadsereg újjászervezése során szervezeti változásokon ment át. Az addigi nyilvántartásokban a dandárban 7 zászlóalj szerepelt, és az első három zászlóalj képezte a 38. vörös ezredet, a többiek pedig a 15. bácskai vörös ezredet. A május 12-i létszámkimutatás szerint a 15. bácskai vörös ezred parancsnoka Szokoly Viktor ezredes volt, az ezredparancsnoksághoz pedig további 7 tiszt tartozott. Az ezrednek azonban már egy műszaki százada is volt 6 tiszttel és 68 katonával. Az első zászlóalj 8 tisztből és 631 katonából, a második 10 tisztből és 570 katonából, a harmadik pedig 29 tisztből és 573 katonából állt. Zászlóaljparancsnokok Malicky Kálmán, Strilics Imre és Paica Leo voltak. Az ezred összlétszáma ekkor már 56 tiszt és 1920 katona. Ezzel szemben csak 1402 kézifegyverrel rendelkeztek. A felszerelésükhöz tartozott még 18 kézigéppuska és 24 nehézgépfegyver. Az ezredről szóló május 29-i létszámkimutatás lényegében változatlan képet mutat. Tisztikara is jelentősen kiegészült, mivel ekkor már érvényben volt a régi aktív tisztek bevonulási kötelezettségére vonatkozó rendelet. Ennek értelmében a 15. bácskai vörös ezredhez május hónap folyamán újabb tiszti csoportokat osztottak be. A Kecskemé-

ten székelő 2. hadosztály parancsnokságának 1919. május 8-án kiadott 14. sz. parancsa értelmében a bácskai vörös ezredhez bevonulók között voltak Makai István százados, Weisz Jenő, Lefkovics Tibor, Lengyel György és Jusztus György hadapródok. Ezekben a napokban a felsőbb hatóságok távirati rendeletére az ezred eddigi politikai megbízottja más beosztást kapott, és helyébe Pesti Ferencent nevezték ki.

A hadosztályparancsnokság említett rendelete alapján ugyancsak a bácskai vörös ezredhez osztották be Gertik Béla főhadnagyot. Az ezred tiszti állományából azonban egyesek ugyanakkor más beosztásba kerültek. Még április 23-án Wettengel Rezső alezredest ideiglenesen a 30. vörös gyalogezred parancsnokságával bízták meg. Május 22-én a 23. sz. napiparancs értelmében a 68. gyalogezredhez kerültek Stark István, Bornemisza Imre és Csurgó Mihály hadnagyok, továbbá Jusztus György, Garnusz Ferenc, Weisz Jenő, Lefkovics Tibor, Strasser László és Lengyel György hadapród őrmesterek.

A 15. bácskai vörös ezred június elsejére már elnyerte végleges szervezeti formáját. A 2. hadosztály parancsnoksága ugyanis június elsején jóváhagyta az ezredparancsnokság felterjesztését az egység beosztásáról és a parancsnoki kar kinevezéséről. E szerint az ezrednek 3 zászlóalja, egy-egy zászlóaljnak pedig 4 százada volt. Ugyanakkor felterjesztették a századparancsnokok névsorát is. (Az első század parancsnoka Smith László főhadnagy, a másodiké Hauzman Rezső százados, a harmadiké Possert József főhadnagy, a negyediké Kozderka László százados, az ötödiké Dinics Gyula főhadnagy, a hatodiké Vastag György hadnagy stb.) Május folyamán az ezred fő feladata továbbra is a déli demarkációs vonal egyik szektorának védelme volt.

Május első felében befejeződött a 38. vörös ezred megalakulása is. A 2. hadosztály május 5-i hadműveleti rendeletéből kitűnik, hogy 38. gyalogezredként a volt 6. ezredet jelölik meg. Mivel áprilisban a Kiskunfélegyházán állomásozó volt szabadkai 6. közös gyalogezred maradványaiból alakuló-

ban volt a 6. bácskai vörös ezred, teljes megalakulásáról és beosztásáról azonban nincsenek adatok, valószínűnek látszik, hogy az alakulóban levő és újjászervezett ezred magvát a szabadkai volt hatosok képezték. Hasonlóképp az áprilisban Kiskunhalason ugyancsak alakulóban levő 86. bácskai vörös ezred (a volt szabadkai 86-os gyalogezred megmaradt tisztjei és katonái) az újjászervezés idején szintén ebbe az ezredbe olvadtak be. A visszaemlékezésekben is találhatók utalások a 38. vörös ezredben szolgált vajdaságiakról. Erről legtöbb adatot a zentai Balogh Károly szolgáltatta. Ő már a Károlyi-rendszer idején és a szegedi 46-os laktanyában szolgált. A Tanácsköztársaság kikiáltása után a szegedi helyőrség többi katonáival együtt jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Részt vett a városi forradalmi szervek és katonák március 26-i visszavonulásában. Később a 38. vörös gyalogezredhez került. Még 13 zentai vöröskatonára emlékszik: Veres Nagy Dénesre, Lajos Endrére, Barna Vincére, Keczeli Jánosra, Fodor Lukácsra, a Hevér testvérekre, Szügyi Jánosra és Király Mátyásra.

Érdekes volt az ugyancsak zentai Nagy Dénes forradalmi útja is. 1919 április elején átszökött a demarkációs vonalon, de fiatal kora miatt nem vették be a Vörös Hadseregbe. Később azonban mégiscsak katona lett. Egy ideig Kisteleken végzett futárszolgálatot. A 38. vörös gyalogezredben szerinte is igen sok vajdasági volt. Zentáról egy Szűcs nevű katonára emlékszik, továbbá Szabó Sándorra Péterrévéről és Berecki Józsefre Horgosról.

A Vörös Hadsereg újjászervezésének napjaiban is fennállott még a volt zombori 23. közös gyalogezred pótkeret-parancsnoksága. Ebből az egységből sokan szolgáltak a 15. bácskai vörös ezredben, illetve kaptak ott utólag beosztást. A pótkeret-parancsnokság szervezési irataiból kitetszik, hogy szolgálattételre innen egyeseket a 38. ezredbe küldtek. Ebbe a zászlóaljba osztották be pl. Veszelovszky Ottó főhadnagyot (Zombor), Nittermajer Miklós főhadnagyot (Zombor), Kiss La-

jos főhadnagyot (Zombor), Berkovits Bertalan főhadnagyot (Bezdán), Weiszgerber Zakariás főhadnagyot (Bácsszentiván), Májer István hadnagyot (Bácbokod), Hatvany Imre hadnagyot (Topolya), Lippert Jenő alhadnagyot (Zombor), Müller Emánuel alhadnagyot (Zombor) és Liuk József alhadnagyot (Ó-Futak). A volt szabadkai 6. közös ezred pótkeret-parancsnokságának kimutatásából megállapítható továbbá, hogy a 38. vörösezredhez került Röhnik Dániel főhadnagy (Ó-Verbász). A 38. vörös ezredben tehát jelentős számban szolgáltak vajdaságiak. A hadsereg főparancsnokságának május 8-i intézkedéséből látható, hogy a 30. és a 38. gyalogezredet a 2. hadosztály parancsnokságának kellett létrehoznia. Ugyanakkor intézkedett a főparancsnokság a 68. gyalogezred feloszlatásáról és az ezred részeinek a hadosztály-főparancsnokság rendelkezésére bocsátásáról. A 30. gyalogezred irataiból kitűnik, hogy ebben az egységben ugyancsak több vajdasági volt. Az ezred parancsnokságának egy későbbi, július 11-i kimutatásában — amelyben a nem hivatalos állományt tüntették fel — az első zászlóaljban található Malter Keresztény újvidéki főhadnagy és Kovács Dezső temerini főhadnagy. A második zászlóalj nem hivatalos állományában Szegő Pál alhadnagy neve is szerepel (Zombor). Az ezred hadműveleti-szervezési iratainak egy másik állomány-lajstromában a következő vajdasági tisztek neve található: Rotvay József százados (Újvidék), Vigh József hadnagy (Bácstopolya) első zászlóaljsegéd, Véber László hadnagy (Szabadka), akit a második hadosztály sütödéjében alkalmaztak, Kucor Géza alezredes (Szabadka) szakaszparancsnok és Szombaty Tibor főhadnagy (Mokrin).

Az ezred július 16-i 34. számú napiparancsa szerint ebben az időben további vajdaságiak kaptak beosztást ebben az egységben: Fodor Ferenc (Zenta), Bede Lajos (Újvidék), Brasnyó Sándor (Bács-Szenttamás), Bota János (Bácsmartonos), Danyi István (Horgos), Franciszti Pál (Újvidék), Knipl István (Zombor), Páncsics István (Ada), Pataki György (Mohol) és Sztankovics Ferenc (Szabadka). A következő napok ezred-

parancsaiból látszik, hogy ismét több vajdasági tiszt és katona került a 30. gyalogezredbe.

Az ezred toborzó bizottságának irataiból megállapítható, hogy egy külön egysége is volt: az újvidéki árkász különítmény, amelyben a következő vöröskatonák szolgáltak: Robosz Károly, Horváth József, Havhezek Gyula, Sóhaji Pál, Vázsonyi Sándor, Kitorics József, Nopcsa János és Berger Jakab.

Már az eddigiekből is látható, hogy a 2. hadosztályhoz beosztott egységekben — a 15. bácskai vörös ezreden kívül is — tömegesen szolgáltak vajdasági vöröskatonák, és azért a későbbiek folyamán ennek a hadosztálynak harci útját külön figyelemmel kísérjük. A Vörös Hadseregnek eddig nem említett gyalogezredeiben is szolgáltak vajdaságiak, csak jóval kevesebben. Ezek nagy része is a hadsereg újjászervezése idején kapott végleges beosztást. Nincsenek adataink a 9., 10. és 11. munkás-, továbbá a 17. és 16. gyalogezredben szolgáló vajdaságiakról. A 18. vörös ezredbe osztották be pl. a szabadkai Bajer Ferencet. A 19. vörös gyalogezredről sem találhatók ilyen tárgyú adatok. Ugyanakkor a 19. honvéd gyalogezred pótkeret-, illetve pótkeretfelszámoló parancsnoksága néhány vajdasági tisztet tartott nyilván, akiknek még nem volt beosztásuk, csupán Dorogy Lajos hadnagyot (Zenta) küldték ki barakkosztási parancsnoknak Kaposvárra.

A 20., 21. és 22. munkásgyalogezred harcoló vajdasági vöröskatonákról nem találhatók adatok, a 23. gyalogezredben azonban szolgáltak vajdaságiak. Ebben az egységben a Vörös Hadsereg újjáalakulása után 55 tisztet és 1509 katonát tartottak nyilván. Itt szolgált Kovács László és Sülei Miklós Szabadkáról. A volt zombori 23-as közös gyalogezred parancsnokságának szervezési iratai szerint ebbe a vörös ezredbe került Naugsch Árpád százados (Titel) és Tóth Ernő főhadnagy (Zombor), a volt zombori 23-as közös gyalogezred tisztjei közül azonban jó néhányan más beosztásba kerültek. A kalocsai toborzó bizottsághoz küldték pl. Valenth Kamilló

tartalékos főhadnagyot (Zombor), Parcsetich József tartalékos századost (Zombor) és Szuppek Béla tartalékos hadnagyot (Zombor). Szabranszki János tartalékos alhadnagyot utólag a második vörös hadosztály parancsnokságához vezényelték Kecskemétre.

A 31. vörös gyalogezredben is szolgáltak vajdaságiak. A törökkanizsai vöröskatonák egy része is ebbe az ezredbe került az egységek átszervezése idején. Közülük többen előzőleg a 46. ezredben szolgáltak, mint például Nagy József, Jócsa István és Baba György. A 32. vörös gyalogezredben szolgált a kishegyesi Frindig Lajos. A 44. vörös gyalogezredben a következő vajdaságiak szolgáltak: Balogh Gábor, Komlós István és Baka Ferenc Adáról. A 101. tengerész és nemzetközi gyalogezredben szolgált Varga Antal Kovinból.

A gyalogezredeken kívül még a tüzérségnél és a lovasságnál szolgáltak vajdaságiak. A május 16-i végleges szervezeti forma szerint minden hadtest- és hadosztály-parancsnokságnál tíz lovasból álló törzslovas szakaszt rendszeresítettek. Hadosztály-lovasságként minden hadosztálynál egy három szakaszra tagozódó lovas század felállítását rendelték el.

A hadsereg-főparancsnokság említett május 16-i rendelete szerint az volt az elv, hogy a hadosztályok mindig a harci helyzetnek megfelelően látták el tüzérséggel. A tüzéregységeknél szolgáló vajdaságiakról csak szórványos adatokkal rendelkezünk. A Csóka melleti Vrbica helység vöröskatonáinak visszaemlékezéseiből látható, hogy őket a tüzéregységekhez osztották be. Minadnnyian azt állítják, hogy az első tüzérezredben szolgáltak, bár nem egészen valószínű, hogy ez a szervezési forma végig megmaradt a Tanácsköztársaság idején. A vrbicai vöröstüzérek a következők voltak: Mihók Antal, Szabó György, Tiri János, Benák István és Mihók Ferenc. A tüzéregységnél szolgált még Vastag János (Becse), Girizd János (Ada), továbbá Juhász János, Pióker János, Égető Illés és Dr. Kalmár Lajos (Törökkanizsa).

A műszaki egységeiket illetően minden hadosztályban egy árkász szakaszt rendszeresítettek, amely az illető hadosztály számát kapta. Mindezek ellenére kisebb egységeknél is alakítottak még csekélyebb létszámú árkász különítményeket a különleges harci feladatok ellátására. A 30. vörös gyalogezred kötelékébe pl. az újvidéki árkász különítményt osztották be. Ezenkívül egy budapesti műszaki egységben szolgált a becsei Holeniger Rudolf. Vajdasági vöröskatonákat találhatunk olyan egységekben is, amelyek nem kaptak közvetlen beosztást a Vörös Hadsereg hadosztályaiba. A 10/151-es kiegészítő pótkeretben szolgált pl. Aulik Ferenc és Domány Ferenc Zentáról. Horváth István Vrbicáról, az egyik páncélvonat legénységéhez tartozott, és a cseh, majd a román arcvonalon harcolt.

Természetesen ez a felsorolás is csak részleges képet nyújt a vajdaságiak részvételéről a Vörös Hadseregben, de a levéltári anyag hiányossága és a részvevők ritkulása folytán lehetetlen pontosabban rekonstruálni az öt és fél évtizeddel ezelőtti eseményeket. Meg kell még említenünk, hogy a toborzás a Vörös Hadsereg különböző egységeibe a hadsereg újjászervezése utáni időszakban is folyamatban volt, egészen a Tanácsköztársaság bukásáig. A 44. vörös gyalogezred toborzó bizottsága pl. július első felében távirati túton kért értesítést a Hadügyi Népbiztosságtól, hogy a „megszállt" területekről jelentkezőket lehet-e toborozni. A Hadügyi Népbiztosság válasza gyorsan megérkezett: „A megszállt területekről jelentkező elvtársak toborozhatók". Ilyenformán ebbe az ezredbe is jelentkeztek önkéntes vajdaságiak utólag is. A keszthelyi toborzó bizottságnál pl. június 12-én felvételre jelentkezett Holle Lajos Topolyáról. A 19. vörös pótzászlóalj június 25-én Sipos Sándor zentai lakost toborozta. A második számú állandó toborzó bizottság Kiskunfélegyházán július 10-én toborozta Földi Ferencet és Dobók Mihályt Horgosról, s mindkettőjüket Kecskemétre utalta. Július 20-án ugyanez a toborzó bizottság vette fel a horgosi Rostos Lajost, Kolompár Lászlót és Kolompár Gyulát, akiket ugyancsak nyomban Kecskemétre

irányított. Mindhárman előzőleg a 86. szabadkai közös gyalogezredben szolgáltak. Ebből is látható, hogy a vajdasági katonák nem kerültek mindannyian azokba az egységekbe, amelyekbe egyébként többségüket beosztották a Vörös Hadsereg újászervezése idején. A kiskunfélegyházi toborzó bizottság vette fel július 21-én a hadsereg soraiba a mitrovicai Maurer Józsefet, s a 4. mozgó vörös távírószázadba osztotta be. Július 28-án Kovács Géza volt 86. gyalogezredbeli katonát (Szabadka) a 15. vörös gyalogezredbe vették fel. Jelentkeztek vajdaságiak más sorozó bizottságok előtt is. A kalocsai sorozó bizottság pl. augusztus elsején a szabadkai Patczolay Istvánt szolgálatra rendelte a kalocsai állomásparancsnokságra.

A DÉLI DEMARKÁCIÓS VONALON

Mialatt a Magyar Vörös Hadsereg újjászervezése folyamatban volt, a keleti arcvonal helyzete a Tisza mentén stabilizálódott. A román intervenciós hadsereg nem lépte át a folyót. A front mögötti térséget sikerült megtisztítani az ellenforradalmi lázadásoktól, és a tanácshatalmat Szolnokon is sikerült visszaállítani, ahol az ellenforradalmárok egy időre felülkerekedtek. Az ellenforradalmi erők felszámolásában tevékeny szerepe volt a tengerész dandárnak, amelyben vajdaságiak is voltak. Az ellenforradalom leverésére ezenkívül mozgósították még a 4. bihari és az első vörös ezredet is. A román offenzíva megállításában — az antanthatalmak közötti ellentéteken kívül — jelentősen hozzájárult az ukrán Vörös Hadsereg erőteljes harci vállalkozása is a Dnyeszter folyó mentén, ami a román katonai vezetőket arra kényszerítette, hogy a tiszai frontról egyes hadosztályokat a besszarábiai frontra irányítsanak. Az ilyen módon meggyengített csapatokkal a román hadvezetőség nem kezdhetett nagyobb harci vállalkozásokat Budapest irányába.

A csehszlovák intervenciós hadsereg azonban május 3-a után is folytatta támadását, és 10-éig az egész északi arcvonalon a csehszlovákok támadásai jegyében folytak a harci cselekmények. Május 10-e után a Vörös Hadsereg ellenállása fokozódott, és Salgótarján térségében már kibontakozóban volt a sokat ígérő általános ellentámadás. Ezekben a harcokban részt vett az északi frontra irányított 6. hadosztály is, tehát az e hadosztályba beosztott 46. gyalogezrednek is szerep jutott Salgótarján védelmében. Az északon kibontakozó-

ban levő ellentámadást azonban május 23-án leállították azokra a hírekre, hogy a Tanácsköztársaságot déli irányból is támadás veszélye fenyegeti. A Forradalmi Kormányzótanács és a Vörös Hadsereg parancsnoksága május közepén már komolyan tartott a déli támadástól. Egyik történész szerint az ellenség a déli támadásról terjesztett hírekkel tudatosan félrevezette a Tanácsköztársaság katonai és politikai vezetőit, hogy a csehszlovák hadsereg ellen kibontakozó ellentámadást ilyen módon is késleltesse. A legújabb magyar hadtörténeti munkák szerint azonban a déli támadás veszélye valóban fennállt, bár ezzel kapcsolatban az ellenséges csapatösszevonásokról szóló jelentések egy része túlzó volt.

Az első jelentések már május 7-én befutottak a déli arcvonalon észlelt csapatösszevonásokról. A felderítő osztály május 7-én jelentette, hogy Zágreb—Gyékényes térségében jelentős számú ellenséges csapatot vontak össze. Két nappal később az egyik helyzetjelentés arról tett említést, hogy „kémjelentések szerint Újvidékről Bajára gyarmati csapatok vannak eltolás alatt". „Bajánál a szerbek állítólag antantcsapatok által váltatnak le, Zágreb tájékán nagyobb francia csapatok felvonulása állapíttatott meg."

A hadsereg főparancsnokságának utasítására ezen a napon repülő-felderítéseket végeztek, hogy meggyőződjenek a hírek alaposságáról.

A Vörös Hadsereg főparancsnoksága május 10-ére várta a támadás megindulását. Ezért haladéktalanul hozzáfogott a védelmi tervek kidolgozásához. A terveknél abból a feltételezésből indultak ki, hogy az ellenség Szeged és Muraköz irányából indít majd egybehangolt támadást Budapest ellen. Úgy vélték, hogy Szeged irányából egyidőben három hadosztály indul támadásra, Muraközből pedig kettő. A védelmi terv szerint a Vörös Hadseregnek először a Muraközből benyomuló intervenciós erőket kellett felszámolnia, s ezért a rendelkezésre álló erők nagy részét a Dunántúlon kívánták összpontosítani. A Duna—Tisza közén csupán kisebb erőkkel számítottak vé-

dekezni. Ebben a védelemben döntő szerep várt volna a demarkációs vonalon hagyott csapatokra, mivel a Duna—Tisza közének védelmére alig álltak rendelkezésre fegyveres erők. A demarkációs vonalon álló csapatok elé a hadsereg főparancsnoksága ezt a feladatot tűzte: „az ellenséges előnyomulást teljes erejük latba vetésével úgy késleltessék, hogy ... a hadsereg támadó csoportjának ideje legyen ne csak ezen egy irányban a döntést végrehajtani, hanem azután más helyen ismét más ellenséges csoportok ellen támadólag fellépni".

A Szeged irányából várható támadás, azaz a nyomasztó túlerőben levő intervenciós csapatok elleni védekezésben a 38. dandár csapatainak, vagyis a 38. vörös és a 15. bácskai vörös ezredeknek szántak döntő szerepet. Ily módon megvalósulhatott volna a 15. bácskai vörösezredbeli katonák jó részének az az óhaja, hogy a déli arcvonalon küldjék őket harcba. Ennek alapján várható volt, hogy ezek az egységek szívós ellenállást tanúsítanak a támadó ellenséges hadosztályokkal szemben. Védekezésük lehetővé tette volna új erők felvonulását és a Duna—Tisza közének megvédését.

Május 17-én újabb jelentések érkeztek a Szeged környéki francia erők hadmozdulatairól. Ezért a hadsereg főparancsnoksága elrendelte, hogy a 4. és 6. hadosztályt Kecskemét környékén vonják össze. Csapaterősítéseket azonban még ezután sem küldtek a demarkációs vonalra.

A májusra várt nagyméretű támadás azonban elmaradt. Ennek főleg politikai okai voltak. A párizsi békekonferencián május 19-én foglalkoztak a magyar kérdéssel és a Tanácsköztársaság elleni fegyveres akció lehetőségével. Az Egyesült Államok és Anglia képviselője a francia hadseregnek szánták a főszerepet a Tanácsköztársaság elleni támadásban. Ugyanakkor azonban igyekeztek meghiúsítani a francia befolyás erősödését ebben a térségben, ami természetesen nagyban kihatott a franciák további álláspontjára. A franciák állásfoglalását befolyásolta az a körülmény is, hogy a Vörös Hadsereg határozott védelmi intézkedéseket tett a támadás elhárítására,

és így nem lehetett szó egyszerű „rendőri akcióról", de a rend és a közbiztonság megőrzése sem látszott elfogadható indoknak.

Május második felében már megnyugtató hírek érkeztek a déli arcvonalról, miszerint az ellenség, legalábbis egyelőre, nem indít nagyszabású támadást.

A 15. bácskai vörös ezred egyes egységei május második felében továbbra is a déli demarkációs vonalon tartózkodtak, más részei pedig Kiskunhalason állomásoztak. Az itteni tétlen szolgálat azonban, úgy látszik, továbbra is táplálta az elégedetlenséget a remélt déli irányú támadó akció elmaradása miatt. Ezért, a hadsereg főparancsnoksága valószínűleg már május végén tervezte az ezred átvezénylését más térségbe. Tartottak annak lehetőségétől is, hogy az ezred esetleg önkényes harci cselekményekbe kezd, ami újabb bonyodalmakat okozott volna abban az időszakban, amikor már meggyőző hírek érkeztek arról, hogy délről nem fenyeget támadás veszélye. A főparancsnoksághoz június másodikán végül nyílt kérelem érkezett arra vonatkozólag, hogy engedélyezze Bácska „visszafoglalását". Az ezred katonái ez alkalommal sem ismerhették a valóságos erőviszonyokat, mert az a vélemény alakult ki közöttük, hogy Bácskában alig vannak „megszálló" csapatok, és azért a támadás sikerrel járna. A főparancsnokság azonban határozottan elutasította a javaslatot, s küldötteket rendelt az ezredhez, hogy tájékoztassák az egység katonáit a helyzetről. A katonák támadó kedvét ugyanakkor növelte a hírszerzők április 30-i jelentése is, mely szerint Szabadkán 5000 jól fegyverzett szervezett munkás várja a Magyar Vörös Hadsereg betörését.

A Hadsereg-főparancsnokság rövidesen határozatot hozott arról, hogy a 15. bácskai vörös ezredet Kiskunhalasról a tiszai frontra, Csongrádba irányítják. Erről már június 2-án határoztak, amikor a kiskunhalasi direktórium írásban fordult az ezredparancsnoksághoz, és közölte, hogy tudomása van a bácskai vörös ezred küszöbönálló távozásáról, de kérik

a parancsnokságot, hogy az ezredállatorvost — aki egyébként városi állatorvos — ne vigye magával. A 15. bácskai vörös gyalogezredet a következő napokban valóban Csongrádra irányították, ahol a Tisza menti front egyik szakaszán harci állásokat foglalt el. Ezzel harci feladatának teljesítése a déli demarkációs vonalon befejeződött.

*

Itt kell szólnunk a két vajdasági forradalmár, Andorka Sándor és Udvardi János forradalmi vállalkozásairól is, mivel azok színtere szintén a déli demarkációs vonal vidéke. A forradalmi szervek Szegedről történt távozása után a visszavonulást fedező propagandaszázadot később feloszlatták. Andorka Sándor egy ideig Budapesten várta, hogy újabb forradalmi munkára osszák be. Egy alkalommal kihallgatásra jelentkezett Kun Bélánál, s ekkor kapta egyik legveszélyesebb feladatát. Kun Béla ugyanis a szegedi állapotokat a francia megszálló csapatok jelenléte ellenére is forradalminak ítélte. Ebből született az a merész terve, hogy Andorka Sándor egy forradalmártársával térjen vissza illegálisan Szegedre, szervezze meg a francia megszállók elleni forradalmat, s lehetőleg állítsa vissza a proletárhatalmat a városban. Andorka Sándor vállalta a rendkívül veszélyes terv végrehajtását. Hoffmann újságíróval április 23-án illegálisan visszatért Szegedre. A tervezett akció azonban nem sikerült, bár a szervezett munkások tömegesen támogatták. Valószínűleg azért is nem maradhatott az előkészítő szervező munka titokban. Három nappal később a franciák tudomást szereztek a készülődésről, és Andorkát, továbbá Hoffmannt letartóztatták, amit újabb letartóztatások követtek. Mivel a szervezett munkások már Andorkáék megérkezése előtt is felléptek a megszállás ellen, a francia katonai hatóságok példát akartak statuálni. Ezért a 76. hadosztály hadbírósága 1919. május 21-én és 22-én elítélte a forradalmárok egy 13 tagú csoportját. A május 21-i

tárgyaláson elítélték Herceg Miron apatini cipészt is, mivel a vádirat szerint szökésre buzdította a katonákat. Ebben a csoportban ítélték el Zarecsnik János pancsovai tanárt is, akinek ugyancsak jelentős szerepe volt a franciák elleni forradalmi előkészítő munkában. A vádirat a következőkkel terhelte:

1.) Az ellenséggel való egyetértés.
2.) Katonák szökésre való bujtogatása és az ellenséghez való átpártolás.
3.) Lázadók gyülekezésre való bujtogatása.

A hadbíróság 20 évi kényszermunkára ítélte. A következő napon elítéltek csoportjában volt Andorka Sándor is, aki ellen a következő vádakat hozták fel:

1.) Ellenséggel való egyetértés.
2.) Ellenség részére való toborzások.
3.) Gyilkosságra és fosztogatásra való bujtogatás.

A büntetése: életfogytiglani kényszermunka. A legsúlyosabb büntetést Hoffmann Ödön újságíró, Andorka forradalmártársa kapta, akit „Az ellenséggel való egyetértés vállalkozások elősegítése céljából és az ellenség részére való toborzások miatt" a hadbíróság golyó általi halálra ítélt.

Az elítélt forradalmárok életútja a továbbiakban igen érdekesen alakult. A francia főparancsnokság egy részüket büntetésük letöltésére Franciaországba akarta szállítani. Zarecsnik János és néhány társa azonban az erős kíséret ellenére is megszöktek Bulgáriában, szállítás közben. Andorka Sándort azonban Szalonikin és Marseille-en át a nimes-i börtönbe vitték, innen később kalandos úton megszökött, és végül is visszatért Jugoszláviába. Így a Tanácsköztársaság további harcaiban már nem vehetett részt. A jugoszláv hatóságok üldözése elől azonban Pécsre szökött, és ott bekapcsolódott a mozgalomba.

Udvardi János a forradalmi szervek Szegedről történt távozása után a város környékének meg nem szállt területein végzett forradalmi munkát. E terület adminisztratív elneve-

zése Szeged Külváros volt, amely június elején megválasztotta a maga forradalmi szervezetét, vagyis az elnökséget (direktóriumot), az intéző bizottságot és egy nagyobb létszámú tanácsot. A háromtagú direktóriumnak (Czibula Antalon és Wallisch Kálmánon kívül) Udvardi János is tagja volt. A 6. ügyosztálynak, amely a bírósági ügyeket intézte, ő volt az elnöke. Az 1919. június elsején megtartott választásokon kijelölték a munkás-, katona- és paraszttanács tagjait, és ezek névsorában ugyancsak megtalálható Udvardi János neve. Érdemes megemlíteni, hogy a tanácstagok között ott voltak Andorka Sándor és Zarecsnik János vajdasági forradalmárok, noha ekkor már a francia hadbíróság elítéltjei voltak.

Udvardi János nevével találkozunk még a Szeged Alsótanyai intéző bizottság első, 1919. június 17-i ülésének jegyzőkönyvében is. Az ülésen Udvardi elnökölt, ő ismertette a napirendet és ő volt az ülés fő szónoka.

AGITÁCIÓS PROPAGANDATEVÉKENYSÉG JUGOSZLÁVIÁBAN

A Forradalmi Kormányzótanács a román offenzíva válságos napjaiban elutasított minden tervet az új, déli front megnyitására vonatkozólag. Az agitációs propagandatevékenység azonban a Magyar Tanácsköztársaság területéről Jugoszlávia irányában nem csökkent ezekben a napokban sem, mivel a magyar forradalmárok a jugoszláviai belpolitikai helyzetet még április végén is teljesen érettnek látták a proletárforradalom kitörésére. Az agitátorok csoportos bevetése a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság területére 1919 április második felétől egyre intenzívebbé vált. Az agitációs propaganda irányításában időnként Kun Béla is részt vett. Feljegyzések szólnak róla, hogy a Tanácsköztársaságból jövő agitátorok rendszeresen keresték a kapcsolatokat a horvát forradalmárokkal. Külön figyelem összpontosult a horvát vasúti munkások szakszervezetére, s egyes jelentések szerint a vasúti munkások általános sztrájkot és különböző szabotázscselekményeket terveztek arra az esetre, ha a jugoszláv csapatok intervenciót kezdenek a Magyar Tanácsköztársaság ellen.

A jugoszláv hatóságok tömeges letartóztatásokat eszközöltek. Mindezek ellenére a Kormányzótanács április 26-i ülésén, a román hadsereg elleni védelmi harc teljes sikertelenségének nyomasztó légkörében, amikor a tanácsállam fennállása is komoly veszélybe került, Kun Béla pozitív és a Tanácsköztársaság helyzetére is döntően kiható tényként szólt a proletárforradalomra érett jugoszláviai belpolitikai helyzetről és annak lehetőségéről, hogy a közeledő május elsejei tüntetések

egyúttal a proletárforradalom kezdetét is jelentik majd Jugoszláviában.

A Tanácsköztársaság sajtója, bár kissé megkésve, de beszámolt a Jugoszláviai Szocialista (Kommunista) Munkáspártjának belgrádi alakuló kongresszusáról is (1919. április 20—23.).

Májusban a Tanácsköztársaság kül- és belpolitikai helyzetére döntően kiható más események következtében, nem utolsósorban pedig a várt jugoszláviai proletárforradalom elmaradása miatt a déli szomszéd iránt bizonyos mértékben csökkent az érdeklődés. Az agitátorok küldése és az agitációs propagandaanyag terjesztése azonban továbbra is folytatódott a demarkációs vonalon levő jugoszláv katonák körében s a mögöttes jugoszláv országrészekben is.

A Magyar Tanácsköztársaság jugoszláviai hatásáról már számos mű jelent meg. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság hivatalos szerveinek levéltári anyagában szintén sok adat található a Magyar Tanácsköztársaság területéről kiinduló futárszolgálatról és a propagandaanyag átcsempészéséről. Ezek szerint az okmányok szerint leginkább Gyékényesen szivárogtak át az agitátorok, ahol Josip Benetić összekötő szervezte a szökéseket a demarkációs vonalon át, majd egy Németh nevű összekötő továbbirányította őket. Ugyanakkor összekötők tevékenykedtek Koprivnicán is (Gruber, Milan Vajs). A futárszolgálatot segítették a jugoszláv hatóságok nyomozási adatai szerint Fedor Ceretić, Suševič és egy László nevű egyén is. A futárszolgálatra és a propagandaanyag továbbítására a pécsi bányászok egy csoportját is beszervezték, akik közvetlen kapcsolatban álltak Hajdú Gyula ismert forradalmi vezetővel, és a tőle átvett propagandaanyagot rendszeresen továbbjuttatták jugoszláviai terjesztésre. Az említett okmányok feltüntetik Spasoje Stejić fontos szerepét is a futárszolgálatban, de kiemelik Orosz József, Dragutin Pistulić, dr. Jefta Krstonošić, Joca Dakić és mások hasonló tevékenységét is.

Kétségtelenül a délszláv szekciónak jutott a legfontosabb

szerep a propagandaanyag (újságok, röplapok, füzetek) terjesztésében. Svetozar Mošorinski vallomásából, melyet a Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalmi nyomozó szervek előtt tett, kitűnik, hogy csak a *Crvena Zastava* című lapból rendszeresen 12—15 000 példányt terjesztettek jugoszláv területeken.

Mint már többször rámutattunk, a Tanácsköztársaság vezetői és általában a magyar forradalmárok a proletárállam létfeltételét egyrészt a világforradalom várható kitörésében, másrészt a Szovjet-Oroszországgal való közvetlen kapcsolatok létrehozásában, valamint a Szovjet és a Magyar Vörös Hadsereg közvetlen stratégiai együttműködésének megteremtésében látták. Kun Béla még a román intervenció megindulása előtt, a Forradalmi Kormányzótanács április 11-i ülésén bejelentette, hogy Leninnel és Csicserinnel kapcsolatba lépett, és javasolta a két proletárállam katonai erőinek egyesítését; egyúttal kérte, hogy a szovjet csapatok nyomuljanak előre Máramaros térségébe. Egy nemrégiben nyilvánosságra került távirat tanúsága szerint maga Lenin is szorgalmazta a közvetlen együttműködés létrehozását. Lenin ebben a táviratban utasította az Ukrán Vörös Hadsereg vezetőit, hogy a rendelkezésre álló erőket a következő két legfontosabb célkitűzés megvalósítására vonják össze: Gyenyikin ellenforradalmi egységeinek szétzúzására és a Magyar Tanácsköztársaság megsegítésére.

A Magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke május 11-én összefoglaló jelentést készített Kun Béla számára, mivel ebben az időben a Tanácsköztársaság katonai és politikai vezetői az antantcsapatok általános támadásától tartottak. Stromfeld vezérkari főnök jelentésében hangsúlyozta annak szükségességét, hogy az Ukrán Vörös Hadsereg Kolomea térségéből indítson támadást és törjön előre Csap irányába a közvetlen kapcsolatok megteremtése érdekében.

Május első felében ilyen irányú hadműveletekre volt lehetőség. A tervek megvalósítását azonban hamarosan keresztülhúzták az Ukrán Vörös Hadsereg egyik legfontosabb csapattestének, a Gligorjev parancsnoksága alatt álló hadosztályának árulása. Ez súlyos helyzetbe hozta a nyugat-ukrajnai front déli szárnyát. Szovjet-Oroszország katonái helyzetét ebben a térségben még súlyosbította az a körülmény, hogy Gligorjev hadosztályának az ellenforradalmárok oldalára történt átállásával egyidőben Gyenyikin csapatai is nagyszabású hadműveletekbe kezdtek. Ezért a csapatok egy részét Gyenyikin ellen kellett felvonultatni, a Galíciában, Bukovinában és Besszarábiában állomásozó erőkkel viszont újabb hadműveleteket nem lehetett kezdeni. A Magyar Vörös Hadsereggel való közvetlen kapcsolatok létrehozása tehát nem valósult meg. Lenin ugyan május 16-án táviratban közölte Kun Bélával, hogy az Ukrán Vörös Hadsereg sikereket ért el a románok elleni küzdelemben, a közvetlen kapcsolat megteremtése azonban mégsem sikerült. Nyugat-Ukrajnában és Galíciában a lengyel és román csapatok Petjura ukrán nacionalista egységeivel közös tervet dolgoztak ki az Ukrán Vörös Hadsereg előnyomulásának megakadályozására és a Magyar Tanácsköztársaság felé vezető útja elzárására. Így a Magyar Tanácsköztársaságot már kettős korridor választotta el Szovjet-Oroszországtól.

Mindezek ellenére Szamuely népbiztos május második felében repülőgépen Szovjet-Oroszországba utazott, ahol Leninnel is tárgyalt a Magyar Tanácsköztársaság fegyveres megsegítéséről. Szovjet-Oroszország katonai helyzete akkoriban súlyos volt, és komolyabb katonai akciót nem kezdhetett a magyar proletárállam katonai megsegítésére. Szamuely Tibor visszatérése után nyíltan tudtára adta Kun Bélának, hogy a kedvezőtlen ukrajnai katonai helyzet miatt egyelőre nem számíthatnak Szoviet-Oroszország katonai segítségére.

Ettől függetlenül az északi arcvonalon megindított hadjárathoz — melynek fő célja volt döntő vereséget mérni a cseh-

szlovák intervenciós hadseregre — azt a reménységet fűzték, hogy sikere esetén összeköttetést lehet létesíteni Szovjet-Oroszországgal.

A magyar vörös hadsereg északi offenzívájának legfontosabb közvetlen célkitűzése a politikai és gazgasádi szempontból egyaránt nagy fontosságú Miskolc visszafoglalása volt. A város fölszabadítására irányuló hadműveleteket a 3. hadtest parancsnoksága alá rendelt első és ötödik hadosztályoknak kellett végrehajtani, míg a 4. és 6. hadosztály a hadsereg főparancsnokságának volt alárendelve, és egyelőre tartalákban maradt. A Miskolcért indított csata május 20-án kezdődött, ezt megelőzőleg viszont a csehszlovák csapatok indítottak támadást Salgótarján térségében a fontos bányatelep elfoglalására. Salgótarján védelmében jelentős szerep jutott a 6. hadosztályhoz tartozó III/46 zászlóaljnak, amelyben — mint már az előbbiekben többször is említettük — sok vajdasági vöröskatona harcolt.

A Miskolcért vívott csatát az első hadosztály csapatai vívták meg az 5. hadosztály egyes részeinek támogatásával. Az első hadosztály két dandárja (31—32.) 4 ezredből állott (7., 8., 9. és 32.).

Az említett egységeknek súlyos harcok árán sikerült elfoglalniuk a várost, a csehszlovák egységek azonban a románok északi frontján levő csapatok támogatásával május 23-án ellentámadást indítottak a város visszafoglalására. De ez a támadás teljes kudarccal végződött. Az arcvonal salgótarjáni szakaszán a Vörös Hadsereg ugyancsak jelentős sikereket ért el. Ezzel május 23-án az északi arcvonalon lezárultak a Vörös Hadsereg védelmi harcai.

A sikeres miskolci csata és Salgótarján védelme után még egy hét múlt el a diadalmas északi hadiárat megindulásáig. A hadsereg főparancsnoksága ugyanis csak akkor szánta el magát a támadásra az északi arcvonalon, amikor végleg meggyőződött róla, hogy délről egyelőre nem fenyeget az antanttámadás veszélye. Az északi hadjáratra vonatkozó utasításokat

május 25-én adta ki a hadsereg főparancsnoksága. A támadási tervben azonban a következő napokban változtatásokat eszközöltek, s a támadás megindítását május 30-ára halasztották. Az offenzívát az arcvonal jobbszárnyán Kassa-Eperjes irányában kellett megindítani. Ebből a célból az 1., 3. és 5. hadosztályból, valamint az északi arcvonalra irányítandó 4. és 6. hadosztályból és esetleg még más tartalékokból támadó csoportot létesítettek. A román intervenciós csapatok beavatkozásának elkerülése vagy hatékonyságának csökkentése céljából a hadsereg főparancsnoksága utasította az első hadtestet, hogy május 30-án, az északi támadás megindításának napján a 2. és 7. hadosztály erői átkelő kísérleteket végezzenek a Tiszán a román hadvezetőség megtévesztésére. Az átkeléseket Szolnoknál kisebb, Csongrádnál pedig nagyobb erőkkel kellett volna végrehajtani. A hadsereg főparancsnoksága azonban az előkészületeknél számolt azzal a lehetőséggel is, hogy délről francia-délszláv erők támadást indítanak a csehszlovák hadsereg tehermentesítésére. Az esetleges déli támadással a demarkációs vonalon állomásozó csapatoknak kellett felvenniük a harcot. A második hadosztály 38. dandára, vagyis a 38. vörös és a 15. bácskai vörös ezred ebben a helyzetben a demarkációs vonalon elhelyezett többi erőkkel együtt védelmi harcokra rendezkedett be, amíg a hadsereg főparancsnoksága nem von össze megfelelő erőket a támadás visszaverésére.

A május 30-án megindult nagyszabású támadásban részt vevő 1., 3., 5. és 6. hadosztály egységeiben ugyancsak szép számban voltak vajdasági vöröskatonák. A 6. hadosztály 46. ezrede már a támadás első napján Sávoly-Ipoly-Nyitra irányában fejtett ki jelentős harci tevékenységet. (Az ezredet egyébként már a támadás első napján a 3. hadosztály kötelékébe rendelték. Bevetették a küzdelembe az eddig tartalékban levő 4. hadosztályt is. A Vörös Hadsereg már a támadás első két napján jelentős sikereket ért el, előnyomulásának lendülete azonban tovább tartott. Külön jelentősége volt annak a ténynek, hogy az elért sikerek következtében a Tisza menti román

erők jobbszárnyának egyes részei is vereséget szenvedtek, és visszavonultak a folyó bal partjára. Ilyen helyzetben azután a román csapatok jobbszárnyának parancsnoksága elutasította a csehszlovák hadsereg főparancsnokságának kérését a hathatósabb segélynyújtásra. A következő napok új sikereket hoztak. A harcokban a Vörös Hadseregnek már említett egységein kívül derekasan részt vettek a 80. nemzetközi dandár katonái is. Június 3-án már Érsekújvár is felszabadult. Két nappal később kezdődött a kassai csata, a Vörös Hadsereg északi hadjáratának egyik legjelentősebb fegyverténye. A Kassáért vívott csatában is tevékenyen részt vettek a 46. dandár egységei, amelyek előzőleg elfoglalták Nagyidát.

Sátoraljaújhely elfoglalása után a Vörös Hadsereg egységei június 6-án bevonultak Kassára. A támadás lendülete ezután sem csökkent, s Eperjes elfoglalása után, június 10-én az első hadosztály egy különítménye egészen a lengyel határig tört előre. Június 9-ével lezárult az északi hadjárat első szakasza. A Vörös Hadseregnek sikerült felszabadítania az akkor Észak-Magyarország és Kelet-Szlovákia jelentős részét. Ezenkívül megszakadt a csehszlovák és román csapatok közös frontja, s gyakorlatilag megszűnt a csehszlovák-román korridor is.

Így emlékszik vissza ezekre a harcokra a törökkanizsai Nagy József, a 31. vörös gyalogezred vöröskatonája:

„1918-ban, a Károlyi-forradalom után Szegedre utaztam, hogy leszereljek. Hamarosan tagja lettem az új hadseregnek, és a 46-os gyalogezredhez kerültem, ahol könnyű szolgálatra alkalmaztak. Az ezreddel együtt kikerültem az erdélyi demarkációs vonalra. Tóthvárad környékén állomásoztunk a márciusi forradalom kitöréséig. Rokkantságom miatt nem tartottak alkalmasnak a további katonai szolgálatra. Ekkor az első vonattal Oroszlámosra utaztam, onnan pedig gyalog Törökkanizsára. Este tíz órakor azonban már keresett a rendőrség, és reggelre fogoly voltam. Persze nem magam voltam lefogva. 14 nap múlva nyolcunkat Szegedre szállítottak, és átadtak a franciáknak. Ezek azután a demarkációs vonalon túlra toloncol-

tak bennünket. Így kerültem ismét vissza a 46. gyalogezredhez. Pár nap múlva már ismét Erdélyben voltunk. Hamarosan megtámadtak bennünket, és vissza kellett vonulnunk Kecskemétre, ahol két-három hétig tartó kiképzésen estünk át. Hamarosan megindultunk Miskolc irányába. Pünkösd szombatján elhelyeztek bennünket a polgári iskolában. Vasárnap megjelent felettünk egy román repülőgép, néhány kört írt le, majd ledobott néhány bombát. Az első bomba tőlünk 200 méterre robbant, a többi pedig a város más részeiben. Este kiköltöztünk a közeli Hernádkércs faluba, és reggel 5 órakor támadásra indultunk. Tüzérségünk nem volt, csak egy repülőgépünk. Ennek a pilótája is megsebesült, és vissza kellett térnie. Ezután indult meg az előrenyomulás, amely csaknem három hétig tartott. Az időjárás nagyon kellemetlen, hideg és esős volt, mi pedig pihenés nélkül nyomultunk előre. Egyik este egy csendőregység érkezett, hogy felváltson bennünket, mi pedig rövid pihenőre tértünk egy front mögötti faluban. Az éjjel folyamán azonban riadót rendeltek el, parancs érkezett, hogy azonnal vissza kell mennünk a rajvonalba, mert a csendőregységet az ellenség szétugrasztotta. Így nem pihenhettünk egészen másnap estig. Sötét éjjel érkeztünk a kiskinizsi hídfőhöz, ahol reggel támadásba kezdtünk. A híd a községbe vezetett, de a toronyból egy román géppuska lőtte az utat. Az út két oldalát mégis elfoglaltuk. Ekkor jött egy rohamkülönítmény, de ahány katonája a hídra lépett, mind elesett. Később megérkezett egy páncélvonat, amely elnémította a géppuskát. A kétoldalt elhelyezett géppuskák azonban továbbra is ontották a tüzet. A hídhoz vezető egyik kis kanálison szállították a lőszert, a géppuskákhoz, de nem tudták átadni, mert tűz alá vettük útjukat, s így hamarosan elfogyott a lőszerük. Az egyik katona kézigránátot dobott az egyik géppuskafészekbe, majd felugráltunk, és a híd felé rohantunk. A hídon azonban két keresztben álló parasztszekéren kellett átugrálnunk, és úgy rohantunk előre. Itt még a román egységekkel küzdöttünk, Kassa környékén azonban már csak cseh

csapatok voltak az ellenfeleink. A Hernád jobb oldalán haladtunk Kassa felé. Ekkor már volt két 105 mm-es ágyúnk is, amelyek a páncélvonattal együtt egészen Kasságig üldözték a cseh csapatokat. Miután Kassát elfoglaltuk, jelentkeztem a dandárparancsnokságnál, és mint telefonépítő kaptam beosztást."

Az északi hadjárat első szakaszának eredményei a csehszlovák burzsoá hadsereget súlyos válságba sodorták. Az antantállamok vezetői ezért diplomáciai úton próbáltak a csehszlovák államnak segítséget nyújtani. Így került sor Clemenceau első jegyzékére, amelyet a párizsi békekonferencia nevében június 7-én küldött. A jegyzék követelte a Forradalmi Kormányzótanácstól a hadműveletek beszüntetését, és erre az esetre kilátásba helyezte a Magyar Tanácsköztársaság meghívását a párizsi békekonferenciára, hogy a békefeltételeket átvegye. A hadműveletek folytatása esetére a jegyzék erélyes szankciókat helyezett kilátásba. A jegyzékkel egyidőben — amelyet békeközvetítő jellegűnek igyekeztek feltüntetni — az antantállamok vezetői újabb intézkedéseket tettek az intervenció fokozására. A csehszlovákok számára ugyanakkor kilátásba helyezték a Magyar Tanácsköztársaság elleni koncentrált támadás közeli lehetőségét.

Június 10-e után az északi arcvonal helyzete megszilárdult. Az előbbi napok súlyos harcai mindkét hadsereget meglehetősen kimerítették. A Vörös Hadsereg főparancsnoksága azonban új támadást készített elő. A hadműveleti terv szerint a Tiszán túli román hadsereg elleni hadműveletek előtt a csehszlovák csapatokra kellett súlyos vereséget mérni, hogy egy ideig harcképtelen legyen. A hadműveleti terv az első hadtest feladatkörét továbbra is abban jelölte meg, hogy akadályozza meg a románok átkelését a Tiszán, és tartóztassa fel a dél felől esetleg meginduló támadást. A második hadosztály kereteibe tartozott a 38. dandár a 38. vörös és a 15. bácskai vörös ezreddel együtt. Ezért érdekes számunkra a hadsereg főparancsnokságának az első hadtesthez küldött utasítása:

„a) Az összes nélkülözhető csapatokat összevonva az ellenséget megtámadni, visszavetni és üldözni.

b) Ha az ellenséges túlerő olyan nagy volna, hogy a támadás sikere igen kétségesnek mutatkoznék, a hadsereg csoportjait úgy alkalmazza, hogy az ellenség előnyomulását késleltessék. Ez esetben azonban a hadsereg főparancsnoksága arra számít, hogy ezen csapatok egy egységesen vezetett ellentámadásra még mint támadó erők fehasználhatók legyenek . . ."

Mielőtt a Vörös Hadsereg új támadása megindult, a csehszlovák csapatok a nyugati arcvonalszakaszon ellentámadást indítottak a Vörös Hadsereg harmadik hadosztálya és a 80. nemzetközi dandár ellen. A harcok főleg Léva városáért folytak Ipolyság térségében, valamint a Garam mindkét völgyében. Ezekben a súlyos elhárító harcokban a 80. nemzetközi dandár csapatai is súlyos veszteségeket szenvedtek, s ezért a dandárhoz a jugoszláv zászlóalj érkezett erősítésként. Az északi hadjárat megindulása után ugyanis a délszláv zászlóalj továbbra is a déli demarkációs vonalon, Gyékényes körzetében teljesített szolgálatot. A délszláv vörös zászlóalj katonáinak nagy része követelte az egység részvételét az északi hadjáratban, még május 26-án a következő táviratot küldték a hadsereg főparancsnokságához: „Csapataink sikeres előnyomulása nagy lelkesedéssel tölt el bennünket, és kérjük a hadsereg-főparacsnokságot, hasson oda, hogy a szerb fronton álló jugoszláv zászlóalj 3. százada, kiegészítve a Bebel laktanyában levő tót elvtársakkal, az északi hadsereg kötelékében harcolhasson a cseh imperialisták ellen." A hadsereg főparancsnoksága teljesítette a katonák kérését, s a beérkezett táviratra a következő megjegyzés került: „Beosztásuk kívánatos, lehetőleg kiegészítve mint önálló zászlóalj."

A magyar történészek szerint azután az északi frontra szánt századot olaszokkal és törökökkel egészítették ki, és így létrejött a második balkáni zászlóalj, amelyet a 80. nemzetközi dandárba osztottak be. A zászlóalj egyébként már június 15-én eredményes harcokat vívott Zólyom közelében. Ezután az

ellenség a 80. dandár véglesi állásait támadta meg, a délszláv zászlóalj azonban szívós ellenállást tanúsított, és a támadókat visszavonulásra kényszerítette.

Kelet-Szlovákia jelentős részének felszabadulása után 1919. június 16-án Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot is.

Mindezek ellenére azonban nyugtalanító hírek is terjedtek, amelyek nagyon aláásták a Vörös Hadsereg harci szellemét. A hátország közhangulata az ellenforradalmi erők tevékenysége folytán jelentősen leromlott. Az antant június 13-án újabb jegyzéket küldött a Foradalmi Kormányzótanácshoz, amelyben az északon elfoglalt területek haladéktalan kiürítését követelte, s erre az esetre kilátásba helyezte, hogy a román csapatok is kiürítik az általuk megszállt területeket. A legfelső politikai vezetésben a jegyzékkel kapcsolatos viták ugyancsak kedvezőtlenül befolyásolták a vöröskatonák hangulatát.

Ilyen körülmények között folytak az északi hadjárat befejező hadműveletei június 18-tól 24-ig. A Vörös Hadsereg ezekben a harcokban is jelentős eredményeket ért el. A közdelemre az 1., 3., 4., 6. és 8. hadosztály csapatai vonultak fel. Vajdasági szempontból jelentős körülmény, hogy június 18-án a hadsereg főparancsnoksága az 1. hadtest körzetéből az északnyugati frontra irányította a 2. hadosztályt is. A hadosztálynak a 8. és a 3. hadosztállyal együtt Nyitra irányában kellett támadó hadműveleteket folytatnia. Ilyenformán azok az egységek, amelyekben vajdaságiak zöme szolgált, csak az északi hadjárat befejező harcaiban vettek részt. A második hadosztály egyes csapatai június 19-én folytatták felvonulásukat Nagysalló, Barsendréd, Bajka és Alsóvárad irányába. Június 22-én a csehszlovák csapatok, megérezve a harckészség csökkenését a Vörös Hadsereg egyes egységeinél, az arcvonal nyugati részén ellentámadásba mentek át. Az ellenség nyomása — Lévától északra és északkeletre — főleg a 4. hadosztályra irányult. A második hadosztály egységei a Kálna-Pél vonalon összpontosultak, és itt folytattak védelmi harcokat. A június 23-án

vívott harcokra azonban már erőteljesen hatott az az értesülés, hogy a következő napon megkezdődik a fegyverszünet. Június 24-én 5 órakor az egész északi arcvonalon életbe lépett a fegyverszünet, amellyel lezárult a Magyar Vörös Hadsereg győzedelmes északi hadjárata.

Június 24-én az északi fegyverszünet napján Budapesten ellenforradalmi lázadás tört ki. Ezt megelőzőleg vidéken is ellenforradalmi megmozdulások voltak (Kalocsa, Dunapataj, Harta, Szekszárd, Tolna, Dunaföldvár stb.). E lázongások leverésében a Szamuely Tibor vezette budapesti karhatalmi csapatok soraiban részt vett a Lenin-fiúk különítménye is. A budapesti proletariátus rövid idő alatt felszámolta az ellenforradalmi lázadást, a forradalom védelmében több vajdasági katona vett részt: egyesek a Lenin-fiúk különítmény tagjaiként, mások pedig a budapesti vörősőrség soraiban.

A VISSZAVONULÁS UTÁN

A tanácsok országos gyűlése június 19-én a Tanácsköztársaság külpolitikájáról is tárgyalt, s a fő kérdés ez volt: milyen választ adjon a Kormányzótanács az antant nevében elküldött Clemencau-jegyzékre? Kun Béla a súlyos kül- és belpolitikai helyzetre való tekintettel az antant-jegyzékbe foglalt követelések elfogadása mellett szállt síkra, s a kongresszus egyhangúlag el is fogadta javaslatát. A Kormányzótanács azonban biztosítékokat kért a jegyzékben foglalt ígéretek teljesítésére, az antanthatalmak azonban nem vállaltak semmilyen garanciát. A Kormányzótanács június 29-én mégis elrendelte a Vörös Hadsereg egységeinek visszavonását a jegyzékben kijelölt vonalra. A proletárállam ily módon lélegzetvételhez akart jutni, hogy felkészüljön a további küzdelmekre. A Tanácsköztársaság politikai és katonai vezetői előtt kétségtelenül a breszt-litovszki békeszerződés példája lebegett, amikor is Szovjet-Oroszország súlyos feltételek ellenére is békeszerződést kötött a németekkel, ami lehetővé tette a belpolitikai konszolidációt. A Magyar Vörös Hadsereg visszavonulása azonban súlyos hiba volt, s a breszt-litovszki példa követése is helytelennek bizonyult, mivel a Magyar Tanácsköztársaság stratégiai és politikai helyzete alapvetően eltért azoktól a körülményektől, amelyek Szovjet-Oroszországot 1918 elején a breszt-litovszki békeszerződés aláírására kényszerítették.

A június 30-án megkezdett visszavonulásnak, amint azt sokan előrelátták, demoralizáló hatása volt. A Forradalmi Kormányzótanács ugyan felhívásában igyekezett megindokolni döntését, az egységek jó részében azonban igen elkeseredett

volt a hangulat, leverőleg hatott az a körülmény is, hogy a súlyos csaták és vérveszteségek árán elfoglalt területeket minden harc nélkül kellett kiüríteni. Bár a csapatok jó részénél a távlatnélküliség, a harc kilátástalanságának tudata kerekedett felül, a Vörös Hadsereg mégis rendezetten kezdte meg visszavonulását, és végrehajtotta az átcsoportosításra vonatkozó utasításokat is. Az északi hadsereg egységeit a Dunántúlon és a Duna-Tisza közén helyezték el.

Belpolitikai síkon a Tanácsköztársaság társadalmi bázisa még az északról történt visszavonulás után is elég széles volt, a kül- és belpolitikai nehézségek következtében azonban az elkövetkező időszakban fokozatosan szűkült. A világforradalom elmaradása és a Szovjet-Oroszországgal való közvetlen kapcsolat megteremtéséhez fűzött remények meghiúsulása a forradalmárok jó részénél tovább növelte a perspektívátlanság érzetét a magyarországi proletárdiktatúra jövőjét illetőleg. Az egykori szociáldemokrata párt jobboldali elemei fokozták tevékenységüket, és az antant felé orientálódtak. Ilyen körülmények között tartották meg a pártkongresszust június 12-én és 13-án. A kongresszuson 71 budapesti szervezetet 145, a vidékieket pedig 128 küldött képviselte. Kun Béla javaslatára elfogadták az új pártprogramot. A párt egyúttal a Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja nevet vette fel.

Az északi visszavonulás után a Tanácsköztársaság mintegy háromhetes lélegzetvételhez jutott, de csak igen kevesen számítottak hosszan tartó békés időszakra és arra, hogy az antanthatalmak és a környező államok belenyugszanak a proletárállam fennállásának tényébe. Közeli támadástól azonban nem tartottak, és így a legfontosabb belpolitikai problémák kerültek előtérbe. Széles körű gazdasági és szociális reformokat terveztek. A dinamikus kormányintézkedéseket azonban nem követte a parasztsággal szembeni politikai radikális megváltozása, és ez a politikai helyzet további rosszabbodásához vezetett a falun. A Tanácsköztársaság társadalmi bázisa tovább szűkült.

Az északi területek kiürítése július elején befejeződött. A hadsereg-főparancsnokság gödöllői főhadiszállását ezekben a napokban elhagyta Stromfeld Aurél, a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, mivel a visszavonulás után lemondott. Utódjául július 3-án Julijer Ferencet nevezték ki, aki már július 5-én elkészítette a Tiszán túli offenzíva tervét, mivel a román hadsereg nem mutatott hajlandóságot az elfoglalt területek kiürítésére.

A Tiszán túli offenzíva tervét a Kormányzótanács július 10-én megtárgyalta és jóváhagyta, azzal, hogy a támadás megkezdése előtt még egy formális diplomáciai lépést tesznek. A jegyzékre azonban — mint várható volt — negatív válasz érkezett. Ezért a Vörös Hadsereg vezérkara a kedvezőtlen kül- és belpolitikai körülmények ellenére is folytatta a tiszai offenzíva előkészítését. Julijer vezérkari főnök már július 13-án kiadta a parancsot a 20-ára tervezett tiszai átkelésre, ami jelentős változásokat eredményezett a július 5-i terven. Az eredeti terv szerint az 1. hadtest előnyomulási főiránya Békéscsaba volt (Szentesen át), a hadtesthez beosztott 6. hadosztályé pedig Nagyvárad (Szolnokon át). Ugyanakkor a 3. hadtest előnyomulási irányát Debrecen felé tervezték (Tokajon át). A támadásnak széles fronton kellett megindulnia. A július 13-i parancs szerint azonban az egyik fő áttörést az 1. hadtestnek kellett végrehajtania, és ékszerű támadással benyomulni az ellenséges haderőkbe. Ennek értelmében a 2. hadosztálynak Csongrádnál kellett átkelnie a Tiszán és előnyomulnia a Szentes-Békéscsaba-Gyula vonalon. A fő áttörést északon és délen a 3. hadtestnek kellett fedeznie hídfőállások létesítésével, majd a Nyíregyháza térségébe való előnyomulással. A 80. nemzetközi dandár reálisnak egyáltalán nem mondható feladatot kapott: foglalja el Debrecent.

Az egyik fő áttörést tehát a 2. hadosztály egységeinek kellett végrehajtaniuk, tehát amelyekben vajdaságiak zöme is szolgált.

A 2. hadosztályra valószínűleg épp azért esett a választás az egyik áttörés végrehajtásánál, mivel nem vett részt az áprilisi elhárító harcokban a román intervenciós hadsereg ellen, az északi hadjáratba is csak az utolsó napokban kapcsolódott be, így tehát személyi állományának és fegyverzetének nagy részét sikerült megőriznie. Ezenkívül a katonák hangulata és harckészsége a csongrádi fronton meglehetősen jó volt, és a szakvezetés is biztosítottnak látszott. Július első feléből vannak adataink a 15. bácskai vörös gyalogezred összlétszámáról. Egy július 11-i helyzetjelentés az ezred csatárlétszámát 1415 főben tünteti fel. A kézifegyverek száma ugyanannyi volt, tehát minden katona fel volt fegyverezve. Az ezrednek 23 géppuskája és külön géppuskás százada volt. Egy héttel később az ezred csatárlétszáma 1378. Az összlétszám csökkenése láttán hihetőnek látszik az ezred még élő katonáinak állítása, miszerint az ezred beosztott tisztjei közül a támadás előtt sokan dezertáltak és átszöktek az ellenséghez. A katonákat ezek az események igen elkeserítették, mert tudták, hogy az átszökött tisztek pontosan tájékoztatják az ellenséget a készülő hadmozdulatokról.

Az ezred harci készsége azonban a létszámcsökkenés ellenére is kielégítő volt, bár a kül- és belpolitikai helyzet miatti elkedvetlenedés a 15. bácskai vörös ezred katonáira is hatott. A többi egységek katonáihoz hasonlóan ők is felvetették a kérdést: nem ismétlődik-e meg az, ami az északi hadjárat idején, hogy az esetleges győzelem után a véres harcokban elfoglalt területeket ismét ki kell üríteni? Mindezek ellenére azonban a katonák komolyan készültek a várható harcokra. A csongrádi frontszakaszon egyébként a Vörös Hadsereg támadása előtt sem volt tűzszünet, mert a szembenálló felek kölcsönösen tüzérségi tűz alatt tartották egymás állásait, és járőrtevékenység is folyt. Felsőbb utasításra a 2. hadosztály parancsnoksága is kiadta a hadműveleti rendeletet, amely szerint az átkelő hadműveleteket a 15. bácskai vörös ezred egységeinek kellett megindítaniuk. A parancs előírta, hogy július

20-án reggel 3 óra 30 perckor az ezred három zászlóalja Csongrádtól közvetlenül keletre a vasúti hídnál Szentistván és Szarkarét majorságoknál a Tiszán átkel, és Szentes birtokbavételével a hadosztály többi csapatainak átkeléséhez megfelelő hídfőt létesít. Ugyanebben az időpontban a II/68 zászlóaljnak a tüzérség kellő támogatása mellett Mindszentnél kellett a Tiszán átkelnie, és az említett helység elfoglalása után Szegváron át felvenni az összeköttetést a 15. bácskai vörös ezreddel.

A hadosztály parancsa a továbbiakban intézkedett az átkelés utáni elhelyezkedésről is; eszerint a 15. vörös gyalogezred és a II/68 zászlóalj az átkelés után további parancsig hídfőszerűleg az elért állásokban maradnak. A következő egység, amelynek a 2. hadosztály egységei közül át kellett kelnie a Tiszán, a 38. vörös gyalogezred volt, mert a parancs elrendelte, hogy 20-ától 21-ére virradó éjjel az ezred a 15. gyalogezred bizstosító vonalán túl felderítő különítményeket küldjön előre.

E parancs tanúsítja tehát, hogy a 15. bácskai vörös ezred három zászlóaljának kellett végrehajtania a fő átkelést a Tiszán és olyan hídfőt létrehoznia, amely biztosította volna a hadosztály többi egységeinek zavartalan átkelését és előnyomulását. A további hadműveletek során jelentős harcászati feladatok vártak a hadosztály többi egységeire is, amelyek időben megtették az előkészületeket a kapott feladatok végrehajtására.

Hasonló harci feladatokat kapott a 2. hadosztály 30. vörös gyalogezrede is. Erről az ezredről fennmaradt egy veszteséglista, amely a június 5-től július 6-ig terjedő időszakra vonatkozik. Látható e jegyzetekből, hogy ebben az időszakban az ezredben több vajdasági vöröskatona szolgált és esett el. Ezek: Klavinszky János (Magyarkanizsa), Harsányi János (Szonta), Ivánkovits János (Zombor) és Lukács Gáspár (Zombor).

Az északi hadjárat és a győzelmek napjaiban, valamint a

románok elleni offenzíva előkészítésének időszakában a magyar forradalmárok, de általában a proletárállam egész közvéleménye élénk figyelemmel kísérte a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság legújabb belpolitikai fejleményeit. A sajtó időről időre beszámolt a szervezett munkásság gazdasági és politikai harcairól Szerbiában, Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában és az ország más területein, valamint a szervezett munkásság vezetőinek tömeges letartóztatásáról. A sajtóhírek és közlések azonban már kissé óvatosabbak voltak, mint az előbbi hetekben. Külön figyelmet szenteltek az országban egyre éleződő nemzeti ellentéteknek, a hadsereg állítólagos demoralizálódásának és annak is, hogy a katonaság egy részénél termékeny talajra találtak a kommunista eszmék. Külön érdeklődéssel kísérték a július 20-ára és 21-ére tervezett általános tiltakozó sztrájk előkészítését. Július 20-ára a proletariátus Európaszerte tömeges tüntetéseket és munkabeszüntetéseket tervezett, hogy kifejezze szolidaritását Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság iránt, és egyúttal tiltakozzék a tőkés államok intervenciója ellen. Ezért tervezték július 20-ára a Magyar Vörös Hadsereg támadását is. Ebbe a szolidaritási sztrájkba bekapcsolódott a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság proletariátusa is. Vajdaságban július 20-án és 21-én a proletariátus a hatósági tilalom ellenére is tömeges munkabeszüntetésekkel tiltakozott az intervenció ellen (Újvidék, Szabadka, Mitrovica, Kikinda, Versec, Pancsova, Zimony stb.). Különösen tömeges volt a vasutasok sztrájkja, akik ellen a hatóságok megkülönböztető szigorral léptek fel, és halálbüntetésekkel fenyegetőztek.

Ebben az időszakban is voltak hívei annak a törekvésnek, hogy a Magyar Vörös Hadsereg fegyveresen segítse a szomszédos országok proletariátusát. A Jugoszlávia elleni front megnyitásának is voltak szószólói. A tervet továbbra is dr. Hajdú Gyula ismert forradalmár szorgalmazta leglelkesebben. Dr. Hajdú álláspontját támogatta Ivan Matuzović, a Délszláv Szekció kiemelkedő vezetőségi tagja is. Hajdú a tanácsok or-

ságos gyűlése előtt néhány nappal írásbeli javaslatot nyújtott át Kun Bélának a Jugoszlávia elleni támadás tervéről és kilátásairól. Kedvezőnek tartotta egy ilyen támadás kilátásait, és feltételezéseit a jugoszláviai forradalmi helyzetre, a katonaság demoralizáltságára, háborúellenességére és nem utolsósorban a tanácsállam agitációs propagandája iránti fogékonyságra alapozta. Elképzelései szerint a Vörös Hadsereg szerény erőinek bevetése esetén is sikeres hadjáratra volt kilátás. A tanácsok országos gyűlésén folytatott külpolitikai vitában is igen sok szó esett dr. Hajdú javaslatáról, aki egyben követelte, hogy a szomszédos államok proletariátusát ne hagyják magára, nyújtsanak neki fegyveres segítséget. Noha Hajdú Gyula és Ivan Matuzović terveinek a Tanácsok gyűlésén pártolói is akadtak, nem fogadták el, mert a magyar forradalmárok nagy többsége tisztában volt azzal, hogy a Tanácsköztársaság helyzetét egy új front megnyitása esetleg a végveszélybe sodorhatná.

A román hadsereg elleni offenzíva előkészítésének napjaiban, de főképpen a hadműveletek megindulása után, amikor a Magyar Vörös Hadsereg veresége már előrevetette árnyékát, a tanácsállam közvéleményének és sajtójának figyelme még egyszer a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság felé fordult. Hírek keringtek a zágrábi, varazsdini forradalmi eseményekről, véres utcai harcokról és a köztársaság kikiáltásáról ezekben a városokban. Ezeket az eseményeket a sajtó egy része úgy értelmezte, hogy a forradalmi lavina megindulása szocialista társadalmi rendszer megvalósítását eredményezi a Balkánon.

A kémjelentések is beszámoltak a horvátországi forradalmi eseményekről. A Hadügyi Népbiztosság július 26-i összefoglaló jelentésében a szerbek és horvátok közötti viszony elmérgesedéséről, összetűzésekről, továbbá a horvát-magyar szövetség helyenkénti szorgalmazásáról számolt be.

Ezeket a híreket dr. Hajdú külön figyelemmel kísérte, mert terveinek megvalósíthatóságát látta bennük igazolva. Július 25-én táviratban értesítette a Hadügyi Népbiztosságot a jugo-

szláviai eseményekről, és utasítást kért a déli támadó hadműveletek megindítására. Kérelmét azonban ekkor is elutasították. A horvátországi eseményekről keringő hírekről ugyanis rövid időn belül kiderült, hogy túlzóak. Másrészt a július 26-a utáni napokban a Vörös Hadsereg teljes veresége és felbomlása már igen közelinek látszott, s hamarosan bekövetkezett a Tanácsköztársaság bukása is. Ezért dr. Hajdú tervének valóra váltására már abban az esetben sem kerülhetett volna sor, ha egyébként a forradalom vezetői egyetértettek volna vele.

AZ OFFENZÍVA MEGINDULÁSA

Győzelmek, majd általános vereség

Mi késztette vajon a Tanácsköztársaság politikai és katonai vezetőit arra, hogy három héttel az északi területek kiürítése után, kellő felkészültség nélkül, támadást indítson a túlerőben levő román hadsereg ellen? A mai magyar történetírás szerint az offenzíva megindítása súlyos hadműveleti hiba volt, mert a győzelmi kilátások minimálisak voltak. A támadás mellett szóló érvek realitását ugyan nem lehet kétségbe vonni, sokkal több ok szólt a támadás ellen vagy legalábbis időpontjának elhalasztása mellett.

Július 20-án hajnalban, nagy erejű tüzérségi előkészítés után, megindult tehát a Magyar Vörös Hadsereg offenzívája. Az első és a harmadik hadtest egységei átkeltek a Tiszán. Az első hadtest főerőinek (6. és 7. hadosztály) Szolnoknál sikerült hídfőt létesíteniük. Ezeket követte az átkelésben az 5. hadosztály.

Az első hadtest jobb szárnyán a második hadosztály is sikeresen átkelt, és Mindszentnél hídfőt létesített. A 15. bácskai vörösezred zászlóaljai tehát sikeresen végrehajtották az átkelést, hídfőt létesítettek, amivel lehetővé vált a hadosztály többi egységeinek átkelése is. Amíg az első hadtest főerői Szolnoktól keletre előnyomulóban voltak, a hadtest déli szárnyán a 2. hadosztály is tovább folytatta előnyomulását, és egységei elfoglalták Szentest és Szegvárt, ahol a lakosság lelkesedéssel fogadta a bevonuló vöröskatonákat. A 15. bácskai vörös ezred volt katonái jól emlékeznek még az offenzíva

első győzelmeire és a felszabadított területek lakosainak tömeges jelentkezésére a Vörös Hadseregbe.

Július 21-én a 3. hadtest csapatai a Timár — Nagyfalu — Tiszaeszlár vonalon álltak. Az itt harcoló főerők bal szárnyán, a 3. dandárnál kelt át a 23. gyalogezred, amelyben vajdaságiak is szép számban harcoltak. Ez az ezred azonban nem kapott megfelelő tüzérségi támogatást, és rosszul is irányították. Mivel átkelése után ellenséges támadás érte, az ezred szétszóródott, és pánikszerűen visszamenekült a folyón. Ennek következtében a 3. hadtest balszárnyán súlyos helyzet állt elő, amelyet csak a hadtestparancsnokság határozott intézkedései tudtak leküzdeni. Az offenzíva első napjai a Vörös Hadsereg győzelmének jegyében múltak el. A fő támadó csoport erői Szolnoktól keletre tovább folytatták előnyomulásukat. A 2. hadosztály egységei június 22-én Szentestől keletre koncentrálódtak, és védelmi jellegű hadmozdulatokat végeztek, mivel a hadosztály parancsnoksága jelentős román egységek ellentámadásától tartott, s ilyen értelmű jelentést is küldött feletteseihez.

A hadsereg főparancsnoksága a következő napokra az első hadtest főerőinek azt a feladatot adta, hogy folytassák előnyomulásukat. Oldalszárnyai azonban nem voltak megfelelően biztosítva. A támadó ék balszárnyát pl. a második hadoszálynak kellett biztosítania, bár a hadosztályt a főcsoport jobbszárnyától 40 km választotta el, és így az ellenség számára lehetővé vált a támadó csoport ellen oldaltámadási manőverezést végrehajtani.

A 2. hadosztály parancsnoksága egyébként már július 23-án védelmi intézkedéseket tett, mivel mint jelentéseiben is közölte, az ellenség általános ellentámadása volt várható. A hadosztálynak egyelőre védelemre kellett szorítkoznia. Védelmének gerincét a szentesi csoport képezte (a 15. bácskai, a 38. vörös ezred, a III/68 zászlóalj, valamint a Hipp- és Aulich-féle tüzércsoportok). A védelmi intézkedésekben szó volt az egyes védőszakaszokban elhelyezett egységekről is. Az első védő-

szakaszban pl. a 15. bácskai vörös ezred egy zászlóalját és 3. zászlóaljának egy századát helyezték el. A 2. védőszakaszt a 38. gyalogezrednek kellett tartania, a 3. védőszakaszt pedig a 15. bácskai vörös ezred első és 2. zászlóaljának. Ugyanakkor a 38. dandár tartalékban maradt az ezred 3. zászlóaljának fele, géppuskás századával együtt, a Szentes nyugati kijáratától körülbelül 15 000 méternyire nyugatra fekvő Nagytanyán.

Június 23-án a második hadosztálynál váratlan fordulat történt, ami a déli arcvonalszakasz további hadműveleteit jelentősen megzavarta. Ezen a napon ugyanis a hadosztály csapatai ellen egy román vadászdandár és egy ezred ellentámadást indított. A Mindszentnél levő egységeket két ellenséges oszlop támadta meg. Szegvár felől 4 zászlóalj, több üteggel megerősítve, indult támadásra, Mortély felől pedig egy gyalogos zászlóaljból, lovasszázadból és egy ütegből álló külön támadó különítmény. Az ellenség kisebb erőkkel végrehajtott ellentámadása váratlan sikerrel járt, mert a támadó oszlopok gyorsan elfoglalták Mindszentet és Szegvárt, majd rajtaütésszerűen megtámadták a Szentesben állomásozó csapatokat, és a hadosztály erőinek jó részét a Tisza nyugati partjára vetették vissza. Egyes magyar történetírók azzal magyarázzák a 2. hadosztály kudarcát, a kisebb ellenséges erőktől történt meghátrálását, hogy a hadosztály tisztikarában jórészt árulók húzódtak meg, akik tudatosan elmulasztották kötelességük teljesítését, és siettették a vereséget. A hadosztály vezérkari főnöke, Béldy Alajos pl. már ekkor kapcsolatban állt az ellenforradalmi szervezkedéssel. A Tisza keleti partján csak egyetlen kis hídfő maradt, amelyet a 30. vörösezred és a 15. bácskai vörösezred egységei védelmeztek.

Július 24-én az egész keleti arcvonalon megindult a román csapatok ellentámadása, amelyek tartalékaikat és főerőiket is ezen a napon vetették be, és így jelentős túlerőben voltak. Támadás indult ezen a napon az első hadtest főerői ellen is, és a Vörös Hadsereg egységei az egész frontszakaszon kénytelenek voltak visszavonulni. Ugyanezen a napon a 80. nemzet-

közi dandár ellen is megindult a túlerőben levő ellenség támadása. A főleg oroszokból, németekből és jugoszlávokból álló internacionalista katonák hősiesen védekeztek, és a Tisza partjára visszaszorult csapatrészek a part sűrű fái között elkeseredett közelharcot vívtak; a túlerő azonban végül is diadalmaskodott. A menekülők közül sokan a folyóba fulladtak. Csak egy kis részüknek sikerült átmenekülnie a Tisza túlsó oldalára. A nemzetközi dandár tragédiáját még tetézte az a körülmény is, hogy tisztjeik egy része — kilátástalannak ítélve meg a további harcokat — még az ütközet előtt cserbenhagyta katonáit. Néhány visszamaradt tiszt megpróbálta ugyan az egyetlen megmaradt motoros járművel megszervezni az átkelést, a katonák százai azonban úszva próbáltak átjutni a túlsó partra. Két épségben maradt géppuska fedezte is őket, míg el nem fogyott a lőszere. Az 1626 vöröskatonából álló 80. nemzetközi dandárból mindössze 733-an menekültek meg, illetve jutottak át a Tisza túlsó partjára. A dandár tehát teljesítette feladatát: önnön pusztulása árán nagy ellenséges erőket kötött le. A hadvezetés valójában feláldozta a dandárt. Tragédiájáról Julijer Ferenc vezérkari főnök egyébként csak ennyit jegyzett meg: „E dandár megsemmisülése fájdalmat igazán nem okozott nekem."

A 80. dandárba osztották be a 2. balkáni hadosztályt is, amely — mint ismeretes — az északi hadjáratban is részt vett. Ez az egység továbbra is a dandár kötelékében maradt, s katonáinak nagy része ugyancsak elesett, vagy fogságba került. Ezt tanúsítja Svetozar Mošorinski július 26-i levele is Ivan Matuzovićhoz: „Azok az elvtársak, akiknek hozzád kellett volna menniük, túlnyomórészt bosnyákok és szerbiaiak, vagy elestek, vagy pedig nagyobbrészt fogságba kerültek . . ."

Az ellenség nyomása időközben tovább fokozódott az első hadtest szolnoki főcsoportja ellen. Ebben a küzdelemben különleges jelentőségük volt a 6. hadosztály védelmi harcainak. Az itt küzdő vajdasági vöröskatonák is derekasan megállták a helyüket.

Az ellenség túlerejének fokozódó nyomása, továbbá a belés külpolitikai események demoralizáló hatása következtében július végén az első hadtestnél is megkezdődött a bomlás. Ezen a napon a szentesi hídfőben védekező 30. vörös- és a 15. bácskai vörösezred még komolyan készült a felvonuló ellenséges erők támadásának visszaverésére.

A 30. ezred parancsnoksága 25-én reggel kiadta védelmi intézkedéseit a román erők feltartóztatására. A 15. gyalogezrednek északkeleti irányban kellett felderítő tevékenységet kifejtenie. A második zászlóaljnak a Görbeér és Alsórész közötti terepszakaszt kellett állandó felderítésekkel megfigyelnie, az 1. zászlóaljnak pedig hasonló feladatai voltak Alsórét és Hosszúto között. Az első zászlóaljnak a Szentes nyugati szegélyén huzódó patakhoz, valamint Talom és Hosszúto körletébe járőröket kellett kiküldenie, s azok jelentéseit a legrövidebb időn belül az ezredparancsnoksághoz kellett továbbítania.

Az ezredparancsnokság utasítást adott az 1. és 2. zászlóalj parancsnokságának, hogy a védelmi állások kiépítésének időszerinti állapotát déli 12 óráig jelentsék. Elrendelte minden közlekedés beszüntetését a védelmi vonalon. Azontúl csakis az ezred kötelékébe tartozó járőrök közlekedhettek, de ezek is csak a zászlóalj parancsnoksága által kiadott igazolvánnyal. Ugyanakkor az ezred védelmi intézkedése előírta, hogy más csapattestek részére a vonal átlépése kizárólag a dandárparancsnokság erre feljogosító igazolványának felmutatása mellet engedélyezhető.

A két ezred tehát felkészült a harcra, és mindenáron a hídfő megvédésre törekedett. Amikor az ellenséges erők támadása 25-én délelőtt megindult, még mindkét ezred szívóson küzdött, és visszavert egy támadást. Délután azonban a küzdelem folytatódott, és a támadó román csapatok újabb egységeket vetettek harcba. Ekkor a 30. vörös gyalogezred ellenállása megtört, a frontvonal behorpadt, s egyes részei önkényesen elhagyták a védelmi vonalakat. Hamarosan az egész ezred-

ben pánik tört ki, s megkezdődött a rendezetlen visszavonulás. A megvert csapatok a Tisza mögé vonultak vissza.

A 30. vörösezred önkényes visszavonulása a hídfő védelmét kilátástalanná tette, és ez a 15. bácskai vörösezredet is súlyos helyzetbe hozta. Az egész védelmi terv a két ezred együttes erőire támaszkodott. A rendelkezésre álló adatok szerint a bácskai vörösezred meg sem kísérelte saját erejéből megszervezni a hídfő védelmét. A 30. vörösezred csapatainak visszavonulása demoralizálólag hatott a 15. bácskai vörösezred katonáira is. A bekerítéstől és megsemmisítéstől tartva, az ezred ellenállása is gyorsan megtört, és megkezdődött szervezettnek nem mondható visszavonulása. Katonáinak egy részénél ugyancsak pánik tört ki. Mivel az ellenség nem számított a hídfőt védő erők ellenállásának ilyen gyors leküzdésére, nem állt módjában a visszavonulók üldözése. Így a 15. bácskai vörösezred zömét sikerült visszavonni a Tisza nyugati oldalára. Az ezred veszteségei a Tiszán túli harcokban, valamint a július 25-én végrehajtott gyors visszavonulásban tehát nem voltak nagyon érzékenyek.

A szentesi hídfő felszámolása után a támadó román erők nyomása tovább fokozódott az első hadtest főerőire is, amelyek a hadvezetőség parancsa értelmében ugyancsak megkezdték visszavonulásukat a szolnoki hídfőbe. Július 26-án a Vörös Hadsereg már csak a szolnoki hídfőt tartotta, mivel az arcvonal déli szárnyán felsorakozott 3. hadtest egységei is visszavonultak a Tisza mögé. Július 27-én a román hadsereg főparancsnoksága már határozatot hozott csapatainak tiszai átkeléséről és a hadműveletek folytatásáról Budapest irányába.

Ezeket a hadműveleteket azonban elő is kellett készíteni, s ezalatt a Vörös Hadsereg lélegzetvételhez juthatott. Rendes körülmények között megszervezhette volna védelmi vonalát a Tisza mögött. Sok egységnél azonban már a bomlás jelei voltak tapasztalhatók, és tömeges dezertálások voltak napirenden. Az egységek egy része azonban még harcképes volt, s ezekkel esetleg a tiszai védelmi vonalat tartani lehetett volna,

a Tanácsköztársaság fennállását pedig meghosszabbítani, bár a külpolitikai tényezők miatt fennállásának perspektívái július végén már minimálisak voltak.

A 2. hadosztály parancsnokságának július 27-i hadrendje kimutatást közöl a 15. bácskai vörösezredről is. A kimutatás szerint az ezred parancsnoka továbbra is Paico Leo alezredes volt. Az ezredben összesen 35 tiszt volt, a katonák száma pedig 1100 volt. A kézifegyverek száma azonban csak 685, a géppuskáké pedig 20. Ha ezt az összlétszámot összehasonlítjuk a július 11-i, tehát a tiszántúli offenzíva megindítása előtt készített nyilvántartással (az ezred létszáma 55 tiszt és 1806 katona volt, a kézifegyverek száma 1489), nyilvánvaló, hogy bár az ezrednek veszteségei voltak, létszámát illetőleg még a harcképes egységek csoportjába sorolhatjuk. A létszám egyharmados csökkenése jórészt a Tisza mögé történt visszavonulás utáni dezertálások következménye volt. A helyzet egyre súlyosabbá vált. A Vörös Hadsereg bomlása egyre nagyobb méreteket öltött. Az intervenciós román hadsereg július 29-én átkelt a Tiszán, és Tokajtól nyugatra két hídfőt létesített. Más helyzetben, kevésbé demoralizált hadsereggel az átkelés megakadályozható vagy legalábbis késleltethető lett volna, de ilyen feladatra a bomlásnak indult Vörös Hadsereg már nem volt képes, bár a legjobb forradalmárok tömegei még most is készek voltak a végsőkig folytatni a harcot.

A Kormányzótanács még ezekben a napokban is nagy erőfeszítéseket tett a helyzet megmentésére. Mindenekelőtt a 3. hadtest csapatainak harci szellemét kívánták helyreállítani, mert ezeket az egységeket tartották legmegfelelőbbeknek a román invázió feltartóztatására vagy pedig lassítására. Ezért a Forradalmi Kormányzótanács tagjai közül többen is a frontra mentek, hogy további harcra buzdítsák a vöröskatonákat.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG BUKÁSA

A proletárhatalom utolsó napjaiban a politikai és katonai vezetőségben a szociáldemokraták és kommunisták közötti ellentétek ismét kiéleződtek. A kommunisták nagy többsége a harc továbbfolytatása mellett foglalt állást. Álláspontjukat támogatta a baloldali szocialisták nagy többsége is. A szociáldemokrata többség azonban teljesen értelmetlennek tartotta a további harcot, és a proletárdiktatúra felszámolására törekedett. Egyes kiemelkedő képviselői már július 25-e óta tárgyalásokat folytattak Bécsben az antant misszió képviselőivel egy a proletárdiktatúrát „békésen" felszámoló szakszervezeti kormány megalakításáról. Belpolitikai téren ugyanakkor a tevékenységük felélénkülése tovább gyorsította a bomlási folyamatot. Közben július 30-ára virradóra Szolnoktól északkeletre további két román hadosztály kelt át a Tiszán. Ezeket a csapatokat hamarosan újabb egységek követték. A szociáldemokrata vezetők már ekkor nyomást gyakoroltak a Forradalmi Kormányzótanácsra, és követelték, hogy mondjon le.

Kun Bélának a proletárdiktatúra megmentésére irányuló utolsó, kétségbeesett lépései közé sorolhatjuk a Leninhez küldött üzenetet, amelyben a besszarábiai hadműveleteket sürgeti a román hadsereg támadásának lelassítására. Július 31-én megérkezett Lenin válasza is Kun Béla egyik régebbi üzenetére, amelyben közölte, hogy mindent megtesznek a Magyar Tanácsköztársaság megsegítésére, de a katonai helyzet Ukrajnában nem tesz lehetővé komolyabb akciókat.

Július 31-ére virradóra újabb román erők keltek át a Tiszán, és megkezdték óvatos előnyomulásukat. A harmadik

hadtest csapatai folytatták az ellenállást, de Miskolc térségébe vonultak vissza. Július 31-én Cegléden a hadsereg főhadiszállásán Kun Béla találkozott a hadtestparancsnokokkal és Julier Ferenc vezérkari főnökkel, aki a további harc értelmetlenségét hangoztatta, míg a többség a harc folytatása mellett foglalt állást. El is határozták, hogy az első hadtest csapatait másnap, augusztus elsején ellentámadásra küldik Szolnok visszafoglalására.

A ceglédi értekezletettel majdnem egyidőben Budapesten összehívták a Szakszervezeti Tanács plenáris ülését, amelyen a részvevők túlnyomó többsége a tanácskormány lemondása mellett nyilatkozott. A határozatot azonnal közölték Kun Bélával. A Tanácsköztársaság vezetői még aznap este összeültek, hogy megtárgyalják a Szakszervezeti Tanács határozatát és álláspontot foglaljanak vele kapcsolatban. Az ülésen a drámai hangú vita során az az elhatározás kerekedett felül, hogy még egyszer meg kell kísérelni a fegyveres ellenállást. Másnap az első hadtest csapatai heves utcai harcok után visszafoglalták Szolnokot. Ez azonban már nem tudta megváltoztatni az általános politikai és katonai helyzet menetét.

Augusztus elsején délelőtt tartották meg a Kormányzótanács utolsó ülését, amelyen a szociáldemokrata népbiztosok voltak többségben, mivel a kommunisták és az ő irányvonalukat támogató szociáldemokraták többsége a fronton volt, hogy személyes jelenlétével is a harc folytatására buzdítsa a katonákat. Az ülésen, hosszas vita után, az az álláspont jutott túlsúlyba, hogy a délutánra összehívandó 500-as tanács, illetőleg a Budapesti Munkás- és Katonatanács ülésén javasolni kell a Tanácskormány lemondását és az antant számára megfelelő kormány megalakítását. Az ülésen megjelent Kun Béla is, akit a jelenlevők lelkesen ünnepeltek és búcsúztattak el mint igazi forradalmárt. Ez azonban a helyzeten már nem változtathatott, és a 133 napig fennálló Magyar Tanácsköztársaság drámai küzdelme után elbukott.

A FEHÉRTERROR

A Tanácskormány lemondása után Peidl Gyula vezetésével, főleg jobboldali szociáldemokratákból, szakszervezeti kormány alakult, amely azonban a helyzetét nem tudta megszilárdítani. A Vörös Hadsereg Főparancsnoksága elrendelte ugyan a harc beszüntetését, de a parancs kiadása már teljesen felesleges volt, mert a katonai egységek felbomlottak. A vöröskatonák jó része Budapestre, illetve a Dunántúlra menekült, de a felbomló egységek sok katonája román fogságba került. A foglyok közül mint kommunistagyanúst, minden külön eljárás nélkül, sokat kivégeztek. Fogságba került az első hadtest mintegy 40 000 főnyi katonája és 1200 tisztje is, akik szolnoki állásaikban az utolsókig kitartottak. A harmadik hadtest is felbomlott, s csak egyes csoportjai vonultak vissza szervezetten a Dunántúlra.

A Peidl-kormányt senki sem vette komolyan. Az ellenforradalom egyre jobban felülkerekedett, különösen vidéken. A szervezetek felbomlottak, bár a vidéki tanácsok jórésze egy ideig még az augusztusi bukás után is a helyén maradt. Sok helyen megpróbálták megakadályozni az ellenforradalom felülkerekedését. Ez azonban már kilátástalan küzdelem volt. Az ellenforradalom gyorsan megszilárdította hatalmát a Dunántúlon, és megkezdődött a hírhedt fehérterror.

A Tanácsköztársaság vajdasági részvevői élénken emlékeznek a bukás utáni napokra, a felbomlott 15. bácskai vörösezred katonáinak további sorsára. Egy részüknek a Tanácsköztársaság bukása után sikerült átszökni a demarkációs vona-

lon, bár a jugoszláv határmenti szervek megszigorították az ellenőrzést, hogy a menekülők beözönlését megakadályozzák.

A vajdasági forradalmárok közül többen a jugoszláv megszállás alatt levő Baranyába és Pécsre szöktek, mivel ezeket a területeket egyelőre elkerülte a fehérterror. Sok volt forradalmárban az a remény is élt, hogy ebben a térségben esetleg szervezkedni lehet, rendezni az ide menekült erőket az egyre nagyobb méreteket öltő és mind kegyetlenebb fehérterrorral való szembekerülésre. Baranyában bukkant fel Udvari János és Andorka Sándor, a szegedi forradalmi események két ismert alakja is. Sok vajdasági esett román fogságba is, vagy került a fehér tiszti különítmények kezei közé. A tömeges megtorló intézkedéseknek és az orgoványi tömegkivégzéseknek kétségtelenül voltak vajdasági áldozatai is. Erről azonban nincsenek pontos adatok. A fehérterror áldozatairól országos vonatkozásban is csak megközelítő adatok állnak rendelkezésre. A tömeges kivégzésekről legtöbbször nem maradtak írásos dokumentumok, a tiszti különítmények gyorsított eljárással ölték meg a kezükbe került forradalmárokat. A magyar munkásmozgalom Bács-Kiskun megyei harcosainak életrajzgyűjteményében viszont találhatunk adatokat két kivégzett vajdasági forradalmárról is. Huber Oszkár szabadkai forradalmárt a proletárdiktatúra bukása után letartóztatták, az ellenforradalmi tisztek a kiskunhalasi járásbíróság épületéből egy éjjel a fogva tartott forradalmárok egy csoportjával elhurcolták, és a város közelében levő téglagyár mellett augusztus 6-án kivégezték. A mártírok emlékművén az ő nevét is megörökítették. Itt kell említenünk az adorjáni születésű Zsoldos János Joachimot is, aki még 1907-ben Kecelre költözött a családjával. Már az első világháború előtt tevékenyen részt vett a munkásmozgalomban, a Tanácsköztársaság idején pedig a községi direktórium élére állították, ahol nagy odaadással dolgozott a közösség érdekében. A Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalmárok letartóztatták, és a kalocsai fogházba hamarosan halálra kínozták.

Más vajdaságiak a véletlen folytán menekültek meg az ellenforradalmárok fogságából vagy a kivégzéstől. Tóth Lajos horgosi forradalmár a Tanácsköztársaság idején Tápiószele község helyi direktóriumának elnöke és vörösőrség parancsnoka volt. A Tanácsköztársaság bukása után Budapestre menekült, de a román csapatok bevonulása után itt is megkezdték a volt vöröskatonák összefogdosását. A fehérek csendőrei őt is elfogták, s e csendőrök között voltak azok is, akiket még Tápiószelén, a Tanácsköztársaság fennállása idején a vörösőrség szerelt le egy ellenforradalmi zendülés miatt. Tóth Lajost visszaszállították Tápiószelére, ahol a volt vörösőrség további hat tagját is fogva tartották. Előzőleg azonban már húszat kivégeztek közülük. A csendőrök Újszászra kísérték a foglyokat, s egész úton súlyosan bántalmazták őket. Itt fehér tisztek vették át a csoportot, akik közölték velük, hogy halálra vannak ítélve. Az egyik őrmester, aki ismerőse volt a frontról, megmentette a haláltól, és egy írást adott neki azzal a megjegyzéssel, hogy nyomban szökjön át Jugoszláviába, mert ha Magyarországon marad, nem kerülheti el a kivégzést. Ilyen előzmények után menekült át a határon, majd Horgoson telepedett le.

Más vajdasági vöröskatonáknak sikerült elkerülni a letartóztatást és sok viszontagság után hazatérni. Radács Sándor (Törökkanizsa), aki a kommün idején a 3. hadtestparancsnokságnál volt távírdász, az összeomlás után Budapestre került. Itt engedélyt kért, hogy a már román megszállás alatt levő Kiskunfélegyházára utazhasson. Sikerült is eljutnia Kiskunfélegyházára, innen pedig Szegedre. Illegálisan átjutott a határon, s gyalog tért haza szülőfalujába. Hazaérkezése után a községi csendőrségen súlyosan bántalmazták, majd bezárták, de öt nap múlva kiengedték. Sok viszontagság után Szegedre került az ugyancsak törökkanizsai Juhász János is, akit Horthy rendőrsége napokig fogva tartott és bántalmazott. Csak akkor engedték el, amikor megígérte, hogy belép az úgynevezett nemzeti hadseregbe. Az első kedvező alkalommal azonban

hazaszökött. Hasonló volt Marjai József (Törökkanizsa) sorsa is. Őt is veréssel próbálták rákényszeríteni Szegeden a nemzeti hadseregbe való belépésre. Az első alkalommal ő is hazaszökött. Az ellenforradalom nyomozó szervei Turu Gergely kikindai vöröskatonát is napokig kínozták Szegeden, de néhány napi vallatás után mégis szabadon engedték, és neki is sikerült hazaszöknie.

Érdekes volt a kikindai vöröskatona, Fa József életútja a bukás után, aki a Tanácsköztársaság idején a balatonvilágosi vörősőrség parancsnoka volt. Az őrség a Tanácsköztársaság bukása utáni első napokban nem tudta pontosan, mi a helyzet, és így a helyén maradt. Horthy ellenforradalmi egységeinek egyik különítménye Szegedről Kaposvár felé haladt, egy másik különítmény pedig Siófokra érkezett. A román csapatok már a Dunántúlon nyomultak előre. A balatonvilágosi vörősőrség így a két hadsereg közé került, de a faluba még senki sem vonult be, és az őrség még nyolc-tíz napig nem oszlott fel. Egy napon azután háromtagú tiszti járőr érkezett Siófokról. A vörősőrség tagjait bekísérték a fehér főparancsnokságra. Miután a helybeli lakosságnál meggyőződtek róla, hogy senkinek sincs panasza ellenük, engedélyezték nekik, hogy Budapestre távozzanak. Útközben azonban Lepsényben újabb vizsgálatot rendeltek el ellenük. Ezután Székesfehérvárott vizsgálták ki ismét ügyüket. Végül is Budapestre kerültek. Innen már egyszerűbb volt az út Szegedig. A demarkációs vonalon átszöktek, s Kikindáig gyalog tették meg az utat.

Egyes adatok szerint a bácskai vörös ezred katonái közül sokan estek román fogságba, ahol mintegy 3 hónapig tartották őket fogva. Erre emlékezik Korponai Ferenc. A bánásmód és az ellátás nagyon rossz volt, a foglyokat pedig hastífusz tizedelte. Korponainak azonban egy tíztagú csoporttal sikerült megszöknie. Több napos bujdosás után Szegedre érkeztek, ahol egy ideig meghúzódtak. Korponai a demarkációs vonalon átszökött, s gyalog érkezett vissza Csókára.

Balogh Károly zentai vöröskatona a 38. vörös gyalogezredből, sebesülése után, Kecskemétre került kórházi ápolásra. Itt érte a román megszállás. A kecskeméti kórházból a különítményesek a zalaegerszegi gyűjtőtáborba internálták, ahol másfél esztendőt töltött. Ezután Szegedre, majd Csérbe került, ahol egy jómódú földművesnél dolgozott. Miután megkereste az útravalót, 1922-ben hazajött Zentára. Aulik József a fehérterror elől Pestre, Sopronba, majd Bécsbe menekült. Itt agitátorképző tanfolyamot végzett, 1924-ben pedig ő is hazakerült Zentára. Gulyás Árpádot Kiskunfélegyházán fogták el a románok. A gimnázium épületében őrizték, s az állomáson a rakodásnál dolgoztatták őket, ahonnan egy óvatlan pillanatban megszökött. Szántókon, pusztákon át, csak tanyákat érintve, gyalog érkezett Zentára 1919 késő őszén. Kovács Ikladi Mihály Kiskunhalason került a románok fogságába. Hamarosan átkerült a kecskeméti táborba, ahol 4 és fél hónapig tartották fogva. Ezután Szegedre került, ahol a Horthy-hadseregbe akarták bevonultatni. Ekkor illegálisan átlépte a demarkációs vonalat, és 1919 novemberében hazatért Zentára. Veres Nagy Dénest is Kecskeméten fogták el a románok. Három és fél hónapig volt fogolytáborban, amikor végre elengedték és hazaindult. Békéscsabán azonban a románok megverték, levetkőztették, és visszatoloncolták. Végül azonban mégiscsak Szegedre került, ahonnan 1919 novemberében sikerült hazajönnie Zentára. Az ugyancsak zentai Wolf Lajos még 1918 novemberében Kelenföldön dolgozott egy élelmiszerraktárban. Ezt vezette egészen Horthy ellenforradalmi csapatainak bevonulásáig. Ezután elfogták, megkínozták, és hat hónapig vizsgálati fogságban tartották, majd hat évre elítélték. A hajmáskéri gyűjtőtáborba került, ahonnan 16 társával sikerült megszöknie. Ezután Csehszlovákiába, majd Bécsbe menekült. 1921-ben tért vissza Jugoszláviába. Előbb Beogradban, majd Versecen telepedett le.

Igen viszontagságos úton került haza Baka József is Zentára. A Tanácsköztársaság bukása után a fegyvereket eldo-

bálták. Ő a puskáját egy falusi kútba dobta, egyenruháját pedig egy juhásszal polgári ruhára cserélte el. Több napi gyalogolás után Kiskunfélegyházára jutottak; itt a románok igazoltatták őket, majd Kecskemétre szállították, s a huszárkaszárnyában tartották fogva. Rakodómunkásként dolgoztatták, majd két hónap után Kiskunfélegyházára kísérték vissza, ahonnan végül Szegedre került. A Csillag-börtön udvarán egy névsor alapján többet kiválogattak közülük, s ott tartottak. A többi mehetett, ahova akart. Itt összeverődött hét-nyolc bácskai is. A rókusi állomásra mentek, ahol találkoztak Rehák Gyulával, akit már korábbról ismertek, mint a 15. bácskai vörös ezred parancsnokának sofőrjét. Rehákkal Horgosnál átlépték a demarkációs vonalat, és így szerencsésen megérkeztek Szabadkára. Hazaérkezésük után egy ideig még a jugoszláv rendőrség is zaklatta őket.

Sulyok János (Szabadka) a Tanácsköztársaság bukása után Szegedre indult, azzal a szándékkal, hogy majd Horgosnál átszökik a demarkációs vonalon. Itt azonban a hírhedt Prónai-különítmény kezébe került. Tíz hónapig tartották fogva. Fogolytársa volt Jung János apatini tanító is, aki ugyancsak részt vett a magyar kommünben. Végül mégiscsak megszabadult, és sikerült hazaszöknie Szabadkára. A véletlen folytán menekült meg a haláltól Gutai Ferenc szabadkai forradalmár is. A Tanácsköztársaság bukása után Budapestről menekülnie kellett. A Szabadka felé induló vonatra szállt fel, abban bízva, hogy az utazók tömegében sikerül észrevétlenül hazajutnia. Kiskunhalasnál azonban vonatellenőrzéskor felismerték, leszállították a vonatról, és bezárták. Gyorsított eljárással néhány vajdasági társával együtt mindannyiukat halálra ítélték. A kivégzéstől a véletlen mentette meg őket: egyik csendőr, aki ugyancsak szabadkai származású volt, egy éjjel megszöktette az egész csoportot.

A kanizsai Sarnyai Mihály és Kriska György a kecskeméti fogolytáborba került, Almási Mátyást pedig Budapesten tar-

tották fogva egy kaszárnyában, ahonnan szerencsés véletlen folytán több társával együtt sikerült megszöknie.

Dr. Kovács Károlynak, a jugoszláv vörös zászlóalj parancsnokának visszaemlékezései szerint augusztus 2-án és 3-án Ivan Matuzović a zászlóalj katonái előtt beszédet mondott, amelyben közölte a Tanácsköztársaság bukásának sajnálatos tényét. A katonák eleinte hitetlenkedve fogadták a hírt, s egy napig még együtt maradtak, hogy meggyőződjenek a hír valódiságáról. Végül azután határozatot hoztak a zászlóalj feloszlatásáról. Minden volt katona 2000 koronát kapott útiköltségre. Előzőleg mindenkinek hivatalos írást adtak július 26-i keltezéssel, úgy tüntetve fel a dolgokat, mintha a zászlóaljat még a Tanácsköztársaság bukása előtt oszlatták volna fel.

A visszatért vajdasági vöröskatonák itthon is folytatták a küzdelmet, s legtöbbjük bekapcsolódott a jugoszláviai forradalmi munkásmozgalomba. Jugoszlávia Szocialista (Kommunista) Munkáspártja, 1920 áprilisától pedig Jugoszlávia Kommunista Pártja egy ideig még legálisan működhetett. 1920-ban azonban már meghozták az Obznanát, majd 1921-ben az államvédelmi törvényt, amelyek a pártot mély illegalitásba kényszerítették. A volt vöröskatonák egy része már ekkor megtorpant, és visszavonult a politikai tevékenységből. Más részük azonban továbbra is vállalta az illegális pártmunka nehézségeit, kockázatait, a hatóság zaklatásait, a bebörtönzéseket, és folytatta a forradalmi munkát. Egy részüknek azonban erre már nem volt lehetősége, mert Magyarországon maradtak a jeltelen sírokban, a Tanácsköztársaságért áldozva életüket. Sokan pedig a Tanácsállam bukása után dühöngő fehérterror áldozatai lettek.

A közös harc, ha más formában is, tovább folyt a Tanácsköztársaság bukása után is. Baranyában, a szerb megszálló hatóságok a munkásmozgalom részvevőivel szemben taktikai okokból enyhébb módszereket alkalmaztak. A Tanácsköztársaság vajdasági részvevői közül ezért többen Baranyában kapcsolódtak be a munkásmozgalomba (Andorka Sándor, Udvar-

di László, Lőbl Árpád). Főleg a jugoszláv hatóságok üldöztetése elől menekültek Baranyába a forradalmárok, mivel itt a hatósági terror nem volt olyan kegyetlen. A közös harc azonban később is folytatódott az illegalitás rendkívül súlyos feltételei között. A Tanácsköztársaság bukása után a részvevők közül sokan Jugoszláviába emigráltak. Ugyanakkor 1921 után, amikor a jugoszláv megszálló csapatok kiürítették Baranyát, a bevonuló Horthy-csapatok terrorja elől megindult a menekültek áradata, s ezek jó része Vajdaságban telepedett le. Nagy részük a Tanácsköztársaság többi ide menekült részvevőivel együtt bekapcsolódott a forradalmi munkásmozgalomba. Szerepük a mozgalom egész két háború közötti időszakában jelentős volt.

KÉPEK JEGYZÉKE

1. A KMP sajtója
2. Kun Béla a csepeli gyár udvarán beszél a dolgozókhoz
3. Sinkó Ervin író, Kecskemét kormányzóbiztosa
4. Lazar Vukičević, a KMP Jugoszláv Szekciójának vezetője
5. Andorka Sándor, a szegedi forradalmi események egyik vezéralakja
6. A Marx-Lenin ház, az internacionalisták politikai szervezeteinek központja, Budapest
7. Bácskai vöröskatonák egy csoportja
8. Dokumentumok a Bácskai Vörösezred harci tevékenységéről
9. A kiskunhalasi Direktórium felterjesztése a hadügyi népbiztosnak
10. A kiskunhalasi Direktórium felterjesztése a Bácskai Vörösezred megalakítása ügyében
11. A KMP Jugoszláv Szekciójának felhívása a szerb katonákhoz, munkásokhoz és szegényparasztokhoz, hogy lépjenek be a nemzetközi vörös hadseregbe
12. A Pelagić-féle jugoszláv kommunista csoport üdvözlete a Magyar Szocialista Párthoz. Crvena zastava, 1919. március
13. „Ne lőj a proletárokra!" A KMP Jugoszláv Szekciójának röplapja
14. „A magyarországi szerb népi bizottság kiáltványa" a Slobodában, magyarországi szerb szociáldemokraták lapjában
15. „Forradalmi napok Újvidéken, Gróf Tisza meggyilkolása" — a Sloboda hírei
16. Sinkó Ervin az intéző bizottság megalakításáról értesít

TARTALOM

Az első világháború 5
A reménység évei 11
A világháború befejezése
Vajdaságiak részvétele a magyarországi polgári demokratikus forradalomban 24
A kommunisták Magyarországi pártjának megalakulása . 47
A proletárdiktatúra kikiáltása
Vajdaságiak a forradalom első napjaiban. A bácskai vörös ezred megalakítása 61
Vajdaságiak Szegeden a proletárállam első napjaiban . 74
A proletárállam békés napjai 79
A magyarországi internacionalista szocialista-kommunista föderáció
A délszláv szekció 87
Forradalmi lehetőségek Jugoszláviában 94
Az intervenció megindulása
A román hadsereg támadása. Vajdaságiak részvétele a védelemben 98
A május elsejei válság
Új forradalmi lelkesedés 106
A májusi válság forradalmi megoldása 111
A déli demarkációs vonalon 126
Agitációs propagandatevékenység Jugoszláviában . . . 133
Sikeres offenzíva északon 136
A visszavonulás után 146
Az offenzíva megindulása
Győzelmek, majd általános vereség 154
A Tanácsköztársaság bukása 161
A fehérterror 163
Képek jegyzéke 171

MÉSZÁROS SÁNDOR

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ÉS A VAJDASÁGIAK

Szerkesztő
Dr. Juhász Géza

A borító- és kötésterv
Kapitány László
munkája

Műszaki szerkesztő
Illés Lajos

Korrektor
Kecskés Mária

Készült az újvidéki Budućnost nyomdában
Újvidék, 1974

köztársaság bukásáig. Ennek az eseménysornak fő vonala ugyan nem egészen ismeretlen olvasóink előtt, szerzőnk azonban a rendelkezésre álló dokumentumokat és a még élő részvevőket a fentiek vajdasági vonatkozásairól fogja vallatóra: az országos események vajdasági hullámveréseit s az országos és regionális jelentőségű események vajdasági szereplőit ismerteti. Mindezt az utolsó háborús évek leírásával kezdi, amikor a mi vidékünk még maradéktalanul osztozott a végnapjait élő Osztrák-Magyar Monarchia népének sanyarú sorsában. A rohamosan romló közellátási viszonyok miatti tiltakozás, a tüntetések és sztrájkok, a régi hatalom talajvesztése, évszázados biztonságának megrendülése itt is hasonlóképpen játszódott le, amint a Monarchia más területein, sőt az esztelen vérontás elől menekülő katonaszökevények, az ún. zöld káderosok egyik fő gyülekező és menedékhelye éppen a mi Szerémségünk volt.

Ezekről a történelmi tényekről azonban már kevesebbet tud az olvasó, s így egységbe fogva, az országos események szélesebb keretébe állítva először tekintheti át őket.

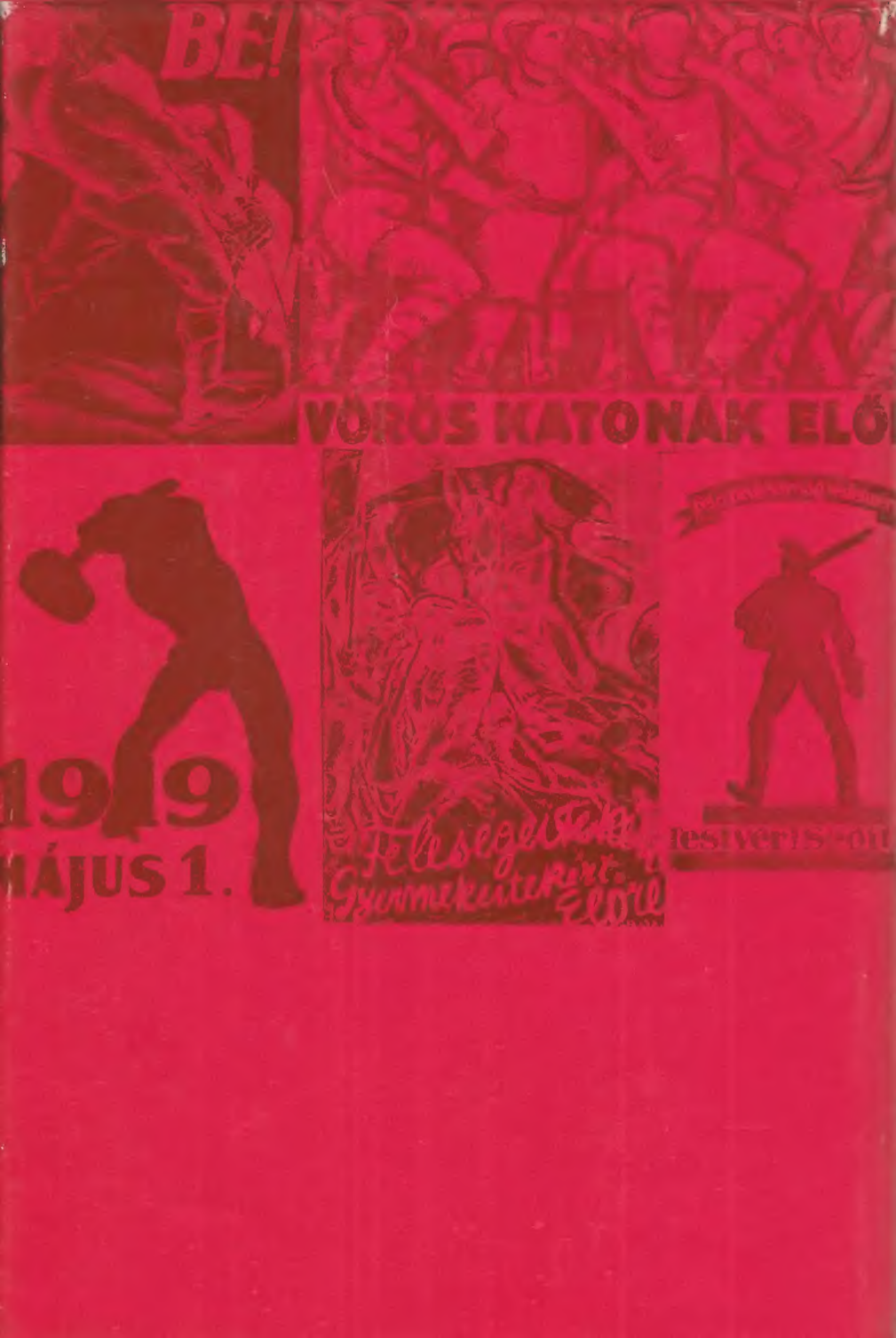
BE!
VÖRÖS KATONÁK ELŐ
1919
MÁJUS 1.
Felesegeiteket
Gyermekeitekért
Előre